

H I T E L

NEMZETPOLITIKAI SZEMLE

II.

VIII. ÉVFOLYAM 7–12 SZÁM.

1943

TARTALOM - MUTATÓ

TANULMÁNYOK, CIKKEK

BÁRDOSSY LÁSZLÓ: A váradai egyezés			
CSEKEY ISTVÁN: A százéves „Szózat” és a külföld	585	Széchenyi és Wesselényi nemzetiségi politikája	537
CSIZMADIA ANDOR: Tisztviselő és közönség	709	Angolszász hadicélok a két világháborúban	624
Szociális város – szociális Kolozsvár	408	A magyar országgyűlés	752
ERŐSS ALFRÉD: Mítosz, vallás és irodalom	688	MILES TRANSSELYVANICUS: A román lelkiség alakulása a bécsi döntés óta	649
GUOTH KÁLMÁN: A nem-magyar népelemek helyzete középkori társadalmunkban	524	POLÓNYI NÓRA: A román propaganda hatása Nyugateurópa közvéleményére	492
HANTOS LÁSZLÓ: Változások a magyar nemzetgazdaságban	724	PONGRÁCZ KÁLMÁN: Az első cseh emigráció és a magyar kérdés	598
R. JÓNÁS MAGDA: A létfenntartási költségindex és a drágulás	483	RUZITSKA LAJOS: Erdélyi vasútak	552
JUHÁSZ ISTVÁN: Délerdélyi iskoláink és a románság	428	SALAMON SÁNDOR: A románság képe a magyar irodalomban 1875-ig	419
LAKATOS ISTVÁN: Liszt Ferenc Erdélyben	680	TAMÁSI ÁRON: Kérdés és felelet	521
MAKKAI JÁNOS: A politikai boldogság-rendszerek	737	TÉCHY OLIVÉR: Széchenyi hatása a magyar hiteljog fejlődésére	392
MIKECS LÁSZLÓ: Magyar nevek	613	VÁJLOK SÁNDOR: Benes külpolitikája	473
	453	VÁKÁR TIBOR: Az új kolozsvári városháza	672

MAGYAR FIGYELŐ

APOR PÉTER az erdélyiek régi nyájasságáról	697	István Velikie Luki várát 1580-ban?	761
BERÉNYI ÁDÁM: A Beveridge-terv	513	HESZKE BÉLA: Demaison az európai válság értelméről	444
GÖTTFY BORBÁLA emlékirata a Hóra-lázadás kitöréséről	438	JÁNOSFALVI SÁNDOR ISTVÁN a székelyek csalárd jobbágysításáról	628
GYULAI PÁL emlékiratából: Hogyan vívta meg Báthory			

MIKÓ IMRE: Az országgyűlés elnapolása – közjogi megvilágításban	440	SZŐCS LAJOS: Román művelődési ünnepélyek Északerdélyben	445
NAGY GÉZA: Dél-Erdély irodalmi és művé- szeti élete	510	Az osztrák „divide et impera”- politika román megvilágítás- ban	766
Az EME beszercei vándor- gyűlése	562	TAKÁCSY MIKLÓS: Számadás a balatonszárszói konferenciáról	565
NAGY JÓZSEF: Az olasz változások	507	TELEKI BÉLA beszéde a magyar reformról	558
SALAMON SÁNDOR: Filmpolitikai szempontok	633	VITA SÁNDOR: Az Erdélyi Magyar Gazdasági Egyesület dési közgyűlése	442
A népiség válsága	701	–:	
SZI: Az erdélyiség, változatai és újabb kérdései	698	Tisztasági vizsgálatok két vá- rosban	703

S Z E M L E

ENTZ GÉZA: A Barabás Miklós-céh kiállí- tása Kolozsvárt	767	MAKKAI LÁSZLÓ: Román történetírás a két vi- lágháború között	569, 636
KÉKI BÉLA: Kolozsvár színházi és zenei élete	448	SZABÓ ENDRE: Középeurópa és a pánszláviz- mus Erdély – újságíró-szemmel	516 704

M Ű M E L L É K L E T E K

FÜLÖP ANTAL ANDOR: Birsalmát szedő leány (olaj- festmény)		A. TOLLAS JÚLIA: Akt (vízfestmény)	
KÓS ANDRÁS: F. K.-né feje (márvány)		VÁKÁR TIBOR: Tervrajz Kolozsvár belvárosá- nak rendezésére	
MOHI SÁNDOR: Őnarckép (olajfestmény)		Az új kolozsvári városháza külső távlati képének terve	
GY. SZABÓ BÉLA: Őnarckép (pasztell)		Az új kolozsvári városháza belső távlati képének terve	
SZOLNAY SÁNDOR: Szeptember (olajfestmény)		Tervrajz az új kolozsvári vá- rosháza elhelyezésére	

HITEL

NEMZETPOLITIKAI SZEMLE

J Ú L I U S

A hetvenötéves Horthy Miklós

Széchenyi hatása a magyar hiteljogra

Tisztviselő és közönség

A románság képe a magyar irodalomban

A létfenntartás költsége és a drágulás

TÉCHY OLIVÉR

CSIZMADIA ANDOR

SALAMON SÁNDOR

R. JÓNÁS MAGDA

MAGYAR FIGYELŐ

Göttfy Borbála emlékirata a Hóra-lázadás kitöréséről – Az országgyűlés elnapolása közjogi megvilágításban – Az Erdélyi Magyar Gazdasági Egylet dési közgyűlése – Demaison az európai válság értelméről – Román művelődési ünnepélyek Északerdélyben

SZEMLE

Kéki Béla: Kolozsvár színházi és zenei élete

VIII. ÉVFOLYAM

KOLOZSVÁR 1943

HITEL

NEMZETPOLITIKAI SZEMLE

SZERKESZTIK:

ALBRECHT DEZSŐ, KÉKI BÉLA, VENCZEL JÓZSEF, VITA SÁNDOR

Megjelenik havonta négy ív terjedelemben. – Szerkesztőség és kiadóhivatal:

Kolozsvár, Mátyás király-tér 5. szám, I. emelet. – Telefonszám: 20–83.

Póstacsekk száma: 72.809.

ELŐFIZETÉSI ÁRA:

Egy évre 12 Pengő. Egyes szám 1 Pengő.

TARTALOM

A hetvenötéves Horthy Miklós	389
TÉCHY OLIVÉR: Széchenyi hatása a magyar hitel jog fejlődésére	392
CSIZMADIA ANDOR: Tisztviselő és közönség	408
SALAMON SÁNDOR: A románság képe a magyar irodalomban 1875-ig	419
R. JÓNÁS MAGDA: A létfenntartási költségindex és a drágulás	428

MAGYAR FIGYELŐ:

GÖTTFFY BORBÁLA emlékirata a Hóra-lázadás kitöréséről	438
MIKÓ IMRE: Az országgyűlés elnapolása – közjogi megvilágításban	440
VITA SÁNDOR: Az Erdélyi Magyar Gazdasági Egylet dési közgyűlése	442
HESZKE BÉLA: Demaison az európai válság értelméről	444
SZŐCS LAJOS: Román művelődési ünnepélyek Északerdélyben	445

SZEMLE:

KÉKI BÉLA: Kolozsvár színházi és zenei élete	448
--	-----

Szerkesztő
KÉKI BÉLA

Helyettes szerkesztő
KISS JENŐ

Lapunk címféjét Széchenyi *Hitel*ének 1830. évi első kiadása címbetűi után készítettük.

FELELŐS SZERKESZTŐ ÉS KIADÓ: ALBRECHT DEZSŐ

POLGÁRSÁG ÉS ASSZIMILÁCIÓ

Már 1848 előtt szőnyegre került az új feladatokra termelt magyar polgári rend szervezésének kérdése. Ez a rend a haladó nemességből, a honoratiorokból (tehát abból az értelmiségi rétegből, mely nem a nemességből került fel és éppen ezért közjogi helyzete szégyenletesen bizonytalan volt), a tényleges polgárságból és a parasztság feltörekvő elemeiből alakult volna. 1867 után is lényegében ezekből az elemekből vegyült a középréteg, de ne feledjük, hogy a társadalmi vegyületek sora mindig a vegyülő elemek arányától függ s ez az arány egészen más lett 1867 után, mint lett volna 1848-ban. A szabadságharc bukásával éppen a nemesség és főnemesség legjobbjai pusztultak el, kényszerültek bujdosásba, vagy pedig helyrehozhatatlan belső törést szenvedtek. A kiegyezés műve e mellett véglegesen kiiktatta a számbavehető politikai tényezők sorából azt a népi forradalmat, mely 1848-ban már-már fellobbant, az önvédelmi harc ugyan arra kényszerítette, hogy hamu alatt üszkösödjék, de győztes szabadságharc után mindenestre történelmi méretű paraszti előretörés alakjában jelentkezett volna. A kiegyezés kormányai mindvégig bizalmatlanok voltak a színmagyar néppel szemben, mely »Kossuthot várta« s inkább a nemzetiségekből, később a zsidóságból merítették a középréteg medencéjébe. Áruló nyilatkozatot hagyott erről a politikai irányzatosságról Pulszky Ferenc, a kiegyezés korának egyik legtekintélyesebb szelleme, aki egyik tanulmányában a vezető szerepet a dzsentrire bizza, polgárosodásra alkalmas elemeket pedig a hazai németiségtől és zsidóságtól vár'. Maga a dzsentri sem volt alkalmas arra, hogy helyes útra vezesse a magyarságot, mert fáradt és széteső réteg volt. A dzsentriben ugyanis senki se keresse a század első felének hősi teljesítményekre képes köznemeseit, hanem inkább a köznemesség második és harmadik vonalának leszármazottjait, azokat, akik éppen köznemességünk legszebb történelmi vonásait: a független magatartást, az önkormányzat ősi elvét és a szabadságeszmét adták el s többnyire a központosító kormányzati törekvések csatlósaivá vedlettek. Az idegen polgárság sarjai pedig gyorsütetű látszat-asszimiláció útján jutottak a középrétegbe, s ezt a tényt túlzott és türelmetlen »sovinizista« magatartás által próbálták leplezni. »Sovinizmusok« látszólag »magyar imperialista« eszméket ringatott, a tényleges imperializmus azonban inkább a valódi magyarok ellen érvényesítették a maguk hatáskörében, mert a valódi magyarokkal való érintkezés és surlódás a legkellemetlenebb élményt keltette életre bennük: eredendő idegenségükre figyelmeztette őket. A zsidó asszimilánsok feltörekvő lázukban pedig részben »fölfelé« asszimilálódtak, részben pedig a magyar történelmi gondolat romjain akartak országot építeni a maguk képére és hasonlatosságára.

(Féja Géza: Nagy vállalkozások kora)

E SZ Á M M U N K A T Á R S A I

Csizmadia Andor dr., Kolozsvár thj. város tanácsnoka * Heszke Béla, a kolozsvári Mikes-gimnázium tanára, a Pásztortűz helyettes szerkesztője * R. Jónás Magda dr., a Magyar Gazdaságkutató Intézet titkára, Budapest * Kéki Béla, a kolozsvári Egyetemi Könyvtár tisztviselője * Mikó Imre dr., országgyűlési képviselő * Téchy Olivér dr., törvényszéki aljegyző, Budapest * Salamon Sándor, tanárjelölt, Kolozsvár * Szócs Lajos, tanár, az Erdélyi Magyar Közművelődési Egyesület előadója * Vita Sándor, országgyűlési képviselő

A HITEL ÚJABB KÜLÖNLENYOMATAI

Venczel József dr.: Erdély és az erdélyi román földreform.

Molter Péter: Falukutatás Bálványosváraalján.

Albrecht Dezső: Magyarság a változásban.

Tamási Áron: Erdélyi jelentés a magyar szellem küzködéseiről.

László Dezső: Korszerű magyarság.

Venczel József dr.: A székely népefelesleg.

Szabó István dr.: Az asszimiláció a magyarság történetében.

Zathureczky Gyula: Magyar politika Európában.

Tamás Lajos dr.: A román nép és nyelv kialakulása.

Martonyi János dr.: Közigazgatásunk reformja.

Szabó T. Attila dr.: A románok újabbkori erdélyi betelepülése.

Ifj. Boér Elek dr.: Nagy tér-gazdaság.

László Gyula dr.: A magyar östörténelem régészetéről.

Makkai László dr.: Északerdély nemzetiségi viszonyainak kialakulása.

Erdei Ferenc: Parasztságunk legújabb alakulása.

Zathureczky Gyula: A magyar szellem forradalma.

Malán Mihály: A szláv veszedelem.

Bónis György dr.: Magyar törvény – magyar lélek.

Mikó Imre dr.: Kormányzó és kormányzóhelyettes.

Balogh Jolán dr.: Kolozsvár régi lakói.

vitéz Rajty Tivadar dr.: Munkabérendszerek.

Gagybátori E. László: Kodály Zoltán és kórusai.

László Gyula dr.: A honfoglaló magyarság lelkialkatáról.

Biró József dr.: Erdély műemlékeinek sorsa a belvederei döntés után.

Venczel József dr.: Tallózás az erdélyi földreform román irodalmában.

Bárdossy László: Két világ között.

Palotás Zoltán: A geopolitika mint államtudomány.

Csортán Márton dr.: A kolozsvári Tízese Szervezet.

Mályusz Elemér dr.: A magyarság a középkori Erdélyben.

Szóllósy András: Magyar zeneírás.

Martonyi János dr.: új magyar közigazgatás felé.

Pukánszky Béla dr.: Szászok a magyarság és a románság közt.

Aldobolyi Nagy Miklós dr.: Magyarok a Kis-Szamos mellékén.

Ifj. Boér Elek dr.: Az arany és a kiiring harca.

H I T E L

NEMZETPOLITIKAI SZEMLE

1943. JÚLIUS

VIII. ÉVF. 7. SZÁM

A HETVENÖTÉVES HORTHY MIKLÓS

KÜLÖNÖS MELEGSÉGGEL ÜNNEPELTE az egész ország Kormányzó Urunk hetvenötödik születésnapját. Az ünneplésből részt kért a tisztelet, mely az első magyar embert megilleti és a szeretet, megbecsülés és ragaszkodás, mellyel a nagy magyar család a hetvenötéves családfőt körülveszi.

Horthy Miklós kormányzásában csodálatosan egyesül a kormányzói erély a patriarchalis kapcsolatnak azzal a közvetlenségével, mely az igazi magyar vezetőt mindig összefűzte azokkal, akiknek sorsa gondjaira volt bízva. A magyar nemzet magáénak érzi őt, vérében, ösztöneiben, egész egyéniségében, ösztönösen érzi, hogy mindazt, ami a magyarban érték, az Ő személye testesíti meg: a nemes egyszerűséget és a belső értékektől sugárzó méltóságot, a férfias bátorságot és a szenvedélyeken uralkodó józanságot, a test acélosságát és a lélek nemességét, a kormányozni tudó erélyt és a családfő nemes gondoskodását, a becsület nemes veretét és az igazságsósság minden uralkodó parancsát.

ORSZÁGLÁSÁNAKGAZDAG ESEMÉNYEI s mindig lényegre-tapintó, tömör megnyilatkozásai közül ragadjunk ki néhányat, hogy egyéniségének melege, emberi és kormányzói nagysága még tisztábban álljon előttünk.

A hadsereg felbomlása után Kenderesre tért, földet túrni. »Túrjuk a földet, mert imádjuk« – ezek az ő szavai. Nem sokáig. Kötelességvállalása nem hagyja nyugodni. »Nem hallgathatom a fű növést Kenderesen – mondá –, mikor Szegeden a magyar géniusz bontja ki szárnyát egy második honfoglalásra.« Szegedre megy tehát s megteremti a magyar nemzeti hadsereget. S amikor a miniszterelnök, Károlyi Gyula gróf lemond, mert Clemenceau megtagadja a segítséget a bolsevisták ellen, Horthy Miklós az egyetlen, aki bízik a magyarság erejében, sőt, miként Zrínyi, egyedül abban bízik. »A küzdelmet feladni nem szabad, – mondotta a minisztertanácson –, bizzunk abban, hogy a magyar nép fel fog ébredni: ez lesz majd az erők és nem a francia segítség.«

S miben hisz elsősorban? A magyar népben. Szegedről a Dunántúlra megy, az ország egyetlen megnemszállt területére s toborzó felhívásában a magyar néphez fordul:

»Magyar földművesek! Elsősorban hozzátok fordulok! Ti vagytok az ország ereje, mert Ti álltok legközelebb a magyar földhöz, amelyből minden erőnk fakad. Ti vesztettetek a legtöbbet és Ti menthettek meg mindent.

A magyar középosztálytól elvárom a legjobb példát. Elsőnek kell sietnie a zászló alá.

Vezetője a népnek csak az lehet, aki vezet áldozatkészségben. A Ti együttes munkátok egy jobb jövőnek záloga. A Dunántúl ma Magyarország utolsó őrbástya, honnan egy új honfoglalás indul ki: a nemzeti eszme indul győzelemre a nemzetközi hazugságok ellen.«

Ime: egy toborzó felhívásban egész kormányzati program. Építés a nép ősi erejére és ösztöneire, hivatkozás a középosztály kötelességeire s meghatározása a kiválasztás elvének: vezetője a népnek csak az lehet, aki vezet áldozatkészségben. Végül pedig meghirdetése az új gondolatnak, mely később az egész Európán uralkodik, meghirdetése a harcnak, mely a nemzeti eszmét viszi győzelemre a nemzetközi hazugságok ellen.

FELHÍVÁSÁRA A NÉP megindul, de nem indul meg, nem hallgat el az elvakult, önző, a nemzet céljait nem néző botor politikai szenvedély. »Aki ma széthúz ebben az országban, aki ma még ezekben a kritikus napokban is önérdeket akar szolgálni, azt verje meg az Úristen« – fakadt ki keserűen Szegeden.

1938-ban, midőn a politika hullámai újra magasra hágtak, egy rádióbeszédében ismét leszögezi álláspontját:

»Súlyosan vét hazája ellen mindenki, aki ezekben az időkben az egységet megbontva, széthúzásra izgat és a nemzet boldogulása helyett önző érdekből a maga egyéni érvényesülését keresi. Egyszer már megmutattuk 1919 után, hogy a rendbontó elemektől meg tudjuk tisztítani hazánkat és nemzetünket és most is biztosíthatom az országot, hogy abból, amit akkor tudtunk, nem felejtettünk el semmit sem. Én csak magyar célkitűzéseket ismerek és csak törvényes eszközöket ezeknek a céloknak elérésére.«

Magyar célok és törvényes eszközök. A magyar öncélúság és a magyar alkotmányosság a pillérei kormányzásának. Többször hangoztatja, hogy »mi, magyarok, szabadságszerető nép vagyunk: nem is tudnánk élni szabadság nélkül. A szabadság biztosítéka pedig az alkotmány.«

A magyar történelmi mult s e történelmi multnak tanulságai elevenen élnek Benne. »Pazarolták a magyar vért – kiált fel egyik beszédében –, akkor is, amikor erre nem volt szükség.« »Én sohasem akartam, – mondja máshelyt – és nem akarom, a jövőben sem fajomat fejjelem a falnak vinni. Eleget pocsékolták a magyar vért a multban, eleget omlott ez a vér ezer éven át a nyugati keresztény kultúra védelmében. Ezért vagyunk, sajnos, olyan kevesen, pedig 500 évvel ezelőtt ugyanannyi magyar élt a világon, mint angol.«

ELSŐSORBAN KATONA. De a katonának abból a legkülömb fajtajából való, aki a célt és az eredményt nézi. A honvédelem a fontos, a hadsereg csak eszköz; a végső eredmény a fontos, nem a pillanatnyi siker. Távolba néz, mert évezredes katonamult biztonságát és öntudatát érzi vérében.

Ő hirdette meg a nemzeti eszme honfoglaló harcát a nemzetközi hazugságok ellen. De féltékenyen őrködött, nehogy ez a nemzeti eszme elvesse önön lényegét: magyar mivoltát. A magyar nemzeti eszme csak magyar lehet s ha átveszi más nemzetek eszmevilágát, ha felolvad azokban, egyaránt megszűnik magyarnak és nemzeti eszmének lenni. A magyar nemzeti eszmét megtartotta azon az úton, melyet a magyar mult, a kereszténység alapigazságai és az emberi lélek örök törvényei köveztek évezredek számára járhatóvá.

SZÜLETÉSÉNEK HETVENÖTÖDIK ÉVFORDULÓJA alkalmából minden magyar ember szívéből a hála és a reménység érzése száll felé. A háláé, hogy kiemelte nemzetünket a trianoni mélységekből s elindította az új honfoglalás nagy művét. S a reménységé, hogy ezt a nagy művet – Isten akarata és rendelése folytán – be is fogja fejezni.

SZÉCHENYI HATÁSA A MAGYAR HITELJOG FEJLŐDÉSÉRE

A XIX. SZÁZAD KEZDETÉN a magyar jogrendszer hatalmas változások előtt állott. A külföldet járó magyar gondolkozók már világosan látták, hogy a mindegyre fokozódó iparosodás, a gyár-vállalatok születése, a gépek alkalmazására való áttérés idején, megváltozott külső életkörülmények között a magyarság nem képes továbbra is fenntartani rendi alkotmányát és az új idők kívánalmainak megfelelő új magyar alkotmányról kell gondoskodnia. Ezt a nagy feladatot teljes távlatában, külföldi és belföldi vonatkozásaiban, előnyeivel és veszélyeivel együtt – a magyarság óriási szerencséjére, – egy rendkívüli képességekkel megáldott, lángeszű magyar főnemes, *gróf Széchenyi István* fogta fel legelőször és leghatározottabban, s azután következetes kitartással meg is oldotta; hatalmas fanatizmussal becsületes férfi-munkát végzett, amely végül is tragikus véget szabott alkotó életének. Csaknem összes munkái elé mottóul írhatnók a reformokat indokló szavait: »A felvilágosításban progressive előrehaladó nemzetek sorából kinyomva, a régi-nél maradni lehetetlen, mert a külértelmesség súlya idővel még nyomdokát s emlékezetét is kitörli a valahai magyarnak...« (V. 223.) Széles elképzelésű reform-tervezete alapkövévé és minden művének nyomatékosan kiemelt központjává Széchenyi a *hitel-ügy* újjászervezését tette, még pedig azért, mert az eljövendő változások kikerülhetetlen s legveszedelmesebb pontját épen a hitelben látta megtestesülni, s mivel egy sajátos és önállóan alkotott, a magyar életviszonyokhoz hozzászabott új hitelügyi koncepció megalkotásával egyrészt ki akarta ragadni a sors kezéből azt a lehetőséget, hogy külföldi hitelrendszert erőszakolhasson a magyarságra az életbevágó érdekek lábbaltiprásával, másrészt pedig ki akarta küszöbölni azt a veszedelmet, hogy a rendiség kereteinek feladása a magyarság erőinek forradalmi összezúzódása útján menjen végbe. Ez a két eshetőség elkerülhetetlennek mutatkozott, ha idejében meg nem valósul egy egészséges harmadik elképzelés.

Ime, már *in medias res* érintettük is tanulmányunk tárgyát, mivel célunk az, hogy feltárjuk *Széchenyi hatását a magyar hiteljog fejlődésére*, vagyis olyan vizsgálatot folytassunk, amely Széchenyi egész munkásságának gyökerére mutat rá.

A HITELVISZONYOK SZÉCHENYI FELLÉPÉSE ELŐTT

A SZÉCHENYI FELLÉPÉSÉT megelőző korszak általános hiteljogi viszonyai meglehetősen nyomasztóak voltak. A hitelviszonyok megromlását számos egyéb körülmény mellett főképen a rendi alkotmány egyik alapvető principiuma idézte fel, az ú. n. ősiség, amely a rohamosan megváltozó időkkel és viszonyokkal szemben mindinkább tarthatatlannak bizonyult. A korszak hitelviszonyait a

következő általános tünetek jellemzik: a rendi alkotmánynak a megváltozott életviszonyokkal szemben megnyilvánuló s fokozatosan növekvő *konzervativizmusa*; a kötött birtokgazdálkodáshoz való makacs ragaszkodás a feltörekvő pénzgazdálkodás igényeivel szemben; pénzügyletekben teljes érzéketlenség és zürzavar, amely abból a paradoxonból állt elő, hogy mindaz, ami a magánjog terén nem részesült kellő figyelemben, az a közjog terén súlyos bajok elszívására vezetett; és a külföldi hitelezők érvényesülésének tág útát nyitott.

A Széchenyi fellépését megelőző korszakot csaknem az összes szakmunkák sötét és igazságtalan színekkel festik. Még a kérdés egyik legalaposabb szakértője, *Grünwald Béla* is »Széchenyi magánhitelügyi koncepciójának szellemi és gazdasági előzményei és következményei a rendi Magyarországon. 1790–1848« (Pécs, 1927) c. művében a rendiség korszakát igaztalanul vádolja közönnyel, maradisággal és felületességgel. A maga idején a szó eredeti értelmében vett nemzetfentartó szerepet betöltő magyar nemesség ügyének tartozunk azzal, hogy e körülmények felett tárgyilagos kritikát gyakoroljunk. A Széchenyi-előtti magyar nemesség teljesen át volt hatva országfentartó hivatásának tudatától. A reformoktól hosszú időn, keresztül nem azért zárkózott el, mert hiányzott belőle az emelkedett honfiúi szellem, hanem kizárólag azért, mert meglepték a szokatlan változások és nem volt hozzászokva ahhoz, hogy a Széchenyi-féle reformok szerint gondolkodják. Nem tehetett tehát egyebet, mint hogy a magyar nemzetiség nemesi gondolatának védelmében körömszakadtig ragaszkodott ősi berendezéseihez. Maga Széchenyi is látta mindezt és 1850-ben, amikor súlyos tépelődései, amelyek utóbb fegyvert adtak kezébe, feltornyosultak, s önmagát vádolta amiatt, hogy a nemesi magyar berendezéseket a hitel-koncepció bomlasztó behozatalával összezúzta, – akkor éppen ezt a földhöz-ragaszkodást, nemzetvédelmet dicsérte leginkább a magyar konzervativizmusban, mint amellyel a végcél tekintetében ő is egyetértett, s csupán csak a kivitelben különbözött tőle: »Hát hol vannak – mondja egyik levelében – oly férfiak, mint Zoltán, a Kemények, Boronkay, Paizs, Kócsy, Horváth, Giczey, Géczy, Tihanyi, Láncczy, a Sárközyek, Földváryak, Kubinyi stb. családok? Ó, irgalmas Isten – és én zúztam mindezt porrá... Menyinyi ész és tapintat volt pedig a magyarban. Soha bölcsebb nemzet nem volt – és igazi élete és felvirágzása csak most kezdődnek, ha én örültségre és öngyilkolásra fel nem hevíttem... Ja, Metternich hatte Recht, als er zu mir sagte: Berühren sie dies alte ehrwürdige Gebäude nicht, es ist ein heiliges Gewölb; nehmen sie *einen* Stein heraus, so fällt das Ganze – und ich machte über Alles Witz und Spott. Lesen sie meine Bücher *jetzt*, sie werden sehen wie ich Alles untergrub, dass es fallen musste. Conservatio familiarum war eine der Hauptpunkte der Alten, – auch das machte ich lächerlich« (L, m. 637.).

A magyar hiteljoggal kapcsolatos normatív intézkedések a nemesi földbirtok konzerválására törekedtek és ennek a feladatnak teljes mértékben meg is feleltek a XVIII. század elejéig. Nálunk ugyanis a hiteljog kialakulását két tényező segítette elő és kényszerítette ki: egyik az osztrák váltó- és kereskedelmi rendtartás odiózushatása, a másik a gazdasági és kereskedelmi viszonyok külső és belső átalakulása. Az osztrák váltó- és kereskedelmi törvény

1717-ből származik, 1763-ban csekély változtatással felújították. Természetes és érthető az osztrák császárságnak az az állandó törekvése, hogy ezt a törvényt a magyar Királyságra is kiterjessze. Magyarországon az első kereskedelmi törvényes rendelkezést az 1723: LIII.: t. c. tartalmazza, amely az idők szellemének nem felelt meg. Egymásután jelentek meg királyi leiratok, amelyek az osztrák kereskedelmi törvényeket léptették érvénybe – törvényellenes úton – a magyar korona országrészeiben. A magyar törvényhozás leg-súlyosabb kísértése és hibája, amelyet Széchenyi utóbb annyit osztoroz, s mely legfőbb érve volt hitel-reformja mellett, a szomorú emlékezetű 1792: XVII. t. c., amely a magyar állampolgárok kereskedelmi és váltó-ügyeiben az osztrák bíraskodást lehetővé tette.

Az anyagi jog terén 1792-től kezdődőleg szakadás mutatkozik jogrendszerünkben, amennyiben a külföldi jog szabályaival is számot kellett vetnünk mind a hiteligénylések, hitelformák, hitelforrások, mind a hitelbiztosítékok terén, s ennek a körülménynek a szerepe igen jelentős, elsősorban azért, mert a magyar javaslatok kidolgozását nagyban sürgette, másodsorban mert a külföldi hitelezővel szemben az adós védelmét vállaló alaki jog ennek megfelelően alakult ki.

A régi adósságperek az eladósodott nemesi földbirtokot számos módon segítették. A segítség egyik módja volt a perek elhúzása. Adóssági pereink átlagos időtartama 2 usque 5 év volt, de nem voltak ritkák a 26 éven át húzódó perek. Egy ilyen pert állított pellengérré Széchenyi is a Hirnök 1843. évi 5. számában. A perek hosszúságának oka alaki jogunknak, a régi nemesi perrendtartásnak, az eladósodott nemesi birtok védelmét szolgáló hosszú *terminusai* voltak. Az eladósodott nemesi birtokot a kereset benyújtása után esetleges *oppozíciói* (ellentmondásai) benyújtására több ízben fel lehetett szólítani, ha gyökeres védekezését nem adta elő azonnal, s ez idő alatt a nemes birtokosnak módja nyílott arra, hogy adósságait rendezze és a magyar nemesi rend kezéből a földet kisiklani ne hagyja.

Ha a követelés jogi alapját eldöntő ú. n. *fundamentális per* 2–5 év alatt befejeződött az ítélettel, kezdetét vehette a végrehajtás. Táblai perekben a megye szolgabírája volt a végrehajtó. Az exekució napján az adósnak a jogalapra visszamenő ellentmondási joga volt (ú. n. *oppozicionális jog*), amely szintén a nemesi földbirtokot védte és arra szolgált, hogy többnyire idegen hitelezővel szemben a földbirtok visszaváltására a magyar nemesnek lehetőséget nyújtson. Egy eredeti magyar formalitásból, t. i. bot ragadásából és annak kijelentéséből, hogy ellentmond, állott ez az *oppozíció*, melynek jogkövetkezménye az lett, hogy a hitelezőnek egy második új pert kellett ugyanazon jogalap tekintetében megindítania; ez volt az ú. n. *oppozicionális per*.

Az eladósodott birtok védelmét e két fentebb felsorolt jogintézményen kívül még egy harmadik intézmény is szolgálta, s ez a bírói zálog örök visszaválthatósága volt. Ha az *oppozicionális per* sikeresen befejeződött, sor kerülhetett újra a végrehajtásra és a nemesi

birtok dobra került, megkezdették az árverést. Ha az árveréskor a birtok a *hitelező* kezébe került, a hitelező ezzel nem szerzett tulajdonjogot – s ennek hangsúlyozása igen fontos –, hanem a nemesi ingatlan a hitelezőnél csak ú. n. bírói zálog volt, amelyet minden időbeli korlátozás nélkül, örökké visszaválthatott a nemesi adós, vagy utóda, vagy engedményese, a magyar nemzetet védő ősiség elve alapján.

A Széchenyi fellépését megelőző korszak hiteljogi viszonyainak és jogintézményeinek eredeti szellemét, t. i. annak nemzetvédelmi és a nemesi földbirtokot védő karakterét akkor leszünk képesek áttekinteni, ha vizsgálat tárgyává tesszük a *hitelforrások* problémáját. A rendiség korának nem volt önálló magyar pénzpolitikája, nem voltak magyar hitelforrásai. A pénz, a kölcsön, az adósság túlnyomó mértékben idegen eredetű volt. A magyar rendiség korának dőcögő hitelberendezései tehát nem magánjogi, hanem elsősorban közjogi érdekekre voltak tekintettel, midőn az adós védelmét szolgálták és a nemesi fundust menteni iparkodtak.

A kölcsönök legnagyobb része osztrák eredetű volt, részint magánhitel, részint állami hitel. A kölcsönök komplexumában a régi magyar családok vagyoni megromlását előidéző infláció viharai idejében, amikor az általános hitelkrízis a pénzügyekben való spekulációt lehetővé tette, jelentek meg a zsidók és részben a görög kereskedelmi házak. Történelmi adataink vannak arra, hogy a rohamosan eladósodó magyar köznemesség, itt-ott a főnemesség is, ki volt szolgáltatva a zsidó spekulánsok hallatlan méretű uzsorájának. Adataink ebből a korból 20–24%-os kamatlábról számolnak be. Ez volt a magyar államiság legkritikusabb korszaka, amely ilyen hitelviszonyok között teljes romláshoz vezetett volna. Desewffy 1818-ban 24%-os kamatról panaszkodik, Szemere 1814-ben Kazinczyhoz intézett levelében 20%-os kamatról tesz említést. Különleges helyet foglal el és igen alapos kutatást igényel még a korabeli állami hitel. Mária Terézia ugyanis megengedte, hogy a helytartótanács kezelésében lévő alapítványi pénztár magánszemélyeknek 5%-ra kölcsönt adhasson. Ez a kölcsön azért jelentett a magyar nemesi vagyon számára veszedelmet, mert zálogkijelöléssel volt összekapcsolva, s végeredményben a magyar földnek az osztrák kormány kezébe való átisklása esetén a németesítés leghathatósabb eszközének bizonyult.

A nemes hiteléletében ugyanis kétféle hitelforma állott rendelkezésre; az egyik az adóslevél kitöltése révén kamatra fölvetett kölcsön, amelyet magánhitelezők alkalmaztak, a másik a nemesi földbirtok zálogbavetése, az állam egyedül ezt a formát használta, a magánhitelezők elvétve alkalmazták. Az adóslevélnek kétféle fajtája volt ismeretes, az egyik az ú. n. formális obligáció, amely az összes törvényes feltételeknek az adós által történt kiírását tartalmazta, a másik az ú. n. alba, amelynél elegendő volt, ha az adós kiírta a tőkeösszeget, a kamatot és aláírta az adóslevelet, üresen hagyva a papír többi részét.

Ebből a vázlatos, de a lényegét tartalmazó fejtegetésből kitűnik, hogy milyen komplikált kérdéscsoportot jelent a Széchenyi fellépését

megelőző korszak hiteléletének tárgyilagos ismertetése, s hogy milyen nehéz a korszak jogintézményei felett még egy ilyen részletkérdés tekintetében is ítéletet mondani. Tény, hogy a hitelügyi be rendezéseknek és a hiteljognak voltak nemzetvédelmi előnyei és ezek állottak a rendszer középpontjában. A közjogi előnyökkel szemben azonban ott gyülekeztek a magánjogi hátrányok is, s ezeki évről-évre nagyobbra nőttek. Az ország teljesen külső hitelforrásokra volt rá utalva a mezőgazdasági üzemi hitel biztosítása szempontjából, ehhez pedig nem volt képes hozzájutni, mert a külföldi hitelező érzékenyen reagált a magyar védekezésre és elzárkózott a tőke kölcsönzésétől. A pénz ilymódon a magyar gazdasági életből lassanként kivonult és a magyar nemesi birtoknak, a korszerű terminus technikust használva, nem volt »kredituma«. Felszökött a kamatláb, és lábrakapott az uzsora. A földbirtok épen akkor volt kénytelen a belterjes gazdálkodásra szorítkozni, amikor a külföld rohamosan gyárosodott, gépesedett, fejlődött s viselni volt kénytelen a vele kapcsolatos egyéb hátrányokat is, a beruházások és az értékesítés terén. Míg az erősebb birtokokat a saját zsírjukban való megfulladás veszélye fenyegette, addig a szabadabb vitorlákat kibontó nemes birtokosok között mind gyakoribbá lettek az uzsora következtében, s a gazdasági bomlásból eredő vagyons bukások. A gyakorlati életbe élesebb szemekkel bepillantó megfigyelők előtt mind erősebbé vált az a meggyőződés, hogy *a baj hiteljogunk rendszerében rejlik* és óvatosan, tépelődve, hosszasan vitatkozva hozzákezdtek a probléma vizsgálatához.

A királyi Curia 1779-ben megbízást kapott egy váltó és kereskedelmi törvényjavaslat szerkesztésére. A királyi Curia 11 éven keresztül dolgozott a javaslaton, de abból 1790-ben sem lett törvény. Az 1791:LXVII. t. c. a kereskedelmi és váltójogi törvényjavaslat elkészítése végett egy újabb jogügyi bizottságot küldött ki és megengedte a magánosoknak, nemesi és polgári testületeknek is, hogy a javaslatot készítő jogügyi bizottsághoz tervezeteiket, ú. n. projektumokat, benyújthassák (pro elaboratione systematis publico politico-rum et iudicialium negotiorum, aliorumque obiectorum, quae hac Diaeta terminari non poterant, deputationes ordinantur et deputati denominantur).

E jogügyi bizottság munkálatai még kiadatlanul fekszenek az Országos Levéltárban és részben a Nemzeti Múzeum kéziratárában. A bizottság igen alaposan foglalkozott a kérdéssel, 1791 aug. 13-tól 1795 febr. 28-ig dolgozott a rábízott feladat megoldásán, összesen 138 ülést tartott és munkálatainak anyagát 18 hatalmas kötetben foglalta össze. Számos tervezet futott be hozzá a vármegyéktől és magánosoktól, amelyeknek részletes ismertetése rendkívül hasznosnak mutatkozna és hézagpótló is lenne, tekintettel arra, hogy a rendi magárság megújulásának belső magyar fejleményeit közelebbről ismertetné, – mégis e tanulmányunk kereteit túlhaladja. Rá kell mutatnunk azonban arra, hogy a magyar nemesség érdeklődése a probléma iránt olyan nagy volt, hogy a gazdasági kérdések iránt tanusított mai fogékonyság annak jóval alatta áll és hogy a magyar nemesség tisztában volt azzal, hogy itt a rendi intézmények gyökeres megváltozásával, a magyar nemesi »fundus« szabaddá tételének nagy veszedelmével áll szemben, s a folytonos halasztásoknak ez volt a lappangó oka.

Az 1791-ben kiküldött bizottság 1795-ben terjesztette be magánjogi törvényjavaslatát. A javaslatnak hiteljogi része nem tartalmazott semmi jelentős reformot. A benyújtott projektumok veszedelmes irányzata, amelyek között az ősiség eltörlésének sürgetése, a bírói zálog visszaválthatóságának korlátozása, a végrehajtási eljárás gyorsítása, a telekkönyvi rendszer bevezetése is szerepeltek, a bizottság felfogását természetszerűleg konzervatív irányba terelték.

Az 1795-ös hiteljogi törvényjavaslat vitájára már nem került sor. Az 1827. évi VIII. t. c. a 37 év óta húzódó ügynek elintézését ismét kitolva, egy újabb bizottságnak ismételte az 1791:LXVII. t. c.-ben foglalt megbízást. (Systematicorum Operatorum Deputationalium ulterior pertractatio ad proxiniam Diaetam prorogantur.) A jogügyi bizottság 1828-ban készült el javaslatával s majdnem szó szerint akceptálta az 1795-ös tervezetet. Nyilvánvaló volt, hogy a javaslatból ezúttal sem lesz törvény.

Ime, ilyen volt a helyzet a századforduló éveiben; a magyar hiteljogi javaslat deputációtól-deputációig került, a gyökeres megoldás előtt mindegyik bizottság kitért. Az 1795-ös javaslat óvatos elzárkózottságát, amely a konzervatív elutasítást javasolta a radikális megoldással szemben, később mindegyik bizottság magáévá tette. Eközben odakint növekedett a gazdasági élet üteme és nyomasztóan nehezedett az elzárkózó magyar magángazdálkodásra. Az 1792: XVII: t. c. óta az osztrák biráskodást a magyar törvény akceptálta magyar állampolgárok kereskedelmi ügyeiben. Ebben a veszedelmes és kritikus hitelügyi helyzetben olyan váratlanul, mint egy fényes üstökös, jelent meg gróf Széchenyi István, a magyar megújulás egén, s egy új hitelügyi koncepcióval lepte meg a magyar közvéleményt.

SZÉCHENYI HITELÜGYI TERVEZETE

A MAGYARSÁG MEGÚJULÁSÁT CÉLZÓ reform-tervezetét Széchenyi a hitel kérdésének megoldására építette fel. A hitel volt egész reformrendszerének alapja, a hitel volt az a probléma, amelyet műveiben leggyakrabban tárgyalt, s amely neki a legnagyobb gondot okozta. Főművei: a *Hitel* (1830), a *Világ* (1831) és a *Stádium* (1833) mind e probléma köré csoportosulnak; hitelkoncepcióját a *Hitel*-ben fekteti le először, majd e művét ért támadások után a *Világ*-ban fejti ki részletesebben, s a *Stádium*-ban alakítja ki tizenkét pontban kifejtett törvényjavaslata, amelyben egyedül végzi el azt az óriási feladatot, amellyel 1779 óta a deputációk, a kir. Curia, a megyék és rendek sikertelenül foglalkoztak, projektumra halmozván projektumot és opinióra opiniót. »A hitel lábraállítását tettem szysztémám talpkövéül, mert annak nemléte, mint a honi tapasztalás mutatja, legtehetősb nemzetséginket is megsemmisíti, léte pedig még a legtehetőtlenebbeket is bizonyosan előmozdítaná.« (St. 41.)

A Széchenyi hitelkoncepciójával foglalkozó vizsgálatok kétséget kizáróan igazolják, hogy Széchenyi a maga reformtervezetét zseniálisan biztos alapra építette föl: a korabeli gazdasági viszo-

nyok helyes megfigyeléséből indult ki, jól látta meg, hogy a rendiség korszakából az újabb gazdasági korszakra való áttérésnek kulcsproblémája a hitel és helyesen határozta meg azt is, hogy a magyarságnak milyen természetű gazdasági koncepcióra van szüksége; Széchenyit fényesen igazolták az idők és művei még ma is felette aktuálisak; reform-rendszerében annyi életrevaló magyar terv van összesűrítve, hogy azok alapos megfontolása és megvitatása máig is hasznothajtó vizsgálatnak ígérkezik.

Széchenyi hitelkoncepciójának helyes megvilágításához mindenképp először szükségesnek mutatkozik annak tisztázása, hogy Széchenyi megfogalmazásában a »hitel« jelentése sokkal gazdagabb tartalmú, mint amit napjainkban e szó alatt értünk; ma általában hitelnek nevezünk a hitelügyletben érdekelt személy ama képességébe és szándékába vetett bizalmat, hogy egy jelenlegi teljesítésért egy jövőbeli megfelelő ellenszolgáltatással fog fizetni; de a gyakorlati életben hozzá vagyunk ahhoz szokva, hogy a hitel szót használjuk ott is, ahol egy objektív gazdasági folyamatot akarunk megjelölni, nevezetesen azt a helyzetet, amelyben egy jelenlegi vagyoni teljesítménnyel egy jövőbeli kötelezettség áll szemben. Ezzel szemben Széchenyinnél a hitelügyi tervezet jelenti a magyar nemesség új reformjavaslatainak alapját, egész nemzetnevelő programot, amely előkészíti az országot a hitelügy veszedelmeire és a reformok megrázkódtatás nélküli keresztülvitelére; jelent továbbá egy racionális hitelprogramot; jelenti a magyar földbirtokgazdálkodás első racionális tervezetét és a nemesi földbirtok felvirágzását szolgáló produktív mezőgazdasági üzemi hitel megszervezésének javaslatát; jelenti a váltóhitel, s a váltótörvénykezés sürgetését s előfeltételeinek megteremtését; jelenti a magyarság előtt annak hangsúlyozott hirdetését, hogy sajátos viszonyainknál fogva a konzumptív hitellel szemben inkább a mezőgazdasági produktív hitel védelmére kell a súlypontot helyezni; jelenti az első szövetkezeti szervezkedés tervezetét a hitelkoncepcióba illeszkedő magyar belfogyasztás elősegítésére és a konzumptív hitelnek magyar érdekek szerinti kialakítására; végül jelent egy szervezett, központi pénzfolyamra alapított pénzügyi tervezetet, – ezt Széchenyi mind-mind »hitel«-nek nevezi.

Széchenyi tetőtől-talpig magyar nemzetgazdásznak és nemzeti hiteljogásznak bizonyul, amidőn a hitelt másképpen definiálja belső nemzeti szempontból és külső nemzetközi szempontból. Nemzeti szempontból a hitelt a polgári erényeken alapuló bizakodásból eredezteti és arra figyelmezteti a magyarságot, hogy az életből tanuljon, ne a könyvekben található elméletekből. A tőke csak akkor értékes, ha a nemzet ereiben szétfolyik és erőt fejleszt, nemzeti erőt fejt ki; a tőke felhalmozása ellenben a hitelt belső erkölcsi alapok hiánya miatt fojtja meg. Ezért első feladat az, hogy belsőleg rendben legyünk és a nemzet erkölcsi erejét magasra emeljük. »...a hitelt... gondolom és hiszem azon talpkőnek, melyen földművelési és kereskedelmi gyarapodásunk, egyszóval utóbbi felemelkedésünk és boldogulásunk alapulhat. Ezen hitelnél pedig még mélyebben fekszik a hitel tágasb értelemben, tudniillik *hinni és hihetni egymásnak...*« (H. 105.) A nemzetközi, külső viszonylatokban a felszabaduló földbirtok szabad forgalmára alapozott hitelt azonban éppen ennek ellenkezőjével határozza meg, és arra inti a magyarságot, hogy ne bizon vakon senkiben és erősen védje ősi birtokát, amelyet a század hajnalán még nagy

általánosságban kezében tart. Evégből a külföldi közgazdasági elméletektől teljesen függetlenül, a magyar föld kívánalmaihoz szabott gazdasági alapelveket szab meg és azokra aggódva oktatja a nagy események előtt álló reform-korszak nemzedékét. »Vigyázva vigyük tehát főképen pénzbeli dolgainkat, vagy hogy világosabban mondjam, *senkiben ne bízunk vaktán...* szükséges a dologhoz, vagy legalább annak filozófiájához valamennyire értenünk, ezt pedig másképp nem eszközölhetjük, mint nevelés, tanulás, idomlás, előkészítés által.« (H. 78–79.)

A hitel meghatározásának e kettős alapjából és kétfelé ágazó gyökeréből indul ki Széchenyi egész hitelrendszere. A hitelnek a bizalomból eredő meghatározására építette fel belső nemzetgazdasági terveit: a nemzeti tőke belső gyümölcsöztetését, a racionális gazdálkodás újjászervezését, a koncentrált, szövetkezeti alapokon felállítandó hitelközpontok tervét, a termelés és fogyasztás összehangbahozását; a hitelnek a bizalmatlanságból eredő meghatározásából eredeztette külső nemzetközi terveit: a nemzeti tőke gondos védelmét; a földhöz való ragaszkodást; a kölcsönügyleteknél a fedezetre alapozást; a gazdálkodásnak szigorú rendjét; a termelésben, az értékesítésben a nemzetek versenyébe való racionális beilleszkedést.

KÉTSÉGGKÍVÜL megállapíthatjuk, hogy Széchenyi hitelkoncepciójával nem a merkantil körök igényeit akarta szolgálni, sőt nem is volt közömbös előtte az, hogy az ország egyetemének hiteljogi felszabadulása esetén a gazdasági események milyen irányba terelődnek; Széchenyi hitelkoncepciójával elsősorban a magyar mezőgazdaság ügyét akarta szolgálni. Ha a hitelkoncepció egyedül csak a merkantil körök előnyeit szolgálta volna és nem a magyar mezőgazdaság érdekeit, akkor a hitel megvalósítását nem is sürgette volna. Széchenyinek az volt az álláspontja, hogy az általa hirdetett hitelkoncepció a magyar mezőgazdaságot fel fogja lendíteni s ezen keresztül az egész ország felfrissül. »...a hitel hiját tartom azoknak, – írja a Hitelben –, hogy a magyar birtokos szegényebb, mint birtokához képest lennie kellene, s magát nem bírja oly jól, mint körülményei engednék; hogy mezeit a jó gazda nem viheti a lehető legmagasb virágzásra és végre, hogy Magyarországnak kereskedése nincs. És így a hitelt ...gondolom és hiszem azon talpkőnek, melyen földművelési és kereskedési gyarapodásunk, egyszóval utóbbi felemelkedésünk és boldogulásunk alapulhat...« (H, 105.). Magában a Hitelben nyíltan hirdeti, hogy reformtervezetével azt a célt tűzte ki, amely a nemzet gazdasági programjának alapját jelenti, s amelyet így fogalmazott meg: »...a szántóvető sorsát könnyíteni s méltóságát felemelni...« (H, 175.) Emiatt történt azután, hogy Széchenyi a hitel fogalma alatt annyi mindent összefoglalt, hogy nézeteit félreértették és még maga Grünwald Béla is, aki egyébként e probléma legkiválóbb szakértője, szemére veti Széchenyinek, hogy hitelkoncepciójával elsősorban a váltóhitelt iparkodott megvalósítani, holott általánosan ismert dolog, hogy a gyorslejáratú

váltóhitelek inkább a merkantil körök és a konzumptív hitel érdekeit szolgálja, míg a mezőgazdaságnak a hosszú lejáratú, törlesztéses és esetleg törlesztési tervezettel kapcsolatos, alacsony kamatokkal terhelt ú. n. olcsó produktív hitel a megfelelő. Már most megállapítható, hogy Széchenyi egész reformtervezete erre az utóbbi, produktív hitelre volt alapozva, s a szigorú váltótörvény behozatalát csak annyiban sürgette, amennyiben az országnak nem voltak belső hitelforrásai és a külföldi hitelező elzárkózott volna máskülönben a magyar földbirtokra való hitelezéstől. Széchenyi hangsúlyozza mindenütt a mezőgazdasági hitel előnyeit és rámutat arra, hogy maguknak a hiteltörvényeknek szigorú behozatalát és a földbirtok szabad forgalmának az ösíség elvével való megkötését, valamint a bírói zálog örök visszaválthatóságának elvét olyan elvnek kell tekintenünk, amely az idegen hitelezőnek kedvez, nálunk ellenben zürzavart teremt és kiszolgáltat bennünket idegen érdekeknek; »...ez is praerogatívánk egyik szép következése, – írja Széchenyi, – melynek a zsidó annyira örül és nevet, midőn mi fölemelkedett büszke érzéssel függetlenségünkről álmodozunk, de magunkat egyszersmind általa megköteteni engedjük – hogy azt valóban inkább az ő praerogatívájának mondhatnók.« (H, 77.).

Széchenyi aggodalmait, töprengéseit és körültekintő terveit a magyar mezőgazdaságnak egyetlen problémája sem kerüli el. Világosan látja, hogy hitelkoncepciója olyan korszak hajnalán jelenik meg a magyar gazdasági életben, amikor a magyar nemesi föld idegen kezekbe való átsiklásának folyamata már-már kezdetét vette. S ezért hirdeti, hogy e bajoknak az ő hitelkoncepciója véget fog vetni; Széchenyi ugyanis a magyar nemesi földek visszaszerzésének programját arra a kedvező helyzetre alapozta, hogy a rendiség fennállásáig akármilyen eladósodott földről volt is szó, az nagyrészen a birtokos kezében volt még, vagy pedig visszaváltható zálogként volt még csak a hitelező kezében. Széchenyi hitelhez akarta juttatni a szakadék szélén álló magyar nemesi földbirtokot, hogy pénzhez jusson és gazdálkodásának fellendülése után vissza tudja váltani földjeit. »Ha idő volna egy jószágot visszaváltani, vagy egy familiabelit megtartani, bár adósság jószágainkat nem terheli, pénzt hihető nem kapunk, vagy bőrünk nyúzzák. Minden más országban repülve hoznák a pénzt, s nem mivel a pénzkeresők tán grófok, bárók, nemesek, vagy mivel jó és híres emberek, hanem mivel *hypothékát* tudnak adni. Nem is ér annyit hitelre a szép kép és az ú. n. emberséges pofa, mint ház, föld erdő, juh stb. (H. 75–76).

A hitelkoncepcióval az újjászületés előtt álló magyar mezőgazdaságnak óriási lendületet akar adni, hogy a nemzetközi élet nagy versenyében kezdeti előnyökkel induljon és szervezett szövetkezeti hitelforrásokról beszél, amelyekből a felgyűjtött nemzeti tőke ön-maga értékeit regenerálhatja kicsinyke országunkban a mezőgazdaság beruházására, – és minderről gyakorlati javaslatok alakjában ír műveiben, olyan időben, midőn e kérdések körül külföldön is az első modern nemzetgazdászok csak tapogatóztak.

Ezt a hatalmas horderővel és messzireható következményekkel járó feladatot a hitelnek a, mezőgazdaság részére központilag és szövetkezeti alapon történő biztosításával iparkodik megoldani. Így látta biztosítottak az ú. n. olcsó és biztos nemzeti hitel sorsát. »Ugyan mit tehetni egység, s így egyesülés, s ily módon megismerkedés s eképen középesedés, vagy egy középpontra gyűjtés nélkül? Dicsekedhetünk-e azzal, hogy lelkierőnk, belátásunk, tudományunk ...elégseges *egyedül s minden segéd nélkül* valami igazán nagyot, s tartóst a föld kerekén létesíthetni? minekutána szinte legközönségesebb foglalatosságinkban, építésben, gazdaságban, mindennapi életünkben stb. oly nagy számúnak együttmunkálkodása szükséges, s csak egy findza kávéhoz is két hemiszféra produktuma kívánatlik. Mai világban – s csuda, hogy annyi idő kelle ily egyszerűség kitalálására, – már kiki átlátja –, hogy *egy magányos ember semmi s csak egyesületnek van hosszú élete, és igazi súlya*« (H. 122.). Széchenyi figyelmezteti nemzetét arra, hogy a magyar kicsi nép és feladatát az eljövendő korszak nagyvonalú tervekre felépített gazdasági szervezetében csakis akkor fogja tudni helyesen megoldani, ha erőit egyesíti. »*Koncentrációból* legszaporábban fejlődik a nemzeti közértelmesség, s ez *egyedül az országai gazdaság s erőnek valóságos nemző gyökere*. Union est force, division est faiblesse, – régi, eldönthetetlen igazság...« (V. 248.).

Mint a későbbiekben látni fogjuk majd, nem egyedül Széchenyin múltott, hogy ezt az életrevaló tervet gyakorlatilag nem dolgozta ki, mert ennek előfeltétele az volt, hogy nemzete maradék nélkül fogadja el és valósítsa meg az ő hiteljogi reformját és a hitelügy reformátorának szabad teret biztosítson, ez azonban nem történt meg.

SZÉCHENYINEK A SZIGORÚ VÁLTÓTÖRVÉNYEKRE vonatkozó javaslatai a nemzeti tőke fejlesztését szolgálták és pedig mind nemzetközi, mind belső nemzeti szempontokból. »A hitel híja felijeszti hitelezőit« (H, 75.) – figyelmezteti nemzetét a Hitelben, már pedig a kicsiny magyar hazának számot kell vetnie a külföldi tőkével is. A kamatokat szigorúan meghatározó váltótörvény a belső tőkeképződést is elősegítené; »...a kisbirtokosnak nem volna-e épen oly hasznos, ha 3-al, 4-el kaphatnának pénzt? Rájok nézve a haszon még nagyobb lenne, – írja a Stádiumban. Most legtöbb jószágjaik esz-közlő tőke híja miatt... korán sincsenek kifejtve azon nyereségi lépcsőre, amelyre természeti mibenlétük miatt könnyen emelgethének. A szorgalom ezáltal felette csökken és sem a privat, sem a nemzeti tőke sohasem növekedhetik s nőhet azon nagyságra, melynél fogva Britania s más országok virágzanak...« (St, 53.).

Széchenyi egész hitelkoncepciója a nemzeti erők regenerálását célozza; a kivitel tekintetében azonban az 1795-ös deputáció felfogásától eltér a véleménye és az az álláspontja, hogy szigorú váltótörvényeket kell hoznunk, amely igazságos és nem védelmezi egyoldalúan sem a hitelezőt, sem az adóst, a külföldi tőke elijesztésére. *Széchenyi a tőkét, mint a nemzet sorsára döntő tényezőt fogja fel és azt segítségünkre akarja hozni olyan pillanatban, midőn a föld még*

magyar kézben van. A tőkének az ország fejlődésére gyakorolt hatását Széchenyi állandóan hangoztatja, s épen abból a célból, hogy a nemzeti erőket vele szemben egyesítse és azt a nemzet szolgálatába állítsa. S tisztán látja, hogy a nemzetnek meg kell tanulnia előbb a tőke rideg számításokra alapozott törvényszerűségeit, hogy a hitelre alkalmas legyen; s hitelkoncepciójából így lesz nemzetnevelő programm.

Tiszta helyzetet kell teremteni és elő kell készíteni a nemzetet a hitelkoncepcióra – ez Széchenyi álláspontja. »Nincs veszedelmesb, kivált gyermekekre, t. i. minden ország lakosai nagyobb részére nézve, a félvékony jégnél; ki rálép, előbb-utóbb beleszakad, de azért szinte mindegyik megpróbálja. A víz sokkal bátorságosb, arra csak jó úszó, vagy csónakász mer bocsátkozni, a többi parton marad. Pénzbeli szisztémákkal szintígy van. Mennél bizonyosb a valahai visszafizetés napja, annál nagyobb a meggondolás, tartalék és óvakodás az adósságcsinálásban, s így lassanként annál több a rend...« (H, 141–142.).

SZÉCHENYI A PÉNZ KERINGÉSÉT a nemzet gazdasági erejének felfokozása céljából akarja megindítani. A pénznek önmagában véve nem tulajdonít jelentőséget és a felhalmozott, eldugott nemzeti tőkét épolyan kemény szavakkal és maró szarkazmussal ostorozza, mint azt a beteg helyzetet, amely miatt a külföldi tőke elmenekül országunkból. »A pénznek – írja a Hitelben – csak; úgy van értéke és becse, ha azért az élet számos javait meg is szerezhethjük... A pénznek, földnek és minden egyébnek csak úgy van lehető legnagyobb haszna, ha egyiket és másikat minden pillanatban arra fordíthatom, amire tetszik.« (H, 73.). Széchenyi a pénz jelentőségét a nemzetre gyakorolt regeneráló hatás szempontjából fogja fel és rámutat arra, hogy a tőke helyes felhasználása olyan nemzeti program, amely a nemzet erőforrásait rendkívüli mértékben fel fogja erősíteni. Ezeket az alapelveket főként a Stádiumban, a hitelkoncepciót legérettebb formájában kifejtő művében mondotta ki. »Most a hitel nálunk valósággal semmi egyéb, mint egy boszantó gúny; mert általánosan véve csak annak van hitele, kinek az szorosan nem kell, s épen annak nincs, kinek rá legnagyobb szüksége van, minek következésében, s ezt kész vagyok megmutatni, hazánk sok résziben egy határ, pénz híja miatt, nem virágozhatik, midőn a szomszéd határban, megint hitel híja miatt, kamatlanul fekszik a pénz... s így a pénz is hever, a gazdaság is hever, s így élet helyett halál fekszik az anyaföld szívében... Minden, ami a pénz keringését hátráltatja, mind egyesekre, mind a közösségre nézve felette káros; hát még az, mi a pénzt a cirkulációból ki is rekeszti? S vajjon mi hátráltathatja, s rekesztheti azt ki hathatósabban, mint... a hitel híja? ...A hitelt gátolni nem egyéb, mint egy test ereit megakasztani... És ha nem akarunk a hazai anteaktákban elsülyedni, Verböczyben s az Anonymus Notáriusban elfulladni, hanem faktumokat, csak élő faktumokat tekintni: nem fogjuk tagadhatni, hogy nincs Európában egy ország is, ahol

oly nyomorult lábon állna a pénz dolga, ...mint nálunk.« (St. 54–55.).

Pénzrendszerének a hitelkoncepcióban kifejtett elveit számos gyakorlati megoldással iparkodik az eleven életben megvalósítani. Állami bankintézetek, hitelházak felállítását tervezi, amelyeket a földbirtok szövetkezésére alapítana; a belső fogyasztás fellendítését tervezi (St. 67.), a racionális pénz és föld-gazdálkodás megteremtését tervezi (V, 215, 235.), a külföldi piacokon való megjelenésünket sürgeti, s hangsúlyozza, hogy ha meg akarunk Európa nagy viaskodásában és eljövendő gazdasági harcaiban állni, nyílt szemekkel kell figyelnünk a külföld gazdasági eseményeit és a nemzetközi versenybe racionálisan be kell illeszkednünk.

A mezőgazdaság regenerálására épített hitel koncepciójával a pénz-fluktuáció segítségével és annak központi, szövetkezeti megszervezése útján nemzetét gazdaggá akarja tenni, mert felfogása szerint csak a gazdag nemzet szabad. »Akárki mit ábrándoz, *csak a vagyonos nemzet szabad*. ...könnyebben összerogy az üres, mint a teli zsák. Az, ki jobban bírja magát, rendszerint függetlenebb, mint az, ki néha más segedelmére kényszerül. (H. 86.)

HOSSZÚ ÉVTIZEDEKEN KERESZTÜL a Széchenyi által lefektetett zseniális hitelkoncepció közjogi vonatkozásairól a monarchikus közjogi viszony feszes szálai miatt nem lehetett írni és nyilvánosan beszélni. Ma már abban a szerencsés helyzetben vagyunk, hogy erről a kérdésről nyíltan és szabadon beszélhetünk. Széchenyit a hitelkoncepció megvalósításában a nemzet óriási kárára felette akadályozta az osztrák kormány magyarelles pénzügyi-, vám-, földbirtok-, nemzetiségi, telepítési megadópolitikája. Széchenyi ezen a téren rendkívül okosan és óvatosan járt el. Nemzetét befelé tanította, nevelte, tájékoztatta és ostromozta. Kifelé pedig névtelenül írt, maró gúnnyal szövegezett könyvében ostromozta az osztrák kormány magyarelles hitelpolitikáját; azt az egész világ közvéleménye előtt pellengére állította és így gyakorolt felette, nemzetét segítő, irányító bírálatot.

»Ein Blick auf den anonymen Rückblick, von einem Ungarn« c. művét épen ezért adta ki Londonban 1861-ben, hogy a nemzetközi forum előtt kipellengérezéssel adjon nyomatékot kritikájának. A Blick feladata az volt, hogy megakadályozza az 1763. évi osztrák kereskedelmi és váltó-törvénykönyvnek hazánkba való erőszakos behozatalát, ami Széchenyi hitelkoncepciójának megvalósulását leginkább veszélyeztette. Széchenyi, mint a korszak legkiválóbb magyar hitelügyi szakértője, tisztában volt azzal, hogy az osztrák hiteltörvény osztrák viszonyokra van szabva, nevezetesen a magasabb fokon álló ipari és kereskedelmi életre; s az osztrák érdekeknek mindenesetre megfelelő volna a magyar életteret közös törvények alapján saját hatókörükbe vonni, mert ebben az esetben a mezőgazdaság érdekei alárendeltetnének az ipar és kereskedelem érdekeinek; ámde a magyar mezőgazdaságra alapozandó hitelrendszernek ez súlyos veszedelmet jelent és azért küzdeni kell a magyar viszonyokra kiszabott önálló magyar hitelkoncepció sikeréért.

Széchenyi a királyhoz intézett üzenetében nyíltan kijelenti, hogy a kétszínű játéknak véget kell vetnie és a magyar alkotmány alapjaira kell helyezkednie: »Majestät vis-à-vis den Ungarn keine doppelte Rolle spielen dürfen, sondern sich ihnen gegenüber entweder *jure hereditario*, als legitimer König, oder als Eroberer *jure armorum* benehmen müssen. Diese zwei Eigenschaften lassen sich nicht kombinieren...« (Blick, 467.)

A reformok előtt álló Széchenyi az osztrák elnyomó törekvésekkel szemben külsőleg és belsőleg is súlyos helyzetbe kerül; az osztrák törvénykönyvvel szemben a magyar ősi alkotmány alapjaira kellett helyezkednie, noha azt maga is elégtelennek ismerte el, befelé, a saját nemzetével szemben; a magyar alkotmány reformjáért vívott harcában pedig a konzervatívok ellenvetéseit, akik minden hibát a közjogi bonyodalmakra háritottak és az osztrák kormány elnyomó törekvéseit okolták a magyar elmaradottságért, azzal védte ki, ha nemzetének belső hibáit hangsúlyozta inkább.

Külsőleg tehát az elnyomó törekvésekkel szemben a Széchenyi-féle hitelkoncepció az osztrák hitelügyi elgondolások ellen folytatott éles harc alakjában jelent meg, belsőleg Széchenyi a nemzet tanítómesetereként lép föl. Figyelmeztet arra, hogy a hitelreform jelentősége óriási, és nagy változásokat fog felidézni, melyekre a nemzetet elő kell készíteni (H, 168.). *Az ország érdekeit az szolgálja legjobban, aki a csendes, belső reformon dolgozik.* A reformnak előbb-utóbb meg kell jönnie és okosan teszi a nemzet, ha azt önkéntesen, a nemesi, nemzetfenntartó réteg áldozatkész lemondásából és önfeláldozásából teszi meg.

SZÉCHENYI HITELÜGYI KONCEPCIÓJÁNAK ismertetése hiányos maradna, ha nem mutatnánk reá nemzetközi vonatkozásaira. Széchenyi világosan látta, hogy a nemzeti hitelügyi reformot lehetetlen megvalósítani a nemzetközi helyzetre való tekintet nélkül. A nemzetközi helyzetünk mérlegelésével nem törődő struccpolitikát, amelyet a magyar nemesség a külföldtől történt elzárkózása miatt folytatott, felette károsnak ítélte. Széchenyi rámutat arra, hogy a pénzgazdaság szálai össze fognak kötni bennünket a külfölddel és ha a nemzetek egyetemében meg akarjuk állni a helyünket, nemzeti önismerettel és nemzetközi külismerettel kell rendelkezünk.

A nemzeti *önismeret* sürgetése szorosan beleilleszkedik Széchenyi hitelügyi programjába. Érti alatta a nemzeti gazdálkodásnak magas intelligenciával való irányítását és azt a széleskörű és körültekintő biztosítást, amelynél a legkisebb falusi család legel-dugottabb tanyáját sem érheti meglepetés vagy kár amiatt, hogy a termelés nemzetközi együttesébe, az értékesítés hálózatába nem volt képes beilleszkedni. Ismernünk kell saját erőinket, de saját hibáinkat is. A magyarságnak le kell szoknia arról a hibájáról, hogy csak dicsérő szavakat árasztgató vezetőire szeret figyelni; Széchenyi kijelenti, hogy ő sokkal közelebbi kapcsolatban érzi magát nemzetével és nemzetét nem fogja soha dicsérni. Nemzetének a dicséretre nincs, de a hibák felismerésére annál nagyobb szüksége van.

A külföldismeret szempontját Széchenyi nyomatékosan hirdeti és ezzel hitelkoncepcióját magasrendű nemzetközi és általános emberi célkitűzések szempontjai szerint megvilágítván, egyetemes kon-

cepcióvá emeli és mintegy a világgazdálkodás, európai gazdálkodás, Dunamedence-gazdálkodás egységes hálózatába szövi bele és hirdeti az emberiségnek, hogy a magyar gazdasági életnek biztosítson önálló, független életteret, mert a Dunamedence sorsát ez a termelő föld képes legnyugodtabban biztosítani; a magyar termelés, a magyar munka becsületes és európai színvonalon álló erőfeszítéseket tesz a harmonikus gazdálkodás és a kiegyensúlyozott hitelügyletek sikeres megoldásáért.

SZÉCHENYI ESZMÉINEK VISSZHANGJA ÉS HATÁSA

SZÉCHENYI HITELKONCEPCIÓJA a nemzet lelkiismeretét gyökereiben megrázta és a közvélemény értékes megnyilatkozásaihoz vezetett. 1831-ben Kassán lát napvilágot *gróf Dessewffy József* vitairata: »A hitel című munka taglalatja«. 1831-ben Pozsonyban jelenik meg *Wachtler Bernát* táblabíró német nyelvű műve: »Freimüthige Bemerkungen zu dem Entwürfe einer Wechsel- und Prozess-Ordnung für das Königreich Ungarn.« 1833-ban jelenik meg *gróf Andrássy Károly* híres hozzászólása a problémához: »Umriss einer möglichen Reform in Ungarn« c. művében. Gróf Dessewffy József a nemzet sorsáért aggódó konzervatív felfogású nemesség kritikáját fejezi ki, és álláspontja abban foglalható össze, hogy a nehéz gazdasági viszonyokat és a rossz hitelügyi helyzetet az inflációs pénzügyi politika, az általános gazdasági helyzet nyomasztó súlya, főképen nemzetközi és közjogi erők idézték elő és azért álláspontja szerint a rendi alkotmány annyira nem tehető felelőssé, hogy egyenesen azt javasolja: vissza kell térni a rendi alkotmányhoz. Wachtler táblabíró a liberális szellemű magyarság álláspontját képviseli és azt sürgeti, hogy a nemzetközi hitelforrások megnyílása érdekében szigorú és egységes váltótörvényt és csődtörvényt alkossanak a törvényhozás. Gróf Andrássy a finom judiciummal rendelkező és az ország érdekei felett önzetlen függetlenséggel szabadon szemlélődő magyar főrendek objektív hozzászólását képviseli; művében ő is inti a nemzetet a hiteltörvények minden korlátozás nélkül való behozásától, ámde a taglalat indokaitól eltérően azért, mert véleménye szerint az az eladósodott magyar nemzetet suttaná és a liberális gazdálkodás korszakában s annak átmeneti bonyodalmaiban a kifejelettebb pénzügyi érzékkel rendelkező idegeneket, főképen a zsidókat, segítené. Szemére veti Széchenyinek, hogy ő egy absztrakt hiteltervezetet proklamál anélkül, hogy a konkrét következményekre tekintettel lenne és a magyar nemesek adósvédelmi érdekeivel szemben teljesen vakon halad el.

Széchenyi hitelkonceptiója és annak kidolgozott javaslati a nemzet széles rétegeiben óriási rokonszenvet váltottak ki és a fejleményekből is megállapíthatólag a Széchenyit követők száma sokkal nagyobb volt, mint az antagonisták száma. A hitelügyletet szabályozó törvények 1840-ben végül napvilágot láttak. Az 1832–36, majd az 1839–40 és 1843–44. évi országgyűlés a Széchenyi által képviselt hitelkonceptiót nem volt hajlandó maradék nélkül meg-

valósítani és az országgyűlési vitákból, a törvényjavaslat tárgyalása folyamán elhangzott bírálatokból kitűnik, hogy milyen nagy befolyást gyakorolt a törvényhozásra a három fent ismertetett kritika, a Taglatat, az Umrísse és a Freimüthige Bemerkungen. Különösen a bírói zálog örök visszaválthatóságának teljes eltörlése ellen vetődtek fel súlyos ellenvetések; áthidaló javaslatok kerültek asztalra; így pld. Komáromvármegye 32 évben kívánta meghatározni a visszaválthatóság idejét, mások 6 évben; maga Deák Ferenc 3 évet javasolt. Az 1840: XV. t. c.-el megszületett végül a magyar váltótörvény, amelyhez felsorakoztak az 1840: XVI. tc. a kereskedőkről, az 1840: XVII: gyárakról, 1840: XVIII: a közkereseti társaságokról, az 1840: XIX: az alkuszokról, az 1840: XX: a fuvarosokról, az 1840: XXII: a vásárokról. Általában az országos pénztár kivételével mindaz megvalósult, ami nem ütközött a rendi alkotmányba. Széchenyi koncepciójának hatása tehát 9 esztendő leforgása alatt gyökeresen megváltoztatta a magyar közvéleményt és azt a feladatot, amelyet az 1791: LXVII. t. c. óta egyik deputáció a másiknak adott át, gyökeres elintézés nélkül, most már a megvalósulás stádiumába juttatta. Széchenyi éles szemekkel figyelte ezeket a hatásokat és nyomatékosan hangsúlyozta, hogy elgondolásainak, terveinek a 1840-es intézkedések nem feleltek meg. Különösen amiatt érez súlyos aggodalmat, hogy a hitelintézet tervét elvetette az országgyűlés; pedig ezzel a tétivel a hitelkoncepció *primus motor-ját* dobta ki. Így 1843-ban ismeretes gyakorlati kezdeményezésével és zsenialitásával kezébe veszi az orvoslás ügyét és oly közalap létesítésére indít propagandát, amelyből olcsó mezőgazdasági üzemi kölcsönöket lehet nyújtani; az alap nagyságát 90 millió forintra tervezte, s ez lett volna az első beruházási alap, amely a magyar földbirtok helyzetét belsőleg javította volna. A terv azonban nem sikerült és a helyzet fokozatosan romlott. Deák Ferenc szentgróti levelében rámutat a gazdasági leromlásra és annak okát főképen a hitelügyi változásokban keresi. Széchenyi 1845-ben a Jelenkorban válaszol Deáknak »A szentgróti levél elemzése« c. cikkében, ahol rámutat arra, hogy a hitelkoncepció életerős, regeneratív erővel bíró tervezet, csakhogy az a baj, hogy azt nem ott fogták meg, ahol kellett volna, hanem csak részben valósították meg és így teljes megvalósulásának, előnyei kibontakozásának gátat vetettek. A gazdasági romlásnak Széchenyi szerint az az oka, hogy rossz a földbirtokmegoszlás, vagy túl nagyok, vagy túl elaprózottak a földbirtokok; azután az, hogy a magyar idő- és pénzfecsérlő nemzet, konzervatív és álmodozó; hogy *a törvényalkotásban elszalasztja a kellő alkalmat, vagy nem találja el azt*. Széchenyi intelmei megtalálták az utat a nemzet lelkiismeretéhez és három év múlva megszületett az 1848: XV. és 1848: XIV. t. c., az első az ősiség megszüntetéséről intézkedett, az utóbbi a hitelintézet felállítását rendelte el. A szabadságharc hullámai azonban *tabula rasat* teremtettek és elsöpörték a Széchenyi hitelkoncepciójának megvalósításáért folytatott erőfeszítéseket, s az elnyomás évei alatt a nemzet lelkére nehezedeő letargikus évek nyomasztó súlya a pár évtized előtt

még annyira élénken visszhangzó nemzeti közvéleményt a hitelügyekkel szemben annyira közönyössé tette, hogy az 1875: XXXVII, t. c. csaknem szóról-szóra az osztrák általános kereskedelmi törvénykönyvet vezeti be.

SZÉCHENYI HATÁSÁT a magyar hiteljeg fejlődésére a szigorúan tárgyilagos szemlélet jogtörténeti folyamatnak kénytelen mondani, minthogy az 1875. évi XXXVII. t. c. a Széchenyi által megalkotott hitelkoncepció hatását és továbbfejlődési folyamatát lezárta. A rendi alkotmány összes berendezéseit, amelyeket Széchenyi éppen a hiteltervezet sima megvalósítása céljából ostromolt, a nemzet egy csendes, belső reformációval önként félredobta, azonban a tervezet magva, maga a hitelkoncepció 1848 után már kiesett a nemzet kezéből, azt mondhatnók, feledésbe is merült.

Olyan szilárd pillérekre épített, a nemzet belső erőinek mély vizsgálata után megalkotott, a nemzet eredeti érdekeinek védelmét célzó, és nemzetközi távlatokba behelyezett koncepciónak, mint aminő Széchenyi hitelkoncepciója, megértéséhez hosszabb idő kellett, s a nemzet kétféle kísérletet is végrehajtott már vele szemben, először csak félig valósította meg, azután pedig a külföldi mintát helyezte elébe. A kritikai vizsgálat azonban kénytelen megállapítani, hogy Széchenyi zseniális hitelkoncepcióját fényesen igazolják az idők, a kísérletek és a folyamatok és hogy időszerűsége ma sem csökkent. Az utóbbi évtizedek keserves tapasztalatai élénken illusztrálják, főképen a hiteltörvény kiegészítésére szolgáló gazdaadós-védelmi, s a magyar föld üzemképességét védő rendelkezések alakulásában, hogy milyen helyes volt Széchenyinek az az alaptétele, amely a hiteltörvény alapjaként a magyar föld érdekeinek és termőképességének nemzeti érdekeit fektette le a hitel-komplexumban. De igazolta az idő Széchenyit abban is, hogy a nemzeti hiteljogász több tapasztalatra épített és az apró, de a Dunamedence sorsának alakulásában nagy szerepet betöltő magyar nemzet hitelviszonyainak, hitelszükségleteinek és gazdasági érdekeinek sokkal mélyebb és messzibbre látó terveivel rendelkezett, mint azok a nemzetközi hiteljogászok, akik előtt az uniformizálás volt a főcél, s akik elfeledkeztek arról, hogy egy gyökerében mezőgazdasági állam hitelrendszerének más alaptörvényekre kell felépülnie, mint az őt körülvevő hatalmas ú. n. iparállamok hitelrendszerének.

A jövő fejlődés irányelveinek meghatározása kívülesik tanulmányunk keretein, de bizonyos, hogy ma is döbbenetesen időszerű, amit a nagy magyar reformátor a Hitelben honfitársai fülébe kiált: »Tőlünk függ minden, csak akarjunk. S nem... országbeli javaink dicsérete emelheti fel hazánkat, hanem hátramaradásink és hibáink nagylelkű elismerése és azoknak férfias orvoslása.«

TÉCHY OLIVÉR

TISZTVISELŐ ÉS KÖZÖNSÉG

AZ UTÓBBI IDŐBEN meglehetősen sok panasz hangzott el a közönség részéről a tétlen, körmét piszkáló és a közönség ügyes-bajos dolgaival szemben értetlen tisztviselő ellen, de épp olyan sűrűn panaszkodik a tisztviselő is a türelmetlen és megértést nem ismerő közönségre. Tisztviselő és közönség nem tudtak lélekben találkozni s a kölcsönös bizalmatlanság, az értetlenség légköre nagy mértékben akadályozza az építő munka kibontakozását. Az egymásra találásnak útjában áll az emberi gyengeség, hogy mindenki ahelyett, hogy önmagába tekintve felülvizsgálná álláspontját, másokban keresi a baj okát s mások ellen igyekszik hangulatot teremteni. Az ilyen légkör, különösen most, a háború negyedik esztendejében, éppen nem kívánatos. Érzi ezt közvéleményünk józanabb része s nem is hiányoznak a kísérletek, amelyek a bajok sürgős orvoslását célozzák.

Legutóbb egyik folyóiratunk ankétot rendezett, az asztalra dobva a türelmetlen tisztviselő és a türelmetlen közönség kérdését. Illetékes kormányzati részről és a közigazgatás más tényezőitől is sokszor hallunk figyelmeztetést a tisztviselők magatartását illetőleg s napról-napra újabb és újabb rendelkezések látnak napvilágot, melyek a közönség kényelmét törekszenek szolgálni. Ennek ellenére elégedetlenek vagyunk, türelmetlenkedünk s a légkör nyomott. Nézzünk hát a kérdés mélyére, lássuk szemtől-szemben a bajokat s tárgyilagosan vizsgáljuk meg az okokat, hogy megtaláljuk a javítás módjait is.

A TISZTVISELŐ ÉS A KÖZÖNSÉG problémája kétoldalu vizsgálatot igényel. Vizsgálni kell egyrészt azt, mennyiben hibás a tisztviselő munkája abban, hogy a közönség nem járhat azonnal jogos igényeinek kielégítéséhez, vizsgálni kell másrészt azt, mi az oka annak, hogy a közönség igen sokszor feleslegesen veszi igénybe a tisztviselő idejét, ügyét okvetlenül soron kívül akarja elintéztetni, protekciót hajhász s ezáltal a legjobb indulatú tisztviselőt is elkeseríti.

A tisztviselő ellen hangoztatott panaszok részben olyanok, melyeknek az okai a tisztviselőn kívül állanak, azokról a tisztviselő nem tehet, érettük a mai közigazgatási rendszer felelős. El kell azonban ismernünk, hogy a felvetődő panaszok között vannak olyanok is, amelyekről már a tisztviselő tehet és a segítség rajta mulik.

A tisztviselő személyén kívülálló okokat két csoportra oszthatjuk: az egyik csoportba tartoznak a mai közigazgatás rendszerének, más szóval szervezetének hibái, a másik csoportba pedig azok a hibák, melyeknek következtében a mai magyar közigazgatás nem működik korszerűen, vagy mondjuk úgy, nem működik gazdaságosan és eredményesen.

Közigazgatási rendszerünk legfőbb hibája, hogy nincs kellő előrelátással, intézményesen kiépítve. Mai közigazgatási szervezetünk kétévszázados alappilléreken nyugszik. Az 1848. előtti köz-

igazgatás, mely a vármegyékre s a városokra épült s a központi kormányzervek rendjében úgyszólván csak a mai belügyminisztériumnak és a pénzügyminisztériumnak megfelelő szervek voltak kiépítve, az akkori időknek teljesen megfelelt. Az államhatalom nem vonta igazgatási körébe annyi életviszony szabályozását, mint manapság. Emellett a konkrét közigazgatási ügyek legnagyobb részét nem a központból intézték, hanem megadták a jogot az ú. n. helyi önkormányzatoknak, hogy a rendezésre szoruló kérdéseket otthon, a helyi viszonyoknak és szokásoknak megfelelően statutumokkal szabályozzák. Az állam tehát nem vonta minden probléma megoldását a saját hatáskörébe, helyet adott az önkormányzati, a társadalmi erőnek is s az ilyen helyes munkamegosztás amellett, hogy az államnak és az állampolgároknak kevesebbe került, gyorsabb is volt és elégedettség járt a nyomában.

Az 1848-as átalakulás azonban Magyarországon is a liberalizmus érvényre jutását eredményezte és a liberális eszméjével összeegyeztethetetlenek voltak a középkorból maradt testületi önkormányzatok, mint a céhek vagy a területi önkormányzatok, a fertályok és tizedek, ezeknek meg kellett szűnniök s a liberális állam az egyént minden közösség kikapcsolásával a tőle nagy messzeségben álló államhatalommal állította szembe. Reábizta az egyénre, hogy a szabadság birtokában gátlás nélkül fejtsse ki önmagát.

A liberális szabadságában élő ember a korszellem és a gazdasági lehetőségek hatása alatt meg is kezdi munkáját az élet minden terén: üzemeket létesít, gyárakat emel, vonatok rohannak keresztül-kasul az országokon, a folyókon gőzhajók úsznak megrakodva, soha nem látott lendületet vesz a kereskedelem s ebben a rohanásban a lázasan alkotó ember – eljutva a telefon, táviró, a rádió, az autó és a repülőgép korába, – egyre gyorsabb tempót követel s a hihetetlen lehetőségektől megszedülve, nem tud megállni, messze túljár mindazon, amiről a 48-as liberális apostolok mint eszményről álmodoztak. Az ember megtántorodott a nagy lehetőség láttára s minél gyorsabb ütemben és nagyobb arányban nőtt a vagyona, annál telhetetlenebb és követelőbb lett. Az állam tehát, ha meg akarta védeni a megszedült vagyonos osztállyal szemben az egyre jobban kizsákmányolt és pária-sorba taszított kisembert: a munkást, akkor nem maradhatott meg a jogállam kényelmes magasságában, hanem egyre inkább bele kellett nyúlania az életviszonyok szabályozásába, hogy megvédje a gyengébbet az erősebb kizsákmányolásától és biztosítsa részére azokat a jogokat, melyek emberi méltósága következtében mindenkit megilletnek.

De másrészt az egyre bonyolódó életviszonyok, a haladottabb szellemi és gazdasági élet is gyökeres rendezést követeltek és kívánták az igazságos kiegyenlítő hatalom beleszólását, mert anélkül a gazdasági élet nem fejlődhetett. Mivel a liberális állam a kisebb közösségeket megszüntette, nem volt számára más megoldás, mint hogy saját maga vállalja el az egyre sokasodó kérdések és viszonyok rendezését. Az állam kényszerhelyzetbe került, a feladat elől nem térhetett ki: rövidesen új közigazgatási ágak, úgynevezett szakigaz-

gatási ágak fejlődtek ki, a hivatásos tisztviselők száma roppant mértékben felduzzadt. Az új közigazgatási ágak azonban nemcsak központi irányítást igényeltek, hanem egymásután épültek ki e szakigazgatási ágak középfoku szervei s csupán a falu jegyzőjét hagyták meg olyan alsófokú szervnek, akinek mindenki parancsol, akinek minden, sokszor egymásnak ellentmondó utasítást is teljesítenie kell, aki sokszor azt se tudja, hány főnöke van s vannak olyan napok, amikor a hivatalos lapban megjelent rendeleteket terjedelműknél fogva a nap 24 órája alatt elolvasni sem tudja, nemhogy végrehajtaná.

Az említett szervezet kiépítésével a bürokrácia hihetetlen mértékben megnövekedett. Az elhatalmasodott bürokrácia azután meglassította és drágította a közigazgatást. Felépítésének eredendő hibája volt, hogy hiányzott belőle a tervszerűség: ahogy egy-egy közigazgatási viszony szabályozásának szüksége felmerült, aszerint épültek ki újabb és újabb hivatalok, melyeknek az együttműködése sem volt kellőképpen biztosítva.

A mai közigazgatási szervezet legfelsőbb fokon a minisztertanáccsal, mint tanácskozó testülettel, semmi esetre sem tudja el látni olyan mértékben a reáharuló feladatokat, amilyen mértékben a XX. század ötödik évtizedében el kellene látnia. A miniszterelnök nem adhat utasítást az egyes minisztereknek, nem teljesjogú kormányfő, hanem csupán a kormány tagjainak együtteséből alkotott minisztertanács elnöke. Így azután a magyar közigazgatás nélkülözi azt a szervet, amely a saját felelősségére az egész közigazgatás szervezetét és működését érintő rendeleteket adhatna ki. E tényben rejlik az oka annak, hogy a miniszteriális bürokráciának működésében nem mindig van meg az összhang, s annak megteremtéséért a különféle miniszterközi bizottsági tárgyalásokon és értekezleteken igen sok időt és energiát kell áldozni. S nyílt kérdés marad: vajjon az elfecsérelt idő és energia meghozza-e a kívánt eredményt? Sokkal jobb lenne a sok tanácskozás és a sok szakértő igénybevétele helyett kevesebb, de jól tagolt és felelősségtől áthatott s ugyanakkor kellő hatalommal felruházott közigazgatási szerv kiépítése, amely kellő időben és eréllyel a szükséges intézkedéseket megteheti.

Közigazgatásunk már a második világháború előtt sem volt mentes a zökkenőktől. Pedig ez a közigazgatás még szűk országhatárokra volt méretezve, amikor Budapestről az ország határa bármely irányban 3–5 óra alatt elérhető volt gyorsvonaton, amikor a közlekedési viszonyok egyébként is jobbak voltak s a közigazgatási viszonyok még nem bonyolódtak annyira össze s nem kívántak olyan gyors intézkedést, mint a mai háborús idők. Azóta nagy változások következtek be. Az életviszonyok egyre bonyolultabbak, egyre nehezebbek, a totális háború közepette Magyarországnak nemcsak katonai, de gazdasági erői teljes megfeszítésével kell küzdenie Európa népei között ezeréves örhélyén s e harc kimenetele a gazdasági erők helyes megszervezésétől is függ. Közigazgatásunknak tehát a gazdasági ága, különösen a *közellátási* vonal hihetetlen mértékben megnövekedett és fontossága megsúlyosodott. E kérdések

rendezésére azonban mindeztideig megfelelő szerv nem állott rendelkezésünkre. Ha állam- és társadalom-szervezésünk egészséges és jól működő, akkor a közellátási és háborús közigazgatási nehézségek nem jelenthetnek problémát, mert a szervezett társadalom teljes erővel odaáll ilyenkor a közigazgatás mellé, hogy kötelelességteljesítésével annak segítségére legyen s a háborús zökkenőkön átsegítse.

Mi elmulasztottuk a társadalom megszervezését. A liberális állam, a régi kereteket atomjaira robbantotta, az azóta alakult társadalmi szervezetek, egyesületek ötletszerűen létesültek s ha közülük egyesek helyi viszonylatban vagy szűk körben hasznos és figyelemreméltó munkát is végeztek, a nagy összefüggések nem voltak intézményesen kiépítve s ezért az állam az egyesületi munkára csak kis mértékben és igen elhatárolt területeken támaszkodhatott. Inkább a közművelődés területe volt az, ahol az egyesületek a közigazgatásnak valóban segítségére lehettek, gazdasági vonalon társadalmi szerveink alig állnak rendelkezésre. Az úgynevezett kamarák nem voltak alkalmasak arra, hogy a gazdasági szervezettség irányítását átvegyék, egyrészt azért nem, mert szervezetük liberális szellemű törvényeken alapult, de a kamarai hálózat a hivatások valamennyi ágában *nem* is volt kiépítve, másrészt pedig azért, mert az alkalmazottak a kamarában nem találhatták és nem kaphatták meg jogos érdekvédelmüket. Ebből a szempontból nem a kamarákban kell a hibát keresnünk, hanem a kamarákat felállító jogszabályokban, melyek az alkalmazottakat vagy egészen kihagyták, vagy ahol, mint pl. a mezőgazdasági kamarában számukra helyet biztosítottak, olyan kis mértékben engedték meg részvételüket a hivatási önkormányzat működésében, hogy az megszegyenítés volt a dolgozó emberre. Meglévő hivatási képviselőink, mint a szakszervezetek, pártpolitikai színezetüknél fogva nem lehettek alkalmasak arra, hogy a magyar gazdasági élet újjászervezését szolgáló munkában közreműködjenek. Mivel pedig a kormány a hivatalos bürokráciát tovább nem növelhette, a termelés megszervezésében, közvetítésében és a termékeknek a fogyasztóhoz való juttatásában kénytelen volt legtöbbször merőben új szerveket életrehívni és foglalkoztatni; ezek azonban nem minden téren váltották be a hozzájuk fűzött reményeket. Sokszor hiányzott e szerveknél az áldozatos keresztény magyar lelkiség, de hiányzott a szaktudás, a gazdasági élet teljes áttekintése is s e szervek igen sokszor újabb bürokratikus nehézségek előidézőivé váltak ahelyett, hogy a kormánynak komoly segítséget nyújtottak volna a közellátási kérdések megoldásában.

Újlelkiség, egyúttal azonban megfelelő szervezeti biztosíték nélkül nem lehet ezeket a kérdéseket megoldani. A társadalom részéről önzetlenségnek kell megnyilatkoznia a közigazgatás támogatásában. Ezt látjuk például a kolozsvári Tíz Szervezetnél, mely Kolozsvárt ősi magyar nyomokon a társadalom területi megszervezésére építve, áll a közigazgatás szolgálatára és segíti céljainak megvalósításában. Ez helyi adottság volt, amelyet a városi közigazgatás szerencsésen felismert és az együttműködés eredményeket biztosított. A Tíz Szervezet azonban, még ha az egész országban

felújítják is ezt az ősi rendszert, a családok gondozásán, közművelődési és szociális feladatokon s a közigazgatás segítségével túl helyi szervezettségénél fogva s a gazdasági szakértelem hiánya miatt nagyobb méretű gazdasági feladatok megoldására nem alkalmas.

A magyar középkor kitermelte a tízes rendszer mellett a maga gazdasági célú társadalmi szerveit is. Ezek a szervezetek voltak az úgynevezett hivatási önkormányzatok (mint az iparosoknál a céhek) s ezekben 1848 előtt a társadalom kitűnően meg tudta oldani a maga gazdasági kérdéseit. Külföldön ma is látunk példákat arra, hogy felújítják a középkori hivatástestületeket s ezekre ruházva a gazdasági élet megszervezését, igen nagy eredményeket tudnak elérni, tehermentesítik a közigazgatást, egészségesen kihasználják az állampolgárok szaktudását és hasznos irányban mozgósítható társadalmi erőit. Árszabályozási kérdésekben, a termelés rendjének és folytonosságának biztosítására a közellátás megszervezésében ma nem nélkülözhetjük e hivatásrendi alapon szervezett társadalmi erőket s a hivatásrendeknek régi nyomokon való felújítása, ugyanakkor új tartalommal való megtöltése s a mai élet feladatainak ráhárítása adja kezünkbe azt a kulcsot, melynek segítségével kinyitható a közigazgatás nehézkes kapuja.

NEKÜNK VANNAK TÁRSADALMI SZERVEZETEINK, de a társadalmi erők céltudatos, irányított szervezettségének hiánya következtében rengeteg hasznos erő fecsérlődik el. A Vörös-Kereszt éppen mostanában kérte a kolozsvári társadalmat, hogy ne rendezzenek a hadikórházban olyan tömérdek ünnepet, ne árásszák el a sebesült katonákat élelmiszerekkel, mert azok jól el vannak látva s a rendszertelen ajándékozás nem hogy felépülésüket segítené elő, hanem újabb megbetegedések forrása és ilyenformán a rendszertelen jótékonykodás éppen az ellenkezőjét éri el, mint amit a benne résztvevő lelkes társadalmi erők elérni szeretnének. Vagy nézzük azt a buzgó serénykedést, amit társadalmi téren a gyűjtéseknél tapasztalunk. Úgyszólván ahány egyesület van, majdnem mindegyik gyűjteni akar, a tehetősebb társadalomnak azonban vannak több és kevesebb közösségi érzéssel megáldott tagjai, az előbbieket sokszor erejükön felül adakoznak, az utóbbiak pedig jövedelmükhöz mérten egyáltalán nem teljesítik közösségi kötelességüket, vagyis a társadalom különböző rétegeinek teherbíró képessége nincs arányosan igénybevéve. A gyűjtött összegek nincsenek intézményesen szétosztva, mert sem a gyűjtő, sem a szétosztó szervezetnek nincsen olyan központi nyilvántartása, amelyből megállapítható volna, hogy a segélykérők a társadalom részéről már milyen támogatásban részesültek, amint az sem tűnik ki semmiféle adatgyűjtésből, hogy a társadalom tehetősebb tagjai szociális célakra milyen összeget áldoznak. Ezért kitűnő például a Magyar Norma rendszere, amely hatósági irányítás alatt összegyűjti a társadalom erőit, közös nyilvántartás alapján a tehetősebb rétegek havi megajánlási összegeiért mindenhova elmegy, alapos kivizsgálás s egyéni környezettanulmányai alapján pedig a társadalom segítségével gondoskodni tud arról, hogy a begyűjtött összeg akként osztassék fel, hogy minden rászoruló

egyéni viszonyainak megfelelően kapjon segítyt, illetőleg támogatást. Ahhoz azonban, hogy az ilyen vállalkozásnak kellő eredménye legyen, szükséges, hogy a társadalom helyes közösségi érzéssel álljon rendelkezésére. Mert egészen helytelen gyakorlat az, hogy a társadalom még ma is álhumanitárius érzésektől indítatva, a testi hibáit mutogató, erőszakosan könyörgő, vagy síró koldusoknak adja jótékonykodásra szánt filléreit, mert ezt az összeget ugyanakkor elvonja szemérmes, nem tolakodó és valóban rászoruló szegényektől.

Ha ma, amikor fejünk felett már-már összecsapnak a totális háború hullámai, meg akarjuk állani a helyünket, csak úgy tudunk eredményt elérni, hogy helyes társadalomszervezéssel minden hasznos erőt a helyére állítunk olyképpen, hogy sehol se folyjék párhuzamos munka, ami a munkaerő fecsérlésén kívül azért is káros, mert demoralizáló hatású. Még inkább ügyelni kell arra, hogy egészséges munka-megosztással állapítsuk meg a hivatásos közigazgatási hatóságok munkakörét s a közigazgatás munkájában hívjuk segítségül a társadalom hasznos erőit.

A KÖZÖNSÉG RÉSZÉRŐL a közigazgatással szemben olyan panaszok is fel szoktak vetődni, hogy a mai jogszabály-infláció idején nem tudja a közönség, mit szabad és mit nem szabad tenni, a jogszabályokhoz nem tud hozzájutni s ha hozzájut, olyan körülményes módon vannak megszóvegezve, hogy nem érti meg őket. Ebben sok igazság van s közigazgatástudományunk művelői nem győzik sürgetni, hogy a magyar jogszabály-alkotásba is be kell vezetni az *interkorporálás* módszerét, vagyis minden új jogszabály megalkotásánál az arra a tárgyra vonatkozó összes előző jogszabályokat hatályon kívül kell helyezni s az új jogszabály szövegébe kell az egész kérdés rendezését beilleszteni. Ezáltal elérhető az, hogy egy-egy kérdés szabályozását egy helyen kapja meg a tisztviselő és a jogkereső közönség s nem kell esetleg napokat igénybe vevő kutatást folytatni négy-öt esztendő s rendelet-gyűjtemények között, hogy kihámozzuk az előző rendeletek még érvényben lévő paragrafusait.

Sok a panasz a *közigazgatás működése* ellen is. A mai eljárás nincs egységesen kodifikálva s bár ismételten történtek egyszerűsítések, az átfogó rendezés még mindig hiányzik. Aránylag sok a közigazgatási fellebbvitel, az 1933. évi novella egyszerűsítési rendelkezései nincsenek életbe léptetve, a legnagyobb baj pedig az, hogy egy-egy közigazgatási ügy végleges elintézéséhez túl sok szak- és intézkedő szerv közreműködését kell igénybevenni. Más szóval ez annyit jelent, hogy az eljáró tisztviselő *nem kap elegendő hatáskört* valamely ügy elintézésére. Az eljárási nehézségek okozzák azt is, hogy a tisztviselőben az egyéni felelősségérzet nem termelődhetik ki, mert egy akta az elintézésig annyi kézen megy keresztül, hogy a felelősség túlságosan megoszlik s ez a megosztott felelősség elhalványítja idővel a legrátermettebb tisztviselőkben is a szükséges felelősségérzetet, csökkenti tetterejét és nem kívánatos tisztviselő-típust termel ki.

A közigazgatás működésének *gyorsaságát* késlelteti a sok írásbeliség, amit az elmúlt századok osztrák bürokráciájának hagyományaképpen a felső hatóságok követelnek meg az alsóbbaktól. Áll ez a tétel különösen a kimutatások tömegére, melyek az érdemleges munkától rabolják el a tisztviselő erejét és rendszerint mire a kimutatások a felsőbb hatósághoz az egész országból ismételt sürgetések után megérkeznek, már nem alkalmasak arra a célra, amire készültek, újabb kimutatásokat kell tehát kérni. Kétséggkívül szükség van statisztikai adatgyűjtésekre s így szükség van kimutatásokra is. Ezek nélkül a gazdasági életet és a gazdasági élettel szorosan összefüggő közigazgatást irányítani nem lehet. A kíváncsi csak az, hogy a kimutatások bekérése ne legyen ötletszerű és ne minden felsőbb hatóság részéről történjék úgy, hogy arról a többi felsőbb hatóság ne tudjon, hanem itt ismét szükség van egy központi szervre, amely egységes szellemmel irányítja az egész magyar közigazgatást s biztosítja az adatgyűjtésben is az előrelátást és a tervszerűséget.

Az új közigazgatási szervezetben, különösen a nép- és családvédelem újonnan felépített szervezetében örömmel lehetett látni azt a törekvést, hogy a közjóléti szövetkezetek által szabadabb gazdasági formáknak a közigazgatás nehezkesebb vonalába való szerencsés beépítése és ezáltal a szociális közigazgatás hajlékonyabbá tétele milyen eredményeket tud felmutatni. Vigyázni kell azonban itt is, hogy az eredeti célkitűzésekkel ellentétben el ne harapódzának a bürokratikus formások, a túlzott írásbeliség és a túlságos sok kimutatás, munkanaplók készíttetése, mert ezzel a tulajdonképpeni munkától: *a nép és a család gondozásától, nevelésétől, felnevelésétől és megerősítésétől vonjuk el a munkaerő hasznos idejét.* A jó közigazgatásnak mindig meg kell találnia a helyes útát a vezetés és a végrehajtás munkamegosztása között.

A munkamegosztás s a közigazgatás működésének eredményesebbé tétele kívánja, hogy a közigazgatás intézkedő szervei minél kevesebb szakvéleményt kérjenek az ügynevezett szakszervektől (orvos, mérnök), ellenben ezeket a szakszerveket a saját kérdéseikben fel kell ruházni az intézkedés jogával. Meg kell szűnni a közigazgatási képesítésük túlzó hegemoniájának s arra kell törekedni, hogy már a közigazgatásban elhelyezkedő szakszervek képzésükben megkapják azokat a szükséges közigazgatási ismereteket, amelyek birtokában a hozzájuk utalt ügyekben felelősséggel és kellő szakismerettel intézkedni tudnak.

A közigazgatás működése pedig akkor lesz igazán eredményes, ha *nem csupán írászta mellől* történik. A közigazgatásnak ma úgy kell működnie, hogy minél közelebb jusson a közigazgatottak életéhez. Segíteni kell az ügyes-bajos embert, hogy kérésével ne kelljen sokat járnia hivatalról-hivatalra, hanem elibe kell menni, hogy úgyszólván lakóhelyén, vagy lakása közvetlen szomszédságában elintézhesse ügyeit. Nagy szerepe van tehát a helyi közigazgatás decentralizálásának is, olyképpen, hogy nagyobb városokban kerületenként álljon a közönség rendelkezésére egy-egy hivatal,

ügynevezett népház, amelyben elhelyezést nyer az elsőfokú közigazgatási kirendeltség, az egészségvédelem, a szociális szervezet, a közellátás és a rendőrszoba is. Itt lehet elhelyezni népkönyvtárat, lehet építeni a kerület részére előadó-termet, népfürdőt is. Nagy szerepe van a közönség kiszolgálásában az ügynevezett néphivataloknak, ahol a rászoruló, ügyeinek intézésére máskor rá nem érő munkásember az esti órákban tanácsot kap, szükség esetén íratait beszerzik, kérvényét megírják s esetleg illetékes helyen helyette el is járnak. A jó közigazgatás még odáig is mehet, hogy a pénzszolgáltatások beszédésénél is eléje megy a közönségnek, az adót és más szolgáltatásokat éppen úgy mint a villanydíjat számlák útján inkasszálja, hogy ily módon a közönség minél kevesebbet kényszerüljön munkaidejéből közigazgatással kapcsolatos ügyeinek intézésére fordítani s így a közönség hangulata is elégedettebb lesz.

Reformra szorul számviteli rendszerünk is. A mai érvényben lévő számviteli törvényt 1897-ben alkották meg s az azóta nekilendült gazdasági élettel a közel félszázados törvény nem tud lépést tartani. Az utalványozás körülményességei, nehézkes elszámolások, sok aláírás, egy-egy számla ide-oda küldözgetése különösen a mai háborús időkben a közigazgatást nagy erőfeszítések elé állítják s az elavult jogszabályok a legjobb szándékú tisztviselőnek is megkötik a kezét. A magángazdaság a számvitel terén is megtalálta a szükséges egyszerű és gazdaságos megoldást. Ha a magángazdaság tapasztalatait az állami számvitelben értékesíteni tudjuk, aránylag csekély módosítások árán korszerűbbé tehetjük számviteli rendszerünket s akkor a feleknek nem kell majd számláik kifizetésére annyit várakozniok.

De nemcsak a számvitel terén, hanem az *ügyintézés*, különösképpen pedig a bürotechnika vonalán kell érvényesíteni azokat a kikísérletezett eljárási módokat s igénybe venni azokat a gépeket és eszközöket, melyekkel a kereskedelem a maga harcát a kapitalista gazdasági rendben olyan eredményesen meg tudta vívni. Írógépek, számológépek, telefon ma már nélkülözhetetlen kellékek a közigazgatás arzenáljában, minden hivatal előtt tábláknak kell a közönséget tájékoztatniok, melyek eligazítják a tisztviselők és hivatalszobák között. Nagyobb hivatalokban nem hiányozhatik a tájékoztatással megbízott tisztviselő sem, aki az ügyintézés minden ágában kellő jártassággal bír s így az előadókat tehermentesíti a felesleges féljártástól, a közönséget pedig megmenti a hiábavaló kereséstől. Nem közömbös a hivatali helyiségek elhelyezése sem s nem mindegy az, hogy a számfejtő hivatal a földszinten, a pénztár a második emeleten van-e, a látogatott hivatalokat szűk és sötét folyosókon keresztül csak hosszas keresgélés után lehet-e megközelelni és megtalálni.

A jó ügyintézés blankettákat, nyomtatványokat rendszeresít, hogy a sokszor előforduló ügyek elintézése haladékot ne szenvedjen; lehetőleg be kell vezetni a kereskedelemben már szokásos *iktatás nélküli ügyvitelt*, korszerűsíteni kell a mai irattározási rendszert. Mennyivel egyszerűbb, ha nem számok után keresik az irat-

tárban az ügyeket, hanem minden ügyet a maga természete szerint csoportosítva előre meghatározott helyen lehet fellelni.

AZ EDDIGIEKBEN azokat az okokat ismertettük, melyek a közönség részéről elhangzó panaszokat indokolják, amelyeknek azonban jó része a mai közigazgatási rendszerben rejlik és a tisztviselő azokat orvosolni egymagában aligha képes. Vannak azonban olyan okok is, amelyek a tisztviselő személyében rejtlő hibák és hiányosságok következtében joggal provokálják ki a közönség türelmetlenségét. Ezek közt az okok között első helyen áll az, hogy nem minden tisztviselő rendelkezik szakmájában kellő képzettséggel s a közigazgatás egésze felől kellő tájékozottsággal. Ezek a hiányosságok azután odavezetnek, hogy a különben jóindulatú tisztviselő is a hozzá forduló feleknek nem tud kellő felvilágosítást nyújtani, ha pedig olyan ügyben keresik fel, amely nem az ő hivatalához tartozik, nem tudja megmondani, hogy a fél hova forduljon ügyének elintézése végett. A felek küldözgetése pedig köztudomásulag tömördek elégedetlenséget von maga után, mert hiszen a közigazgatási szervezet működésének nehézkessége amúgyis éppen elég utánjárást kíván a felektől, ha ehhez tájékozatlan tisztviselők rossz tanácsadása folytán még újabb nehézségek járulnak, a fél nem lesz a legjobb véleményel a magyar közigazgatás felől.

Szerencsére a magyar közigazgatásban felnöött tisztviselők, különösen a gyakorlati közigazgatási vizsga intézményének behozatala óta felnöött nemzedék, már nemcsak saját ügykörében rendelkezik kellő képzettséggel és tájékozottsággal, hanem a vizsga anyaga alapján át tudja tekinteni meglehetősen bonyolult közigazgatásunknak egészét s így helyes tanácsot tud adni abban a kérdésben, hogy az igazát kereső félnek kihez kell fordulnia ügyének végleges elintézése érdekében. Jól egészítik ki a közigazgatási vizsga gyakorlati intézményét az 1936 óta rendszeresített közigazgatási továbbképző tanfolyamok, melyek a fogalmazáskari tisztviselők látókörét a közigazgatás egy-egy ágában rendkívüli mértékben tágítják.

A tisztviselő személyében rejtlő hibák között az is elő szokott fordulni, hogy nincs meg minden tisztviselőben a kellő készség a segítségére s talán néha hiányzik a szükséges jóakarát is. Ez utóbbira azonban ritkán lehet példát találni. A mai köztisztviselőnek szakítania kell az öncélú bürokrácia szemléletével. Tudnia kell, hogy nem a közönség van érte, hanem ő van a közönségért. Azt is tudnia kell, hogy a tisztviselői pálya nem menedék helyül szolgál jó családdal kevésse tehetséges fiainak, ahol kellő fellépéssel, fölényes modorral, jól szabott ruhákkal és kevés munka árán el lehet érní a nyugdíjjogosultságot, hanem a tisztviselői pálya nehéz hivatást jelent a nemzetszolgálat terén. Az igazságát kereső félnek éreznie kell az ügyét intéző tisztviselőben a *segítő* szándékot, éreznie kell, hogy a tisztviselő nem a jogszabályok paragrafusainak tömegét akarja az ügyfél elé tornyozni, hanem keresi a megoldási módot, amelynek segítségével az egyén érdekeit, ha a közösség érdekével

összhangban állnak, érvényesítheti. Az ilyen tisztviselő nem küldözi a felet ajtóról-ajtóra, hanem amennyiben az ügy nem hozzá tartozik, felhívja telefonon illetékes tisztviselőtársát, jóindulatú figyelmet keltve az odakerülő ügy iránt. Az ilyen figyelemkeltés rokon-szenvet ébreszt a közönségben a tisztviselő iránt. Ma a közhivatalokban már egyre több ilyen hivatástudattal rendelkező, segíteni kész tisztviselővel találkozunk.

A tisztviselő és a közönség viszonyában harmadik tényező a tisztviselő példaadó élete s mindenekfelett álló becsületessége. A magyar tisztviselő e követelményeknek minden körülmények között megfelelt. Tisztviselői karunk ma is, háború idején, példaadó módon veszi ki részét a közkötelességekből. Azelőtt is szerény fizetésének romjain, jobb időkből megőrzött ruházatának gondos kímélésével szinte máról-holnapra tengődik s egyáltalán nem veszi igénybe azokat a nap mint nap szinte önmaguktól kínálkozó előnyöket, amelyeket elsőrendű szükségleteinek beszerzésénél is a gazdasági élet a tisztviselőnek mások megelőzésével felkínál. A tisztviselő és családtagja sorban áll, kisebb adagot igényel, mint akármelyik testmunkás, pedig a mai felfokozódott szellemi munka éppen úgy igénybe veszi a szervezetet s épp úgy megkívánja az utánpótlást, mint a fizikai munka, de a hivatástudatot érző tisztviselő szótlanul vállalja a nehézségeket. Azonkívül a tisztviselőnek más vonatkozásban is példát kell mutatnia. Amikor a XIX. század liberális államával szemben az új szociális állam van kialakulóban, az állam megszélyesítőjének, a tisztviselőnek nemcsak a közéletben, hanem családi életében is példát kell mutatnia. Amikor nép- és családvédelmet hirdet, mert az elharapódzó egyke szapora szomszédaink között a nemzethalál képét festi elénk, a tisztviselőnek kell sokszor súlyos áldozatok vállalásával a sokgyermekes család típusát kialakítania. S mind e kötelességeket feltétel nélkül vállalnia kell, mert csak akkor lesz úrrá az országban új és tisztultabb közszellem, ha a vezetőkörök előljárnak a példaadásban.

A HIVATAL ÉS A KÖZÖNSÉG VISZONYÁBAN azonban nemcsak a közönség részéről hangzanak el jogos panaszok. Igen sokszor halljuk panaszkodni a tisztviselőket is a meg nem értő türelmetlen közönséggel szemben. Bizonyára e panaszoknak is vannak okai.

A közönség mint egyén s mint közösség (egyesület, szervezet) szokott szembekerülni a közigazgatással. Ám ha szembenáll, az már nem vezethet jóra, mert ez azt jelenti, hogy érdekei nincsenek párhuzamban a közigazgatás érdekeivel. Az egyén tehát, illetőleg a közösség, ha a közigazgatással érintkezésbe kerül, ez ne szembenállásban, hanem együttműködésben nyilvánuljon meg. Szükséges, hogy a közönség támogassa a közigazgatást s ez főként abban áll, hogy mikor kér valamit a közigazgatástól, kérelme mindig legyen alárendelve a közösség érdekének. Az államot s az állami hatalmat megjelenítő közigazgatást nem olyan szervezetnek kell tekinteni, amelytől engedményeket lehet kicsikarni. A közönség tekintse magáénak a közigazgatás szervezetét s épp ezért mérsékelje az

olyan szívesen gyakorolt öncélú kritikát. A bíráló mutasson rá arra, hogyan lehetséges egy-egy közigazgatási intézkedést helyesebben és egyszerűbben megoldani.

Az egyénnek mindig éreznie kell a közigazgatást végző tisztviselőben a másik magyar ember segítő kezét. A segítséget jogában áll mindenkinek megkövetelni, de ez is közösségi szellemen és önmagunk fegyelmezésével történjék. Tartsuk be a hivatalos időt s ne kívánjuk, hogy ügyünket okvetlenül soron kívül intézzék el. Olvaszuk el a tájékoztató táblákat s felesleges kérdezősködéssel ne raboljuk a tisztviselők egyébként is drága idejét.

Több megfontolás szükséges a közönség részéről a hivatali érintkezésben is. Nem észszerű dolog minden lényegtelen kérdéssel a hivatal vezetőjét felkeresni. A vezető amúgyis kénytelen behívni az ügy előadóját s így egyszerre két ember munkaidejét kötjük le, ehelyett mindig az ügy előadójánál érdeklődünk kérdésünk sorsa felől. S ha kérdésünket a tisztviselőnek nem áll módjában kedvezően elintézni, mert ellentétben van a közönség érdekeit képviselő jogszabályokkal, akkor a tisztviselőt ne fenyegezzük mindjárt fellejéssel.

Erdély visszatérése után a román közigazgatáshoz szokott közvélemény megismerte a magyar tisztviselő becsületességét és megvesztegethetetlenségét. Annál több panasza van azonban a protekcionizmus ellen. Közben megfélekedzik arról, hogy a protekció rendszerét épp a közönség bizalmatlansága és türelmetlensége teremtette meg, mivel nem tudja kivárni s nem hisz az igazságos elintézésben, hanem befolyását akarja érvényesíteni a döntésben és soronkívüliséget követel.

A közönség és a tisztviselő kérdése tehát kétoldalú kérdés. Ahhoz, hogy a panaszok megszűnjenek, vagy bár enyhüljenek is, engedményeket kell tenni kölcsönösen. A szembenállás helyett bizalomteljes és megértő légkörre van szükség, hogy építő szándékban és közösségi szemléletben találkozzék a tisztviselő és a közönség.

CSIZMADIA ANDOR

A ROMÁNSÁG KÉPE

A MAGYAR IRODALOMBAN 1875-IG

EGY NÉPRŐL általában kétféle kép kerül forgalomba: egyiket a köztudat őrzi, a másikat az irodalom. Az első, tekintve, hogy közvetlen tapasztalás eredménye, reálisabb, közelebb van a valósághoz és ha egyszer kialakult, alig változik évtizedek folyamán; az irodalmi nemzetkép a valóságtól elvonatkoztatottabb, az uralgó irodalmi irány hatására változik, csalóka és sablonképpé meredezésre hajlamosabb. Minden felületessége ellenére is az irodalmi nemzetkép éppen *írásbeliségében* rejlő tekintélyénél fogva hatásosabb és jelentősebb köztudatbeli párjánál.

Eckhardt Sándor mintaszerű irodalmi nemzetkép-kutatásában¹ beszámolt arról, hogy milyenek lát bennünket a külföld. Nem érdektelen megkísérelni a viszontkutatást: milyenek látja a magyarság a környező népeket, milyen magatartást tanúsít, midőn szemét az idegenekre fordítja s milyen kritériumokat állít fel megítélésükkor. *Eckhardt* tanulmányát a magyarság »rossz hírnevével« kezd. Ezzel szemben a románság magyar irodalmi arcképéről rendkívül nehéz megállapítani, hogy az ábrázolás általánosságban kedvező-e vagy kedvezőtlen számukra; nehéz, mert ha egyfelől összeszednők a kedvező, másfelől a kedvezőtlen véleményeket, szám szerint körülbelül kiegyenlítenék egymást, csupán az erkölcsi ítéletek súlyosságát is figyelembe véve mondhatnók, hogy a mérleg kedvezőtlen véleményekkel terhelt karja billen alább valamivel. Ámde míg az európai irodalomban a magyarság rossz hírnevének nem annyira a magyarság az oka, mint inkább az egyes nemzetek földrajzi, néprajzi, történelmi tájékozatlansága és felületessége, a románság magyar irodalmi nemzetképének kedvezőtlen színei majdnem minden esetben a román nép valamilyen erkölcsi, vagy politikai eltévelyedéséből származnak. A magyarság türelmességével összefüggő *tárgyilagoss* szemléletét igazolja az a tény is, hogy ugyanannak az irodalmi vagy politikai indítéknak a hatására ugyanabban az időben keletkezett visszhang egyaránt tartalmaz rokonszenves és ellenszenves vonásokat annak megfelelően, hogy a román nép milyen közösségi magatartása szolgált alapul a megfigyeléshez. Janus Pannoniustól *Endrődi Sándorig* nincs magyar író, aki azért írna rosszat a román népről, mert román, hanem mert sajátos magyar morálja szemszögéből nézve, valamilyen erkölcsi értékbeli fogyatékossgot vagy ellenséges politikai magatartást tapasztal a románság részéről. Mihelyt az *emberség* legcsekélyebb megnyilvánulását van alkalmja megfigyelni, a magyar író a meleg rokonszen-

¹ *Eckhardt Sándor*: A magyarság külföldi arcképe. Mi a magyar? Szerk. *Szekfű Gyula*. Bp. 1939.

határait is képes meghaladni, mint azt Jókai esetében maguk a románok is elismerik.²

Midőn a román nép arcképének fejlődését vizsgáljuk a magyar irodalomban, leghelyesebb, ha az önmagától kínálkozó sorrendet követjük, vagyis azokat a politikai eseményeket vesszük alapul, melyek megszólaltatták a románságról irodalmunkat, kiegészítve az így kapott képet a legerősebb befolyású szellemi irányok, mint például a humanizmus és romantika indítékaival. Ezek szerint ilyen indíték-csoportokkal kell számolnunk: 1. *a románság nehézkes beilleszkedése a magyar jogrendszerbe a középkorban*; 2. *a humanizmus*; 3. *Mihály vajda erdélyi betörése és a török elleni küzdelmek kora (XVI–XVII. sz.)*; 4. *a Hóra-lázadás*; 5. *a romantika*; 6. *Janku Ábrahám felkelése (1848–49.)*.

MIELŐTT A ROMÁNSÁG Erdély földjén megjelenék, nem küld maga előtt sem jó, sem rossz hírt önmagáról. A bolgárokról, magyarokról már régen sablonképeket adnak át egymás szájába, tollára a nyugati krónikások, a románok azonban az írott szöveg halhatatlanságába azokkal a középkori okleveleinkkel kerülnek be, melyek először említik őket a Kárpátok innenső lejtőin. A kolostori irodalom, melyet akkor még egyetlen hatalmas élmény táplál: a vallás, nem vesz tudomást róluk, csupán okleveleink örökítenek meg kevésbé bizalomgerjesztő híreket róluk: rablás, útonállás, fosztogatás formájában. A »fosztogató oláh« még nagyon sokáig tartja magát feljegyzéseinkben úgy, hogy *Szamosközi István* (–1612) még a humanizmus alkonyán is így ír róluk: »soha a kalodát, a derest, a bárdokat, horgokat, köteleket, vesztőhelyeket és a megvetettek temetőjét nem mocskolták be nagyobb számmal bűnösök, mint az oláhok«. Nincsen ebben semmi különös, hiszen a románságnak a maga balkáni strukturájával egy számára merőben új, sokkal régebben kialakult és megállapodott földművelő nép jogrendszerébe kellett beilleszkednie, s – mint azt *Gáldi László*³ is kimutatta – ez az alkalmazkodás nem ment végbe máról-holnapra.

A KÖZÉPKORI OKLEVELEK »rabló oláh«-ja a XV–XVI. században először avatódik a szépirodalom tárgyává. Rövid évtizedek alatt csodálatos átváltozáson esik keresztül: lénye megneemesül, orra római metszésűvé válik, ajka Trajánusz nyelvét zengi. A »római oláh« a magyar humanizmusnak köszönheti születését. Tudós humanistáink, numizmatikusok és epigráfusok, költők és történetírók, akárcsak szerte Európában azt a vékonyka fonalat keresik, mely őket az antik Rómához kötné. Keresik és akkor sem jönnek zavarba, ha híjjával vannak: a fantázia nem hagyja cserben őket. Humanista nyelvészkedéssel észreveszik a román nyelv latin elemeit s e szállal sietnek ábrándos kapcsolatot teremteni Erdély és Róma

² V. ö. V. *Copilu-Cheatra*: Țăranul român în opera lui Mauriciu Jókai. Symposium, 1938. dec.

³ *Gáldi László*: Magyar-román szellemi kapcsolatok. Bp. 1942. 8–9. 1.

között. *Janus Pannonius* »merész gétákat« emleget, akikről *Taurinus* már azt is tudja, hogy egy bizonyos *Vlaccus* nevű vezér őket »ex Italicis montibus in Moesiam deduxit«. *Oláh Miklós* egyenesen római gyarmatosoknak hiszi Erdély románjait, *Szántó István* pedig egészen elődje modorában írva úgy tudja, hogy »az oláhok az egykori római telepések utódai, korcs itáliai nyelven beszélnek«, de hamisíthatatlan humanista göggel megjegyzi, hogy mindezen ékes-ségük mellett kissé »durva és műveletlen emberek«.

A kontinuitás elméletét antikizáló magyar humanisták adták a felvilágosodás román álmodozói számára. Sejtette-e *Oláh Miklós*, *Szántó István*, hogy az ő ártatlan hiuságuk, humanista erudiciójuk háromszáz év múlva milyen furcsa megfogalmazásban fog visszatérni a *Micu-Klein*, *Sinkai*, *Major-féle* latinosító »erdélyi iskola« köréből. Így írja ezt *Gáldi László*:⁴ »Most tűnt ki, mily veszedelmes eszközt adtak a magyar humanisták a románok kezébe akkor, amikor a Traján császár gyarmatosaitól való származást hirdették. A humanista tetszelgés, Magyarország földjét mindjobban feldíszíteni antik emlékekkel, most termette meg gyümölcsét. Még... *Bod Péter*... is azt tartotta, hogy kétségtelenül római eredetű románok a magyar történelem diszére válnak... persze távolról sem gondoltak arra, hogy a románok e tételeket még valaha a magyarság ellen használhatják ki...«

AHOGYAN A KÖZÉPKORI OKLEVELEK rosszhírű románja egyszerűen »római oláh«-vá nemesedett a humanista írásokban, éppen olyan hamarosan színét változtatja a XVI. és XVII. században. Az egymás mellett élésnek ezt a korszakát politikailag *Mihály vajda* erdélyi betörése és a fejedelmeknek a törökkel való örökös huza-vonája jellemzi. Több mint kétszáz esztendőn keresztül csupán a *históriás ének* és az *emlékirat* kíséri hűségesen a történelem alakulását, bennük találjuk tehát a románságra vonatkozó jellemképforgácsokat, mégpedig e két században majdnem minden egyes esetben nem az erdélyi román nép, hanem *Moldva* és *Havasalföld* népe, elsősorban, pedig egykorú fejedelmeinek személyisége alapján. Valahányszor az »oláh vajda« képtelen a törökkel szemben ellenállást, de legalább semlegességet biztosítani s kénytelen az Erdélybe törő török csapatokat fegyveres erővel támogatni, elítélő jellemzéssel kell számolnunk. Ezzel szemben semlegesség, vagy éppen a bástyaszerep közös vállalása esetén bajtársi, rokonszenves színezetű a nemzetkép.

Az átváltozott román ábrázatot először *Szamosközi István* látja el egy új vonással: az »oláh hitszegés«-sel, hamisan esküvéssel, önátközódással, melyhez *Mihály vajda* egyénisége ajánlkozott modelnek, de erről a modelről mintázza a magyart szenvedélyesen gyűlölő román portréját *Nagy Szabó Ferenc* is *Kornis Gáspárral*. A köztudatban gyakoribb »vad oláh« írásban először *Farkas András* énekében tűnik fel, *Heltai Gáspár* pedig elsőnek teremti meg

⁴ U. o. 43. l.

irodalmunkban a román nők kívánatos szépségéről keringő pletykát, mely később különösen a romantika századában olyan sűrűn visszatérő motívum lesz. Mesére járó pennájával Hunyadi János anyjává megtesz »egy jeles szép leányzót... kinél szebb nem lehetne messze földön«, hogy ezzel is ellensúlyozza a humanista módra hízelgő Bonfinius hamis római geneológiáját.

A keresztyénség védőbástya-szerepét feladó moldvai, vagy havasalföldi vajdák mihelyt a török árnyékában a keresztyéni magyar Erdély ellen fordulnak, a »pogányokkal praktikáló oláh« jellemképe alakul ki: *Tinódi Sebestyén*, *Nagybánkai Mátyás*, *Görcsöni Ambrus*, *Paskó Kristóf* és *Medgyesi Pál* históriás énekeiben. Ehhez az indítékkörhöz tartozik mindaz, amit énekmondóink Lupuj vajdáról tudnak: *Köröspataki János* szerint »hamis vérlator«, *Szalárdi János* szerint »farkastermészetű«, viszont mindketten ékes dicséretekkel halmozzák el a hívséges Máté vajdát s ehhez a véleményhez csatlakozik *Listius László* is, aki hisz abban, hogy István és Ráduly vajda segítségül lesz a pogánynak ellenszegülő erdélyi bástya oltalmazásában. Ilyenformán lát vitéz törökverőt Mihályban *Baranyai Decsi Czimor János* is, bajtársat a török veszedelmek elhárításakor a román gyalogosokban a *Nikolsburgi Névtelen*, *Temesvári István* s a *Jacobinus* históriáját versben feldolgozó két ismeretlen énekszerző is, valamint *Heltai Gáspár* István vajdában, aki szerinte »gyors és vitézlő ember vala«.

A keresztyén ügyet eláruló, majd pedig azt néha bajtársiasan vállaló román alakjához már csak a *babonásság*, a magántulajdon kétes tisztelete s az oláh *pópa* sovinizmusa hiányzott, hogy a későbbi képek gyökereit már ekkor megtalálhassuk: az előbbi elsőnek *Báthori Mihály* jegyzi fel, a másodikat *Gyöngyösi István*, *Mindszenti Gábor*, *Rozsnyai Dávid*, míg a lázító oláh »haszontalan kalugyer«-nek *Halmágyi István* a keresztapja. Több apró-cseprő megjegyzés olvasható *Gyulafi Lestár*, *Mikó Ferenc*, *Borsos Tamás*, *Redmezi T. János*, *Kemény János*, *Cserei Mihály*, *Bethlen Miklós*, *Inczédi Pál*, *Apor Péter*, *Vargyasi Dániel István*, *Enyedi István* emlékirataiban, *Bethlen János* és *Farkas, P. Horváth Kozma*, *Borsos Sebestyén*, *Somogyi Ambrus* feljegyzéseiben, *Benczédi Székely István*, *Jacobinus* történeti munkáiban.

Mikes Kelemen csernavodai, bukaresti, jászi leveleiből a párisi szalonokat látogatott udvari ember megtorpanása érződik a két vajdaság civilizációs elmaradottsága, a bojárok éppenséggel nem társalgásra művelt vadócsága előtt. Viszont Mikes hírére viszi a föld bőségének, szép moldvai lovaknak, kitűnő marháknak, nagyszerű cotnari bornak, de mit ér mindez, ha az emberek vadon az erdőkben laknak s pusztán hagyják a drága mezőket.

A HÓRA-LÁZADÁSSAL (1784) újból az erdélyi románság táplálja a kedvezőtlen képalkotást. Emlékiratok, versezetek, epigrammák szólnak a megtévelyedett román jobbágyság forradalmi kilengéseiről. *Kis András* és *Domokos Ferenc* közös levelükben, *Bajesdi Vitán Sándor*, *Göffy Borbála* emlékirataikban siratják kiírtott

családjaikat s a »vérszomjas, bosszúálló, cinemintyés oláh« képe egyre feketedik. *Gyöngyösi János* leoninus poétánk költői hevülettel kel ki a »kegyetlen oláh« Klóska; ellen, *Mátyási József* helikoni stílusában »Pártos Katilina... dühödt Kain«-nak aposztrofálja Hórát, *Bölöni Sámuel* is él a Catilina-hasonlattal s a régi humanista fikcióval: »Ha igaz az: Rumun, hogy oláhot téssen, Az is: eredetet, hogy Rómától véssen, És ha mindkettő: ne tsudáld, hogy olly vad, Mert Romulusnak is volt szoptatója vad«.

Götfy Borbála emlékirata Kuncz Aladárt juttatja eszünkbe olyan fenkölt, olyan nemes tárgyilagossággal ír a szenvedésekről, olyan erős hála érzik soraiból az emberséges románok iránt. Négyezer magyar áldozatra ez volt a magyarság bosszúja: egy-két emlékirat, néhány vers, epigramma.

A felkelő oláh képe a köztudatba vándorol s irodalmi helyét új vonásoknak engedi át. *Kisfaludy Sándor* »hamis oláh«-tól tart, *Csokonai* Mikessel érezve emlegeti a szép Moldvát, de mit ér a föld, ha nincs benne »oltára Pallasnak«. A »szép oláh fejjérnép« s a lusta oláh férfi kedélyesen megfér *György László* Árokalji énekében. A kor legműveltebb erdélyi utasa, *Kazinczy* s az ő finom ízlését meglepi »az igénytelen, a szegény, a félénk oláh«, ki »szánás érzéseit támasztá« benne. *Széchenyi* a koreszme liberális mozgalma hatására rokonszenvvel néz a román jobbagyság felé.

A ROMANTIKA mindent megszépítő ópiuma egy csapásra feledteti a véres napokat. A szegénység, nyomorúság, elesettség romantikája kivirágzik s ifjú regényirodalmunk egyszerűen megtelik csodálatos haramia-hősökkel, lovagi lelkületű pikareszk alakokkal, román Rinaldo Rinaldinikkel (Pintye Gligor *Gaal Józsefnél*, Janku Iliá *Ormós Zsigmondnál*), akik mint a nemes indulatú spanyol rablólovagok vadregényes hegyszorosokban csak azért fosztják ki a dúsgazdag utasokat, hogy a kincseket a környék nyomorultjai közt kioszthassák. A jók mérhetetlenül jók, felette ártatlanok, mint Flórika asszony és Teodora *P. Szathmáry Károlynál*, a gonoszok az ördögnél is feketébbek, mint Nyegru Pável *Ormósnál*. Az ilyen románoknak annyi közülük van a népi-nemzeti valósághoz, mint *Dugonics* Árpádjának a magyar jellemhez, vagy Kartigámnak a magyar női lélekhez.

Ha most már azt nézzük, miféle új színt raknak a román portréjára romantikus palettáikról a kor átlagírói: *Gaal József*, *Bérczy Károly*, *Remellay Gusztáv*, *Ormós Zsigmond*, *P. Szathmáry Károly*, *Halmágyi Sándor*, *Lukács Béla*, azonnal szembetűnik, hogy mindnyájan már meglévő irodalmi képeket másolnak, csak persze a legromantikusabb vonásokat emelik ki az uralkodó ízlésnek megfelelően: a babonásságot és a cinemintyés bosszúállást (*Ormós*, *Bérczy*). Így kerül aztán a fenti album XIX. századi lapjára az új, a romantikus román arcképe, aki vadregényes hegyek, égbenyúló sziklák, félelmetes barlangok és zuhatagok közt fújja melankolikus hangú furulyáját (*Bérczy*) s akinek nincs más gondja e földi életben a szerelemnél, mely végzetszerűen üldöztötte, ártatlanul kita-

gadottá, boldogtalanná teszi (Ormós, P. Szathmáry, Halmágyi). Anyagias gögös apák, mostohák, kegyetlen gyilkos bíraktól szenved a boldogtalan, vadszépségű oláh ficsór és a szentimentálisan szenvedő Anica, Mária. A boszorkány átka, rontása megfogon rajtuk s csak a lágyszívű börtönőr, vagy az elérzékenyülő havasi haramia érez velük.

E szívet-lelket megindító, könnyfacsaró és részvételtető ábrázolást *Jósikánál* és *Jókainál* is megtaláljuk. Ugyanazok a szenvedő, szerelmes románok (Szegény gazdagok), szerelméért életével fizető pakulárfiú (Erdély aranykora), az eszményien hűséges és önfeláldozó Ghyka herceg s Mária (Török-világ), a vérbosszúra esküdő amazon (A bojár leány) kerül elénk, általában valami idilli műromán, havasi illatú, ideálisan tiszta, exotikus nép, mely annyit szenved boldogtalan szerelme és szegénysége miatt vagy gonosz hatalmasságok üldözésétől, hogy az olvasó önkéntelenül szívébe zárja.

Jósikának és Jókainak csak azok a románjai különböznek az átlagírókétől, akik a szabadságharc eszméjét testesítik meg.⁵ Így a Bárdy-családban a megsemmisülésig fokozott heroizmust megtestesítő Numával, fajtája lánglelkű rajongójával, majd a görög-román szabadságharc hőseivel (Jordaki feje) ismerkedünk meg. Jósikánál,⁶ aki a liberálisizmus legszociálisabb érzelmű írója, ezzel szemben nem a nemzeti szabadsághóstit, hanem a zsarnok bojároktól elnyomott, »durva, de szorgalmas nép«-et (Jósika István), a »jó és jámbor, e mellett értelmes« románt (A két mostoha) találjuk.

Ebben a romantikus korszakban a valóságot mindössze *Lukács Béla* egy-két népszokást leíró elbeszélése s *Jókai* rokonszenves, szociális és népművelési gondokkal küzdő pópája (Rubán Tódor a »Szegény gazdagok«-ban) közelíti meg.

ERRE A BOLDOG, hiszékeny, romantikus korszakra a szabadságharc alatt hideg zuhanyként következik a román felkelés véresen reális élménye. Máról-holnapra szétfoszlik a romantika édeskés füstje és *Jósika*,⁷ *Jókai*,⁸ P. Szathmáry Károly⁹ egyszeriben megdöbbenően reális tónusban újból ugyanazokat a felvételeket kénytelen megismételni, mint 60 évvel előbb Göttfy Borbála és társai. Hármuk közül a legműveltebb, legtisztábban látó Jósika Miklós formálja meg legélesebben annak a négy 48-as románnak az alakját, akiket egyformán viszontlátunk Jókainál és Szathmárynál is későbbi műveikben. Az első az osztráktól és saját fajtájabeli, félművelt úszítóktól félrevezetett, minden elfogadható eszme nélkül dülő tömeg, melyet

⁵ *Jókai Mór*: A Bárdy család (Forradalmi és csataképek 1850), A bojár leány (Véres könyv 1855), Egy haramia banda a havason (Dekameron I. 1858), Erdély aranykora 1851, Törökvilág Magyarországon 1852, Szegény gazdagok 1860.

⁶ *Jósika Miklós*: Jósika István. 1847, A két mostoha. 1863.

⁷ *Jósika Miklós*: Egy magyar család a forradalom alatt 1852, Szegény ember dolga csupa komédia 1865, Emlékiratai I–II. 1865.

⁸ *Jókai Mór*: A Bárdy család 1850, A karperecz (Egy bujdosó naplója) 1851. Egy az Isten, 1877.

⁹ P. Szathmáry Károly: Az ország sebei 1871.

egy pillanatig sem hibáztat egyikük sem. A második is csak típus még: a félművelt pápa, dászkel, a dákoromán eszmétől és hirtelen meggazdagodási vágytól ittasult úszító, ki veszély esetén cserben hagyja felültetett népét. Harmadik a dákoromán eszmében szentül és vakon hívő román nemzeti hős, kinek a tetteit s alakját a szentnek hitt eszme magasztosítja fel. Negyedik a józan, magyar műveltségű és transzilvánista értelmiségi román, aki egyáltalán nem akarja a glóbus keleteurópai oldalát dákoromán színekre; mázolni. A szabadságharc emlékirói: *Haray Viktor*, *Asbóth Lajos*, *Mészáros Lázár* is az első, a felkelő tömeg arcképehez szállítanak egybehangzó vonásokat.

S végül, hogy az 1875-ig átlapozott irodalom utolsó képét is ideiktassuk, nézzük meg *Endrődi Sándor* felvételeit is a »festői szép« oláh leányról, vagy még inkább azokról az »oláhokról«, kik »egy kukkot sem tudnak magyarul s nevük: Székely, Gombos, Zsoldos stb.... s ferde szemmel néznek ránk«.

A MAGYAR HUMANISTÁK »római oláh«-jától Endrődi Sándor magyarságot elasszimiláló románjáig hosszú volt az út és a két nép együttélésében ezalatt több ízben nagy összeütközések estek. Ennek ellenére, kivéve poétai túlzásból fontoskodó leoninus poétánkat, nincs a gyűlöletnek helye irodalmunkban, hanem igenis a tárgyilagos ítéletnek vagy bíráltnak. De hányszor olvassuk a felkelő románság mentségére felhozott védelmeket: a nagy szegénységet, a félrevezettetést, a felültetést, a felvilágosítás hiányát. A magyarság tudatában van magasfokú tárgyilagosságának. Ismeri önmagának ezt az értékét s ez támasztja alá közismert fölény-tudatát, ez »támasztá szánás érzéseit« Kazinczyban is. A románság magyargyűlöletének¹⁰ pedig legtöbbször nem a koholt hatalmi vagy gazdasági elnyomás az oka, hiszen a magyarság lojális kisebbségét önmagánál is kedvezőbb közjogi keretekbe helyezi, hanem ez az éreztetett fölény-tudat.

A magyarság pedig erről a veleszületett tárgyilagos és ennél fogva felsőbbrendű szemléletről sohasem mondhat le mások kedvéért, hiszen ez különbözteti meg közép-kelet-európai szomszédaitól. A románságot és minden népet továbbra is tárgyilagosan szemlél s kedvezőtlen képet továbbra is csak akkor alkot, ha az *emberség* fogyatékoságát kényszerül észlelni.

SALAMON SÁNDOR

¹⁰ V. ö. a *Symposion* cikkírójának kitételeit.

* A fenti cikk egy terjedelmesebb kéziratot dolgozat rövid összegezése. Az anyag összegyűjtéséhez az adatokat *Veress Endre* kitűnő magyar-román könyvészete nyújtotta: *Bibliografia româno-ungară*, I–III. Buc., 1931–35., melyben a tárgyalt szerzők műveinek fontos könyvészeti leírását és lapszámokra való utalását is megtalálja a kutató. Ezért alább csak akkor közlök lapszámot, ha nem a Veresstől jelzett kiadást használtam, így például az erdélyi emlékirók esetében az 1941–42-ben Cs. *Szabó László* és *Makkai László* szerkesztésében megjelent *Erdély öröksége* (I–X. köt. Bp. Franklin) című kiadványsorozatot, vagy ha több lapszámot jelzek, mint Veress Endre. – Régi

irodalmunkról szólva az emlékiratokat történeti tárgyú szépprózájának tekintetem. V. ö. *Féja Géza*: Magyar irodalomszemlélet. Bp. 1942. 4, 40 l. – Alább adom a fenti vázlat anyagának összeállítását:

Középkor: Anonymus, Kézai Simon, Küküllei János, Kálti Márk, Thuróczi János krónikái, oklevelek. Humanizmus: *Janus Pannonius* Üdvözlő Mátyást diadala után, Panaszkodik, hogy Mátyás sokáig marad Moldvában. Epigr. Hegedüs István fordítása; *Taurinus* (Stieröxel Félix) Stauro-machia, 1519.; *Oláh Miklós*: Hungaria et Atila, 1536–37. Erdély öröksége I. 2. l.; *Verancsics Antal*: De rebus gestis Hungarorum, E. ö. I. 10. l.; *Gör-gách Ferenc*: De statu reipublicae Hungaricae... Commentarii, E. ö. I. 86. l.; *Szántó István*: Brevis et succinta descriptio... E. ö. I. 149. l.; *Szamosközi István*: Rerum Transilvanarum Pentades, E. ö. II. 137.; Kovacsóczy Farkas, Szerémi György, Istvánffy Miklós, Gyulai Pál hist. munkáiban I. Veress. XVI. század: *Benczédi-Szekely István*: Chronica, 1559.; *Jacobinus Johannes*: Brevis enarratio... 1596. Históriaiás énekek: *Farkas András*: Az zsidó és magyar nemzetről, 1538.; *Tinódi S.*: Cronica 1554.; *Nagybánciai Mátyás*: História a Vitéz Hunyadi János Vajdáról, 1574.; *Heltai Gáspár*: Cantionale, 1574.; *Gör-csöni Ambrus*: Históriaiás ének... u. o.; *Nikolsburgi Névtelen*, Igen szép história, Dr. Pekár Károly: Históriaiás ének a kenyérmezei viadalról 1568-ból. Bp. 1905.; *Temesvári István*: Históriaiás ének, 1569, Thaly Kálmán: Régi magyar vitézi énekek stb. Pest, 1864.; *Szóllósi István*: Rövid história, 1635., P. Thew-rewk József közölte a Hírnök 1844. évf. 96. és 98. sz.; Emlékiratok: *Heltai Gáspár*: Magyar krónika, 1575. E. ö. I. 51. l.; *Mindszenti Gábor*: Naplója, E. ö. I. 72. l.; *Baranyai Decsi Czimor János*: Commentarii de rebus Ungaricis, E. ö. II. 98. l. XVII. század. Históriaiás énekek: *Köröspataki János*: Lupuj vajdáról való ének, 1653. Ompolyi M. Ernő, Figyelő 1876. 296–300 l.; *U. a.*: Az havasföldi harcokról... 1656. lásd Magyar Könyvszemle 1876. 319. l.; *Ismeretlen*: Lupuj vajdának romlásáról... 1645., Veress Andrei: Cantece istorice vechi unguresti despre Români, Buc., 1925.; *Ismeretlen szerző* éneke Lupuj vajdáról a XVII. századból, *Ism. Koncz József* a Magyar Könyvszemle. 1880. évf. 284–297. l.; *Paskó Kristóf*: A Nemes és régenten híres Erdély országának keserves és szomorú pusztításáról írt siralom, 1658.; *Medgyesi Pál*: Magyarok Hatodik Jajja, 1660.; *Báthori Mihály*: Hangos Trombita, 1664.; *Liszi László*: Cladis Mohachianae [Magyar Márs] 1653.; *Gyöngyösi István*: Kemény János eml., 1693.; *Badies*: R. M. K. T. II. 120, 134. l.; Emlékiratok: *Nagy Szabó Ferenc*: Emlékirata, E. ö. III, 3. l.; *Gyulafi Lestár*: Emlékiratai, E. ö. III. 48. l.; *Mikó Ferenc*: Emlékiratai, E. ö. III. 139. l.; *Borsos Tamás*: E. ö. III. 176. l.; *Redmeczki T. János*: E. ö. IV. 46. l.; *Kemény János*: E. ö. IV. 105. l.; *Szalárdi János*: Síralmas krónika, E. ö. V. 64. l.; *Cserei Mihály*: Históriaija (1709–12), E. ö. VI. 35. l.; *Rozsnyai Dávid*: E. ö. VI. 94., 95., 123. l.; *Bethlen Miklós*, élete, E. ö. VI. 142. l.; *Korniss Gáspár*: E. ö. VI. 200. l.; *Inczédi Pál*: E. ö. VI. 223. l.; *Apor Péter*: Metamorphosis Trans. E. ö. VII. 47. l.; *Vargyasi Dániel István*: E. ö. VII. 178. l.; *Mikes Kelemen*: 1738–40 közti levelek; *Hal-mágyi István*: E. ö. VIII. 74. l. XVIII. század: Emlékirók: *Kis András* és *Domokos Ferenc*: Erdélyben véghezvitt pusztítása és feltámadása Oláh Hórá-nak, E. ö. VIII. 136–141. l.; *B. Vitán Sándor*: A dévai mezőn a hórakkal történt csatáknak rövid, de igaz leírása, E. ö. VIII. 142. l.; *Götfy Borbála*: Emlékirata, E. ö. VIII. 149–183. l.; Versezetek: *Gyöngyösi János*: Magyar versei... 1790.; *"Mátyási József*: Semminél több valami... 1794.; *Böloni M. Sá-muel*: Sok nemes erdélyországi urak... romlásáról, 1784., Dékány Kálmán: Hunyadmegyei tört. és rég. társ. XVII. évk. 1907.; *Ismeretlen szerzők* versezeit közölte Teleki Domokos: A Hóra-lázadás tört., 1865.; *Barcsay Ábrahám*: Lakodalom módja az oláhoknál, Egy nagyságos asszonynak intésére, Sorsát átkozza... c. versei; *P. Horváth Adám*: Hunniás, 1787.; *U. a.*: Fogoly Hunyadi, 1792.; *Kisfaludy Sándor*: Naplója, 1796., idézi Kristóf György: Király-hágóninneni írók Erdélyben c. munkájában, Kvár. 1942.; *Csokonai Vitéz Mi-hály*: Marosvásárhelyi gondolatok c. vers. XIX. század: *Iklandi György László*: Árokhelyi énekek, 1811. L. Salamon Sándor: Száznegyvenéves vers Erdély állapotáról, Hítel 1943. 6. szám.; *Kazinczy Ferenc*: Erdélyi levelek, 1816–31.; *Széchenyi István*: Naplója, idézi Kristóf György id. műve 63. l.;

Andrád Sámuel: Hóra-világ, (dráma) 1823.; *Gaal József*: Szirmay Ilona (Regény), 1836.; *Bérczy Károly*: Az örült nő sziklája (Élet és ábránd), 1852.; *Remellay Gusztáv*: Hunyadi János (regény), 1857. I. 10, 93, II. 60, 75, 91. l.; *Ormós Zsigmond*: A Banya sziklája (regény), 1858.; *P. Szathmáry Károly*: Erdély vézsüllaga, 1858. Tört. reg. I. 21, 56, 80, 83, II. 46, 76, 78, 81, 84, 94, III. 27, 43, 60, 79–81, 90, 137, 149. l.; Szabadságharc-tárgyú regényét, valamint *Jósika és Jókai* román-tárgyú műveit l. lapalji jegyzetben; *Halmágyi Sándor*: Saphira, Tört. reg. 1859.; *Thaly Kálmán*: Székely kürt, 1861.; *Haray Viktor*: Töredék egy menekült naplójából, Kvár. 1861.; *Asbóth Lajos*: Emlékiratai, 1862.; *Mészáros Lázár*: Emlékiratai, 1867. I. 28, 29, 303. l.; *Lukács Béla*: Az arany rabjai, (elb.), 1871., 179, 207, 214. l.; *Endrődi Sándor*: Képek Erdélyből (Falusi álmok, elb.), 1875.

A LÉTFENNTARTÁSI KÖLTSÉGINDEX ÉS A DRÁGULÁS

A RENDSZERESEN KÖZZÉTETT statisztikai számsorok közül talán a létfenntartási költségindexszámok azok, amelyek iránt ma a legnagyobb érdeklődés mutatkozik. A fogyasztók széles köre kíséři figyelemmel a vonatkozó számítások eredményét és hasonlítja össze saját létfenntartási kiadásaival. Ebből az összehasonlításból sokan azt a következtetést vonják le, hogy a drágulás nagyobb az indexszám által kimutatott mértéknél. Ez a – túlnyomórészt szubjektív adatokra támaszkodó – következtetés rendszerint erősen túlzott. A drágulás túlbecslésének nagyrészt pszichológiai okai vannak. A tapasztalat szerint ritka az olyan háztartás, ahol részletes háztartási könyveket vezetnek és ezek alapján hasonlítják össze aktuális kiadásaikat az előző hó vagy év kiadásaival. Már gyakrabban fordul elő, hogy egy család a szigorúan vett háztartási kiadásait – étellemezés, ruházkodás, fűtés és világítás – nyilván tartja, ha nem is teljes részletességgel.

Az étellemezési és ruházkodási cikkek árai és ezzel e cikkekre fordított kiadások az utóbbi időben valóban igen tekintélyesen emelkedtek. Ez, tekintve, hogy mindennapi kiadásokról van szó, jelentékenyen sújtja a háztartásokat. E kiadások emelkedése alapján azonban annál kevésbé lehet a drágulásról véleményt alkotni, mert a szükségletkielégítés számos területén a kiadások lényegesen kisebb mértékben nőttek. De ha még rendszeresen vezetett háztartási könyvek alapján állapítja is meg; valamely család kiadásai emelkedését, a drágulás mértékéről akkor sem kaphat helyes képet. A tényleges kiadások emelkedése ugyanis még nem azonos a drágulással. Valamely család kiadásainak változását nem csak az árak alakulása határozza meg, hanem arra befolyással van a család összetételében, a család életkörülményeiben bekövetkezett változás is. A gyermekek növekedésével a család kiadásai még változatlan árak mellett is nőnek, többet ad ki egy család, ha a családfő jövedelme emelkedik és ezáltal mód nyílik az életszínvonal javítására, de többet adhat ki egy család akkor is, ha addigi éltkörülményein akár kényszerű okok miatt változtatott. Ezek mind olyan tényezők, amelyek a kiadásokat növelik ugyan, de a megélhetés drágulása szempontjából közömbösek. A megélhetés drágulásának mértékét a fogyasztók helyesen nem is tudják nyomon követni. Nemcsak a fentebb említett okok miatt, hanem azért sem, mert nem rendelkezhetnek olyan széleskörű adatokra támaszkodó megfigyelésekkel, amelyek egy ilyen jellegű számítás elvégzéséhez szükségesek.

A fogyasztók szempontjából a drágulás mértékét csak a szükségletek széles körét felölelő létfenntartási költségindexszám mérheti helyesen. Ez világossá válik, ha megismerjük a létfenntartási költségindexszámok rendeltetését és azok szerkesztési módszerét. A létfenntartási költségindexszámok – amint arra már fentebb rámu-

tattunk – nem a tényleges kiadásokat, hanem a létfenntartási költségeknek az árak behatása nyomán mutatózó változását mérik. Figyelembe kell venni továbbá, hogy az árak változásának költségmódosító hatása az egyes társadalmi rétegeknél nem egyforma, ezért a létfenntartási költségindexszámok mindig egy meghatározott társadalmi rétegre, rendszerint munkásokra, ritkábban tisztviselőkre vonatkoznak. Így pl. a m. kir. Központi Statisztikai Hivatal létfenntartási költségindexszáma egy négytagú munkáscsalád létfenntartási költségváltozását tünteti fel, míg a Magyar Gazdaságkutató Intézet által szerkesztett két létfenntartási költségindexszám egy szerényebb és egy jobbmódú tisztviselőcsalád költségváltozását szemlélteti.

Hogy a létfenntartási költségindexszámok csak az árak okozta változást szemléltessék, mindig egy változatlan összetételű család változatlan színvonalon kielégített szükségleteit szabad figyelembe venni, vagyis az indexszámoknak a költségek alakulását *változatlan életszínvonal* feltételezése mellett kell mérniök. Más szóval azt kell megmutatniök, hogy mennyivel kellene emelni vagy csökkenteni egy adott egyén jövedelmét ahhoz, hogy életszínvonala ne változzék meg. Az életszínvonal emelkedését vagy csökkenését azért nem szabad számbavenni, mert az elhomályosítaná az árak költségmódosító hatását és a megélhetés drágulásának vagy olcsóbbodásának látszatát keltené olyankor is, amikor az árak nem változtak. Már most utalnunk kell arra, hogy *változatlan életszínvonal követelménye csakis akkor jogosult, ha az ország ellátási helyzetébe a szükségletek változatlan kielégítését lehetővé teszi.* A változatlan életszínvonal követelményét a legtöbb ilyen indexszám szerkesztője azáltal igyekszik biztosítani, hogy a szerkesztés során mindig azonos árukat és azoknak azonos mennyiségét veszi számításba. Ilyen indexszámok azon a – nem teljesen jogosult – feltételezésen épülnek fel, hogy a fogyasztási szokások merevek. Az indexszámok változatlan összetétele és mérlegelése a változatlan életszínvonal követelménye betartásának azonban nem egyedüli módja. Konstruálhatók ugyanis olyan indexszámok is, amelyek a fogyasztási szokások változásait figyelembe veszik, anélkül azonban, hogy feladnák a változatlan életszínvonal követelményét. Ilyen alapon szerkeszti, egy újfajta indexszámítási módszer segítségével, tisztviselőcsaládokra érvényes két létfenntartási költségindexszámát a Magyar Gazdaságkutató Intézet¹ is. A változó, azaz rugalmas fogyasztási szokásokat figyelembe vevő létfenntartási költségindexszámokat *költségindexjellegű* indexszámoknak nevezhetjük, szemben a merev összetételű *árindexjellegű* indexszámokkal.

A KÖLTSÉGINDEXJELLEGŰ létfenntartási költségindexszámok jelentősége háborús gazdasági viszonyok között domborodik ki. Utalnunk kell azonban arra, hogy normális viszonyok között is

¹ R. Jónás Magda dr.: A létfenntartási költségindexszámok és az életszínvonal. Magyar Gazdaságkutató Intézet 22. számú különkiadványa, Budapest, 1943. 27. és köv. lapok.

helyesebb eredményt adnak az ilyen jellegű költségindexszámok, különösen pedig az élelmezési költségek változását szemléltető csoportindexszámok, mint a merev összetételű árindexjellegűek. Figyelembe kell venni ugyanis, hogy egyik-másik élelmiszer fogyasztása, valamint áralakulása, még béke idején is, termelésétől függően, hosszabb-rövidebb időközökben jelentős mértékben megváltozhat – ami különösen agrárországokban fordul gyakrabban elő. E változásoknak a létfenntartási költségekre való hatását helyesen csak a rugalmas séma alapján szerkesztett költségindexszámok mérhetik. E módszernek további nagy előnye, hogy az idénycikkek fogyasztását is jól megfogja, míg a merev fogyasztási sémájú indexszám e cikkeket vagy teljesen figyelmen kívül hagyja, vagy csak igen tökéletlenül állítja számításba. Mindezek ellenére el kell ismernünk, hogy normális viszonyok között, amikor a pénz vásárlóereje nem módosul jelentősebben és kirívó ármozgalmak nem igen fordulnak elő, nincs döntő jelentősége annak, hogy a létfenntartási költségek alakulására vonatkozó számítások milyen módszerrel történnek. Sőt az is lehetséges, hogy gazdaságilag viszonylag kiegyensúlyozott időkben a merev séma alapján számított *globális* indexszám nem fog jelentősebben eltérni a fogyasztási szokások módosulását figyelembevevő rugalmas séma segítségével számított indexszámtól. Mégis a fentebb kifejtettekre való tekintettel, azt kell mondanunk, hogy a fogyasztási szokások módosulását figyelembe vevő rugalmas fogyasztási séma alkalmazása normális viszonyok között sem kizárólag elvi jelentőségű. Különösen áll ez az élelmezési költségek csoportindexére, amelynél az idénycikkeknek, valamint azoknak az élelmiszereknek figyelembevétele, amelyeknek fogyasztása a terméstől függően egyik évről a másikra jelentősebben változik, már számottevően módosíthatja e csoportindex alakulását.

A háborús viszonyok által kikényszerített ellátási helyzet idején leküzdhetetlen nehézségekbe ütközik merev összetételű költségindexszámok szerkesztése. Ezért újabban egyre többen térnek át a fogyasztás változásának megfelelően változó összetételű létfenntartási költségindexszámok szerkesztésére. Így pl. a létfenntartási költségindexszám változatlan összetételét a viszonyok kényszerítő hatása alatt feladta a német Birodalmi Statisztikai Hivatal és emellett Svájcban és Nagy-Britanniában is megkísérelték változó összetételű létfenntartási költségindexszámok szerkesztését. Változó összetételű indexszámokat már a multban, az első világháborút követő inflációs időkben is szerkesztettek. Ezek közül ismertebbek a német, holland és osztrák ilyen jellegű számítások.

Háborús fogyasztáskorlátozások idején a változatlan életszínvonal követelményét a létfenntartási költségindexszámok szerkesztésénél fel kell adnunk. A létfenntartási költségindexszámok ugyanis ilyen viszonyok között nem mutathatják meg, hogy mennyivel kell emelnünk egy adott réteg jövedelmét, hogy létfenntartási körülményei ne változzanak meg, mert az életszínvonalnak a csökkent fogyasztási jószágtermelés következtében alá kell szállnia. Ilyen esetben a létfenntartási költségindexszám csak azt mutathatja meg,

hogy miképpen kell megváltoznia egy adott társadalmi réteg jövedelmének ahhoz, hogy a rendelkezésre álló jöszágokból *méltányos részt kaphasson*.

Ha a viszonyok kényszerítő hatása alatt az indexszám szerkesztésénél a változatlan életszínvonal követelményét feladjuk, egy más keretet kell teremteni, amelyen belül a fogyasztási szokások módosulása figyelembe vehető. Erre azért van szükség, mert egyébként könnyen megtörténhetik, hogy fogyasztáskorlátozások idején a jobbmódúak létfenntartási költségei, a lakás és kulturális kiadásoktól eltekintve, teljesen a szerényebb réteg költségösszegére korlátozódnak és a jobbmódúakra érvényes költségindexszám változatlan marad, vagy akár csökken is, ugyanakkor, amikor a szerény jövedelműek költségindexszáma emelkedést mutat, csupán azért, mert a jobbmódúak életszínvonalának rendkívüli leszállítása tételeztetett fel és figyelmen kívül maradt, hogy a szóbanforgó néprétegnek módjában állj korlátozások alá eső cikkek helyett szabadon kapható cikkeket is vásárolni és ezzel kisebbiteni a rákényszerített fogyasztáscsökkenést. A költségindexszámításnál a jelzett pótlásoktól eltekinteni csak akkor volna jogosult, ha mindennemű fogyasztási jöszág adagolt volna és a szabad piacon semmiféle árú nem volna vásárolható. Mert ebben az esetben az egyes társadalmi rétegeknél az életszínvonal nagymérvű csökkenése és ezzel a különböző életszínvonalak közötti kiegyenlítődés tényleg bekövetkezett.

AZ ÉLETSZÍNVONAL KÉNYSZERŰ LESZÁLLÍTÁSÁNAK s a fogyasztás csökkenésének figyelembevételére az indexszám szerkesztése során két lehetőség kínálkozik. Ha nincsenek fogyasztáskorlátozó rendeletek és a fogyasztás csökkenését csupán a drágaság kényszeríti ki, úgy a fogyasztás lineáris leszállítása tételezhető fel. Ebben az esetben az indexszám átlagos fogyasztáscsökkenéssel számol és az egyes társadalmi rétegekre érvényes létfenntartási költségindexszámok a fogyasztáscsökkenés mértékét addig a pontig veszik figyelembe, amíg az egyes társadalmi rétegek jóléti arányai nem tolódnak el. Ebben az esetben a változatlan életszínvonal követelménye a *viszonylag változatlan* életszínvonal követelményével helyettesített. Míhelyt a fogyasztást hatósági rendszabályok, jegyrendszer, stb. korlátozzák, úgy a fogyasztás lineáris csökkenése, amely szociális szempontból egyébként sem kívánatos, már nem jöhet szóba. Ebben az esetben az indexszám szerkesztésénél figyelembe veendő az adott társadalmi rétegeknek kényszerű, jövedelmükkel össze nem függő, hanem a közellátási intézkedések, jegyrendszer, stb. által előírt fogyasztáscsökkenése, amely az egyes jövedelmi rétegeknél nem azonos arányokban jelentkezik. (A fővárosban érvényes havi 104 dkg-os cukoradag pl. a jobbmódú rétegek számára számottevő fogyasztáscsökkenést jelentett, míg a szerényebb rétegek, amelyek az adagolás bevezetése előtt sem fogyasztottak több cukrot, vagy cukorfogyasztásuk csak kevéssel volt nagyobb a megszabott adagoknál, esetleg egyáltalában nem vagy csak kis mértékben korlátozták cukorfogyasztásukat.) Az említett

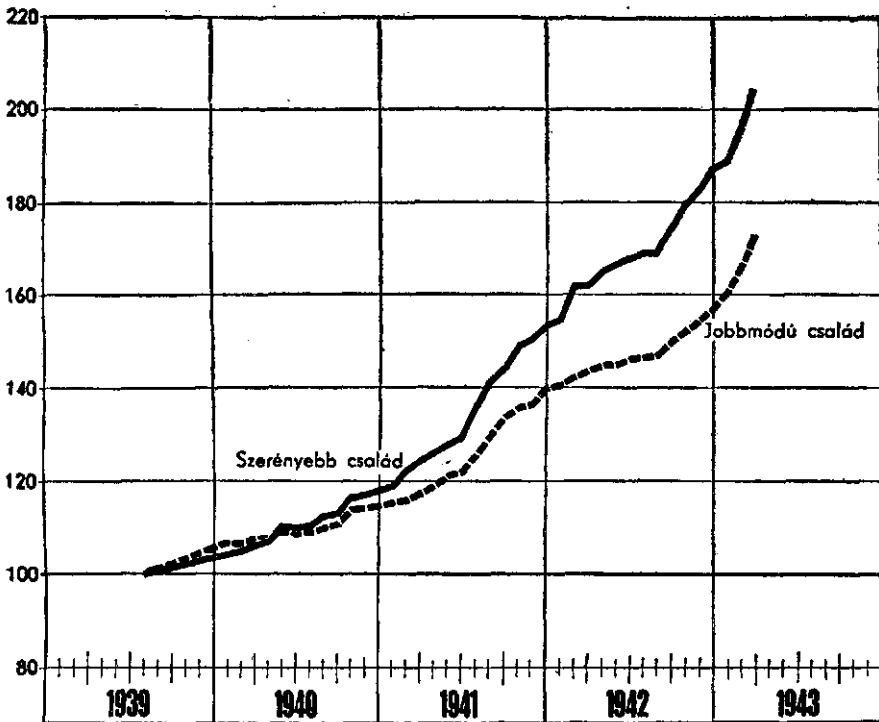
korlátozásokon kívül azonban azzal is számolni kell, hogy a fogyasztók a korlátozás alá nem eső cikkek vásárlásával igyekeznek szükségletük jobb kielégítéséről gondoskodni. Ebben az esetben tehát a fogyasztási korlátozásoknak és a társadalmi különbséget is figyelembe vevő pótlásoknak számbavétele adja meg a lehetőségét a rugalmas séma alkalmazásának és ad tartalmat a viszonylag változatlan életszínvonal követelményének.

A viszonylag változatlan életszínvonal fogalma, amelyre a változó összetételű létfenntartási költségindexszámi fogyasztáskorlátozások idején támaszkodik, nem jelent szociális követelményt. Nem jelenti tehát azt, mintha ilyen viszonyok között helyesnek tartanánk az egyes néprétegek közötti életszínvonalkülönbségeknek rögzítését. Ez nemzetpolitikai és szociálpolitikai szempontból egyaránt helytelen volna. E fogalomra az indexszám szerkesztése során azért van szükség, mert ezáltal biztosítható, hogy az indexszám mindvégig a szóbanforgó néprétegre vonatkozzék. Az egyes néprétegek életszínvonala közötti különbségek számbavétele akadályozhatja csak meg, hogy az indexszám szerkesztői egyik-másik néprétegnél túlzott életszínvonalcsökkenéssel számoljanak és hogy ezáltal kisebb költségemelkedést mutassanak ki, mint amekkora tényleg bekövetkezett. Annak természetesen nincs akadálya – ha ez a valóságban bekövetkezett –, hogy az egyes néprétegek közötti életszínvonalkülönbségek csökkenését a számítás során is számbavegyék. Erre azonban csak akkor kerülhet sor, ha a fogyasztáskorlátozó rendeletek és az árúellátás ezt a valóságban kikényszerítik.

A rugalmas összetételű létfenntartási költségindexnél a statisztikus megítélésének – mondjuk: önkényének – tágabb tere van, mint a merev összetételű indexszámnál. A figyelembe vett árúösszetétel, az életszínvonal csökkenésének mértéke, nem állapítható meg mindig kielégítő adatszerű támpontok alapján. Ennek ellenére háborús viszonyok között helyesebbnek tartunk egy ilyen módszerrel számított létfenntartási költségindexet az olyan indexszámoknál, amelyek akár a merev sémával számíttatnak, akár olyanoknál, amelyek a rugalmas sémát követik ugyan, de mégis kitartanak a változatlan életszínvonal követelménye mellett. Az önkény a merev módszer esetében sem zárható ki. Normális viszonyok mellett az önkény ebben az esetben egyszeri, amikor az alapsémát összeállítják, rendkívüli viszonyok között viszont önkényesnek kell tekinteni a merev séma változatlan alkalmazását, ha a figyelembe vett mennyiségek az adagolt vagy kapható mennyiségeknek nem felelnek meg.

A MAGYAR GAZDASÁGKUTATÓ INTÉZET a fenti megfontolások alapján kísérletet végzett tisztviselőcsaládokra érvényes költségindexjellegű, tehát rugalmas összetételű létfenntartási költségindexszámok szerkesztésére. Az általa szerkesztett két indexszám egy jobbmódú és egy szerényebb jövedelmű tisztviselőcsalád (négytagú) budapesti létfenntartási költségeinek változását szemlélteti a

háború kitörése óta. A szerényebb tisztviselőcsalád fejének feltételezett fizetése 1939-ben havi 330 pengő, míg a jobbmódúé 700 pengő volt. A két indexszám mindegyike 91 élelmicikk, 164 iparcikk és 19 szolgáltatás költségét 602 áradat alapján veszi figyelembe. A számbavett árukat és szolgáltatásokat az alábbi nyolc, ill. kilenc csoportban foglalja össze: 1. ételmezés, 2. lakás, 3. fűtés és világítás, 4. ruházkodás, 5. tartós háztartási cikkek utánpótlása, 6. vegyes háztartási kiadások, 7. egyéb kiadások, 8. adók, 9. társadalombiztosítás (ez a tétel csak a szerényebb családnál szerepel). A társadalombiztosítás költségénél feltételeztük, hogy a család a Mabi-nál betegség esetére önként biztosítja magát.

Tisztviselőcsaládok létfenntartási költségindexszámai. 1939. VII. hó = 100.

A tisztviselőcsaládok létfenntartási költségeinek a háború kitörése óta bekövetkezett alakulását jól ábrázolja a közölt grafikon, amely a kétféle tisztviselőcsalád adók nélkül számított költségeinek indexét ábrázolja. A változatlan életszínvonal követelménye a jelzett időszak egész tartama alatt nem volt fenntartható. Az időközben bevezetett fogyasztási korlátozások, valamint az ellátási helyzet rosszabbodása miatt 1940 végén és 1941 folyamán mindkét indexszámnál már kismértékben csökkentett életszínvonalal kel-

lett számolni. Az életszínvonal figyelembevett csökkenése azonban 1941 végéig csak kismértékű és mindkét figyelembe vett »index-családnál« nagyjából azonos arányú volt, mert a jelzett időpontig megvolt annak a lehetősége, hogy a fogyasztó az adagolt vagy nem kapható cikkek helyett olyan cikkeket vásároljon, amelyek kielégítő mennyiségben voltak kaphatók és ezzel nagyrészt pótolni tudta egyes cikkek fogyasztásának kényszerű csökkenését. A két indexszám emelkedése között már 1941 végén különbség mutatkozik. A szerényebb család adó nélkül számított létfenntartási költségei 1939 júliusa és 1941 decembere között 54%-kal, míg a jobbmódúé 40%-kal emelkedtek. E különbséget túlnyomórészt a ruházkodási költségek változása tekintetében mutatkozó különbség magyarázza, amennyiben a szerényebbnél e költségek emelkedése 79%, a jobbmódúnál pedig csak 59%-ot tett. E különbségnek az volt az oka, hogy a szerényebb néprétegek által vásárolt olcsó tömegruházati cikkek mindinkább eltűntek a piacról és ezért a fogyasztók sok esetben kénytelenek voltak a drágább, addig inkább a jobbmódú társadalmi réteg által vásárolt árút megvenni, noha annak minősége nem is volt feltétlenül jobb a réginél. Ennek a jelenségnek, amely egyébként 1942-ben még kifejezettebbé vált, tudható be, hogy a szerényebb réteg ruházkodási színvonala 1941 végéig alig rosszabbodott. Az élelmezési költségek emelkedési aránya a két indexszámnál a jelzett időpontig közel esett egymáshoz, a szerényebbnél 87, a jobbmódúnál pedig 81%-ot tett ki.

1942-ben és 1943 első napjaiban az indexszám már jelentősebb életszínvonalcsökkenéssel számolt. Az adagolásnak és az ellátási helyzetnek megfelelően a számítás a jobbmódú családnál nagyobb arányú, míg a szerényebbnél kisebb életszínvonalcsökkenést vett alapul. Az egyre több területen bevezetett fogyasztáskorlátozások ugyanis nagyobb mértékben érintették a jobbmódú réteget, mint a szerényebbet és ha a pótlások számára több pénz állott is rendelkezésére, mint a szerényebbnek, az ellátási helyzet ilyen pótlásokat egyre nehezebbé tett. Gondoljunk csak arra, hogy a kisebb cukoradagot mézzel, a zsíradagot vajjal egyre nehezebben lehetett pótolni, a húsadagolás bevezetésekor mind nehezebben lehetett kapni a hús pótlására alkalmas élelmiszereket, baromfit, halat, vadat, tehát nem adagolt húsféléket. De a kisebb szappanadagot sem lehetett már 1942 folyamán mosóporral helyettesíteni és a ruházkodási cikkeknel is a jobb minőségek egyre nehezebben voltak kaphatók. Ez a folyamat a figyelembevett kétféle tisztviselőréteg fogyasztási színvonalának kényszerű nivellálódása irányába hatott. Ez jutott kifejezésre abban, hogy a kétféle tisztviselőcsaládra számított létfenntartási költségek emelkedése között mutatkozó különbség egyre tárgult. Amint az alább közölt táblázatból is kitűnik, a szerényebb család – adók nélkül számított – létfenntartási költségei a háború kitörése óta 1943 márciusáig 104%-kal, míg a jobbmódúé 73%-kal emelkedtek. A legnagyobb különbség a ruházkodási költségek emelkedése között mutatkozik (254, illetve 179%). Az élelmezési költségek emelkedése tekintetében mutatkozó különbség is lényegesen

nagyobb volt, mint 1941-ben. A szerényebb családnál e költségek 123%-kal, a jobbmódúnál pedig 95%-kal fokozódtak. A jobbmódú családnál az élelmezési költségeknek kisebb emelkedését a táplálkozási színvonalnak a szerényebb családet meghaladó, főleg a *minőség* és a *változatosság* tekintetében érvényesülő rosszabbodása idézte elő. De az élelmezési költségek tekintetében jelentkezett különbséghez még az is hozzájárul, hogy a szerényebb családnál az ellátási helyzet által még lehetővé tett pótlások nagyobb költségtöbbletet jelentettek, mint a jobbmódú családnál. Ez érthetővé válik, ha meggondoljuk, hogy egy olyan étrendben, amelynek zömét olcsó élelmiszerek, mint pl. liszt, kenyér, burgonya, száraz főzelékek, stb. tették, az ezek korlátozása révén szükségessé váló drágább élelmiszerekből, zöldségek, tejtermékekből és egyéb nem adagolt élelmiszerekből eredő pótlások nagyobb költségtöbbletet jelentenek, mint egy olyan étrendnél, amelyben az említett ételféleségek már amúgyis nagyobb számban szerepelnek. Az indexszám, különböző számításokra támaszkodva, 1943 márciusban az élelmiszerfogyasztás kaloriaértékét tekintve, a háború előtti időkhöz képest 20–25%-os csökkenését vette figyelembe. A jobbmódú és a szerényebb jövedelmű családoknál ez az arányszám nem mutat jelentős eltérést, amint arra már fentebb is utaltunk, ellenben már jelentősebb az eltérés a táplálkozás minőségi rosszabbodása tekintetében. Ez azonban számszerűen nem fejezhető ki.

A szerényebb és jobbmódú tisztviselőcsaládok létfenntartási költségeinek a háború kitörése óta bekövetkezett emelkedését költségcsoportok szerint részletezve, az alábbi táblázat mutatja be:

Költségcsoportok	szerényebb tisztviselőcsaládok létfenntartási költségeinek %-os emelkedése 1939 július 31. és 1943 március 31. között	jobbmódú tisztviselőcsaládok létfenntartási költségeinek %-os emelkedése 1939 július 31. és 1943 március 31. között
Élelmezés	122.7	95.0
Lakás	5.9 ²	5.8 ²
Fűtés, világítás	44.6	47.3
Ruházkodás	254.2	178.9
Tartós háztartási cikkek után- pótlása	192.9	142.4
Vegyes háztartási kiadások	120.1	62.3
Egyéb kiadások	68.5	46.9
Társadalombiztosítás	70.8	–
Összes költségek (adók nélkül)	104.1	72.8
Adók ³	359.8	208.0
Összes költségek adókkal együtt	123.2	91.5

² Figyelembe véve a légi károk kártalanítási hozzájárulásának a lakókat terhelő hányadát, amely a lakbér 3%-a, de 1943 április, május és június hónapokban 6%, mert az év első három hónapjának hozzájárulását utólag három hónapon át kell teljesíteni.

³ A létfenntartási költségek emelkedésének megfelelően növekvő fizetést feltételezve.

MÍG A TISZTVEISELŐK adók nélkül számított költségei a szerényebb családnál 104, a jobbmódúnál 73%-kal nőttek, addig az adókkal együtt számított költségek ennél nagyobb mértékben 123, illetőleg 91%-kal emelkedtek. Az adók ugyanis a költségek átlagos növekedését számottevően meghaladó mértékben 360, illetőleg 208%-kal fokozódtak. Utalni kell arra, hogy az adókat az indexszám azzal a feltételezéssel veszi számításba, hogy a tisztviselő a drágulás mértékének megfelelő fizetésemelésben részesül. Ez a feltételezés legalábbis nagy általánosságban nem felel meg a valóságnak. A tisztviselők eddig a hivatalos fizetésszabályozás következtében 30%-os fizetésemelésben: részesültek és ha még azt is számbavesz-
szük, hogy a legtöbb munkaadó időnkint külön drágasági segélyeket is utal ki számukra, fizetésük emelkedése többnyire a költségek emelkedése mögött marad. Ennek következtében az adók a valóságban az indexszámban kimutatott mértéknél kisebb arányban növekednek. Az adók számbavételénél az indexszám azért vett a költségek növekedésének megfelelően növekedő fizetést alapul, mert a fizetésemelések tényleges mértékének megállapítása túlságosan bonyolulttá tenné a számítást. Az indexszám által kimutatott költségemelkedés megítélésénél azonban nem szabad figyelmen kívül hagyni, hogy a jelzett feltételezés miatt az adóknak és ezzel az adókat magánbanfoglaló összköltségeknek emelkedése a költségek növekedésének felső határát jelzi, amelynél a valóságos növekedés kétségtelenül kisebb.

Feltűnő, hogy a szerényebb tisztviselőt terhelő adók lényegesen nagyobb mértékben emelkedtek, mint a jobbmódú tisztviselőt terhelők: 360%-kal szemben 208%-kal. Ennek az oka az, hogy a háború kitörésekor a szerényebb jövedelmű tisztviselő még abba a fizetési kategóriába esett, amelyet az adózási rendszer nagymértékben megkímél és aránylag kis adóval sújt. Akkor még a szerényebb tisztviselő 330 pengőt kitevő kiadásainak csak 7%-át fizette adóba. Az adókules progresszivitása folytán a magasabb fizetéseket terhelő adók igen jelentékeny mértékben emelkednek. 1943. márciusában a 123%-kal nagyobb költségösszegnek az adók már 15%-át foglalták le. A jobbmódú tisztviselő – akinek minden költsége a háború kitörése előtt 700 pengő volt, tehát alig kevesebb, mint most a szerényebb tisztviselőé – összes költségeinek már 1939-ben is 13%-át fordította adókra, míg ma 91%-kal nagyobb összköltségeinek 22%-át. Meg kell jegyeznünk, hogy a jobbmódú tisztviselő adóterhe a jelzethöz még nagyobb mértékben emelkedett. Tekintettel arra, hogy fizetése az évi 10.000 P-t meghaladja, a tisztviselőket terhelő adókon kívül még beruházási hozzájárulást is kell fizetnie, amelynek összege az indexszámításnál nem vett figyelembe.

A tisztviselőket terhelő adóknak a létfenntartási költségek emelkedését lényegesen meghaladó növekedése súlyos terhet jelent a tisztviselőtársadalom számára, különösen, ha figyelembe vesszük, hogy áremelkedések idején a fizetések emelkedése nem ad jobb megélhetési lehetőséget, hanem pusztán a drágulásért nyújt leg-

gyakrabban csak részleges kárpótlást. A fogyasztási korlátozások és az áruellátás miatt, de azért is, mert a tisztviselők nem részesülnek a drágulás mértékének megfelelő fizetésemelésben, a tisztviselőknek amúgyis le kell szállítani igényeiket, ugyanakkor, amikor fizetésüknek növekvő hányadát kénytelenek adóra fordítani. Ha egyfelől méltányoljuk a tisztviselőtársadalom nehéz helyzetét, másfelől nyomatékosan utalnunk kell arra, hogy a tisztviselők fizetésének adók útján való lefölözése csak úgy, mint fogyasztásának egyéb okokra visszavezethető kényszerű leszállítása, háborús gazdálkodás idején, amikor a fogyasztás céljaira rendelkezésre álló jószágmenyiség erősen csökken, elengedhetetlenül szükséges és ugyanakkor utalnunk kell arra is, hogy a fizetések lefölözése Magyarországon még mindig szerényebb mértékű, mint amekkora a háborúban résztvevő más országokban, különösen pedig Németországban.

R. JÓNÁS MAGDA

MAGYAR FIGYELŐ

GÖTFFY BORBÁLA EMLÉKIRATA A HÓRA-LÁZADÁS KITÖRÉSÉRŐL*

Néhai édesatyám, Mátisfalvi Göttfy László, 1784. Erdélyben, Hunyad vármegyében, az ilyei járásban rectific. biztos, és ugyanezen helységben fekvő branyicskai uradalom birtokosainak jegyzőjük volt; s ezen hivatalánál fogva, az irt uradalomban, Ilye mezővároshoz közel, Szirbben lakék.

A n. édesatyámnak, mint rectific. biztosnak, az akkori sinórmérték szerint tisztí kötelességéhez tartozott, a maga kerületében találtatott adózóktól az adót felszedni és elküldeni az illető szolgabírónak. Melynek felhajtátása végett, oldala mellett két apsitost tartott. Kik közül egyik magyarországi reform. magyar, keresztnévére Mihály, másik Tógya Tódor nevű szirbi oláh vala. Ezeket valamint azelőtt, úgy a feljegyzett év nov. 1-jén saját lovain kiküldötte: volt a keze alatti falukba, a Birákhoz, ezeknél a felgyűjtött adónak bevitelét, a felgyűjtetlennek pedig felszedését sürgetni.

A most mondtam hó 4-dikén, csütörtökön déltájban a megnevezett apsitosok igen nagy sebességgel a n. édesatyám lakásának udvarára be, s innen a ház tornáca elébe vágtattak; midőn a pitvarajtóban velem együtt álló n. édesanyám, Kovásznai Márkus-Deák Judit őket eképpen szólítá meg: „mi oka a Kegyelmetek szokatlan, szerfeletti nyargalásoknak, mely miatt a lovak egészen vízben és tajtékbán vannak: S miért keltek ki Maguk is képjeikből?” Mely kérdésekre azok szívek mélyéből eként sóhajtottak fel: „Az Isten szerelméért! oda vagyunk, mindnyájon, oda vagyunk!” Erre a n. édesanyám és én magam nagyon megrémülvén, kértük azokat, hogy beszéljenek elő: „hol mit láttak, kitől mit hallottak, vagy tapasztaltak?” Ekkor ugyanazok eszerint folytaták szavaikat: „Mi ma reggel Bezsámból Bikóba utaztunk, melybe beérkezvén, egyenesen a falusbíró háza elé lovagolánk. Menésünk közben hirtelenül azt vettük észre, hogy bennünket egy csoport oláhság követ. Melyet megpillantván, úgy vélekedénk, hogy az azért sereglett össze, hogy minket meglátott jönni és siet vinni adóját a falusbíróhoz; s ez okért csak léptettünk. Azonban az oláhok magunkat beértek, körülkerítettek és tüstént kezdének kérdészködni tőlünk azeránt, hogy „mi mikor indultunk el hazunna, micsoda falukban jártunk és gyűjtöttünk-e sok pénzt? Ha igen, az nálunk van-e?” Kiknek mi röviden: „Jól tudjátok ti azt, hogy az adópénzt nem mi magunk, hanem a falusbírók szokták a Rectif. Biztoshoz vinni.” S bementünk veleket egyetemben a falusbíró udvarára, hol a sűrűség miatt, melybe a falusbíró is kiállott volt, a lovokról le nem szállottunk és lóháton ülve hallgattuk ki azoknak e beszédeket: „Annak vége, hogy mi több adót fizessünk! Vége a magyaroknak is! Van már nekünk egy olyan jó királyunk, a szent Hóra, aki maga is oláh lévén, mint mi vagyunk, bennünket adófizetéssel nem fog terhelni és aki nemzetével összevesküdt, hogy

* *Göttfy Borbála*: Néhai Göttfy László háznépének Hóra pórhada miatt esett romlása. Erdély öröksége. 149. és kk. l.

a magyarokat mind megölje s ezeknek minden vagyonjaikat a maga felekezetének adja. A mi új dicső királyunk, a szent Hóra, Zaránd vármegyében a magyarok meggyilkoltatásokat szerencsésen el is kezdte. Hol sok nemesek megölettek s felprédáltattak minden előkapott magyar jószágot. Különösen Gyálu-Márén a B. Józsika Antal pálinkafőzője is feldulatott és hamuba borítottatt. E lovakat, melyeken ültek, mi jól ismerjük és tudjuk, hogy azok rectific. biztoséi, tudjuk, hogy ez is magyar. Ezért azokat töletek elveszszük, titeket pedig arra intünk, hogy, mint volt katonák, gyalog, szépszerint takarodjatok ki a falunkból, csak hamar, mert mivel, különben póruljártok.” Mindezeket megértvén, titkos egymás szemébenézésünkkel egymásnak az elszaladásra jelt adtunk s a lovakat egyszerre sarkantyuba kápván a fellázadtak közül észrevehetetlenül kivágtatánk. Kik, hogy céljokat a lovak elvételére nézve megsemmisítve látták, iszonyatos dühösséggel utánunk eredtek, kövekkel, galyakkal hajgáltak, égrekiáltó szitkokkal illettek és fenyegetőztek keményen, ha meg nem állunk a lovakat nekik átaladni. Minket-üzések ezen falu határáig tartott, honnan rettenetes káromlások között visszatértek. Mi pediglen a rajtunk történtek elmondása végett hazasiettünk s im ezért vagyunk mimagunk ijedt-képűek, mind a lovak izzadtak és habosok.”

Igy felkészülve elindulánk; velünk jöttek a Falusbíró, az Esküttek, és Tógya Tódor, ki ölében vitte a hűgomat s utánam Mihály apsitos, ki a tarisznyát kérte tőlem, de én nem adám oda, hanem gyermekségből a nyakamba vetettem.

Midőn egy kis dombról, a mézárszék mellett, a patakba ereszkedtünk, s ezen általmenvén, a mellette volt sövény lépcsős bejáróján a Jernyila Tódor kertébe behágtunk, és itten egymás kicsiny dombon felfelé mendegéltünk volna, hirtelenül minden felől sűrű jeladó füttyentések hangzottak, de szó egy sem; ezután nagy földdobogtatás, kemény karótörések, és a kertek sövényeiknek iszonyú ropogtatásai verdesték a levegőt. Ekkor a n. édesatyám kérdezőleg így kiáltott fel: „Megálljatok, kik vagytok, és mi bajotok van?” De a felelet helyett, ötet kegyetlenül ütni, verni és rongálni kezdették, kinek keserves jajgatásait, és az élő Isten szent nevére való reménykedéseit, hogy ne kínozzák, mert semmi rosszat nem követett el, azonnal hallottam. S mindjárt Tógya Tódor tolvaj-kiáltását, s a n. hűgom sikoltásait; és a n. édes anyám keserves jajszeit s szívreható könyörgéseit. (Mihály apsitosnak egy szavát sem hallottam. Könnyen megeshetett, hogy valamelyik vérengző egyszerre úgy megütötte, hogy tüstént szörnyű halált halt. Mert ötet azután soha senki nem látta). Melyeket jól meg lehetett különböztetni és érteni, mivel a gyilkosok még egy szót sem szólottak.

Ezalatt én magam feltutottam a domb tetejére; hol látván, hogy három oláh, kik közül kettő dorongokkal, egy pedig vasvillával vala fel-fegyverkezve, utánam iramodott; imide-amoda kanyarodva mint tőlem kitelhetett, szaladtam előttük. De csakhamar az egyik beért, és úgy megütötte a tarkómat, hogy mindjárt féltérdre rogytam; azonban meg nem jajdulék, mert a legelső füttyentés hallásakor, ijedtemben fogaim bekapcsolódtak volt. Két-három pillantat mulva felemelkedvén, ismét futásnak eredtem, ám az egyik gyilkoló viszont utolérvén, hátba oly keményen megsújtott, hogy a balfelemmel egyszeribe a földre leestem; olyan szerencsésen, hogy a gyermeki játékból nyakamba vetett tarisznya a benne volt száraz eleséggel, csudálatosan a fejemre felfordult. És így a kegyetlenkedők irgalmatlan ütések jódarabig nem a fejemet, hanem a tarisznyát érvén, az az összevagyalástól még most megmentődött. Melyet észrevevén

az öldöklők, egymásnak ezt sugdosták, (mert nagyon nem beszéltek), hogy a tarisznyában pénz vagyon, és én el akartam vele szökni; ezért azt az egyik megragadta, hogy tőlem elvegye, de amelynek szíja az államban megakadott, és magam felfelé emeltem. Én is azt egyik ujjommal az állam alól halkal kitaszítván, a tarisznyát a benne képzelt kinccsel a fosztogatóknak általengedém és megint visszahullottam balfelemmel a földre. Melyet azok a fejemnél frissen kibontottak, és kétségkívül azért, hogy benne pénzt nem kaptak, egyik olyan csapást tett a fejemen, hogy ez mindjárt betörött, melynek helye annak tetején ez óráig látható; és a bundámnak egyik szárnyát dühösen megmarkolá, hogy attól megfosszon, de amelyet, minthogy az jól magamhoz volt szorítva, és én holtként hevertem ottan, rólam könnyen le nem húzhatott. Melyet a más kettő látván, társoknak lassan ezt ságák: „Hagyd el a pokolba, mert régen meghalt. S siess velünk jöni, mivel a többi már rég a biztos lakházában vagyon.” Erre az tüstént eleresztette a bundámat, de jobb fülem felett fejemet betörte, melynek helye hasonlólag látszik máig is. Ezzel mind a hárman elnyargaltak.

AZ ORSZÁGGYŰLÉS ELNAPOLÁSA – KÖZJOGI MEGVILÁGÍTÁSBAN

A képviselőház 1943. május 4-én tartott ülésén kormányzói kéziratot olvastak fel, mely szerint a Kormányzó az 1933. évi XXIII. tc.-ben gyökerező jogánál fogva az országgyűlést folyó évi május 4. napjától kezdődően elnapoltnak nyilvánította. A magas kormányzói kézirattal kapcsolatban nem lesz felesleges rámutatni arra, hogy mit jelent az országgyűlésnek a Kormányzó által történt elnapolása a tételes magyar közjog rendelkezései szerint?

Az alkotmányosság helyreállításáról és az állami főhatalom gyakorlásának ideiglenes rendezéséről szóló 1920:I. tc. 13. §-a értelmében a Kormányzót nem illette meg a nemzetgyűlés (országgyűlés) elnapolásának a joga s az országgyűlés, mint az állami szuverenitás törvényes képviselője, csak az 1933:XXIII. tc.-ben ruházta fel a Kormányzót e tekintetben azokkal a jogokkal, amelyekkel a király rendelkezett. A király az 1848:IV. és

1867:X. tc. értelmében az országgyűlést elnapolhatja s az elnapolás időtartamára nézve a törvény csak annyiban rendelkezik, hogy ha az elnapolás a következő évi költségvetés megállapítása és a megajánlás előtt történt, az országgyűlést még ugyanazon év folyamán össze kell hívni. Az összehívás olyan időben eszközendő, hogy mind a befejezett számadások, mind a jövő évi költségvetés az év végéig tárgyalathassék. Ha tehát az országgyűlés elnapolását kimondó királyi, illetve kormányzói leiratban nincs megjelölve az újbóli összehívás napja, akkor az újabb összehívásra vonatkozóan csak ez a rendelkezés lehet irányadó. Ez a helyzet a május 4-én történt kormányzói elnapolás esetében is.

A hárszabályok értelmében a képviselőházban az egyes tárcák költségvetésének bizottsági, részletes tárgyalásai két-két ülést, a tárcák költségvetésének általános, plenáris vitája pedig tárcánként egy-egy ülést vesz igénybe, a felhatalmazási vita viszont hat ülésre terjed. Ha ehhez hozzászámítjuk a felhatalmazásnak a felsőházban történő letárgyalását, akkor az or-

szágyűlést legkésőbb november hó folyamán ismét össze kell hívni, hogy 1944. január 1-ig a jövő évi költségvetés letárgyalható, a felhatalmazás pedig megadható lehet. Ellenkező esetben ugyanis költségvetésen kívüli, úgynevezett *ex-lex* állapot áll be, ami alatt adót kivetni és behajtani nem lehet. A költségvetés és a felhatalmazási javaslat letárgyalhatóságának legutolsó kezdőnapjáig, – tehát folyó év november második feléig – a Kormányzót nem terheli alkotmányjogi kötelezettség az országgyűlés összehívására.

Amíg az országgyűlés elnapolása tart, a Ház bizottságai sem tarthatnak ülést. Ez alól csak a képviselőház és felsőház tagjaiból együttesen alakult, két országos bizottság képez kivételt. Az egyik a gazdasági és hitelélet rendjének, továbbá az államháztartás egyensúlyának biztosításáról szóló 1931:XXVI. tc. alapján működő úgynevezett *negyvenkettes bizottság*. Az 1931:XXVI. tc. 7. §-a ugyanis kimondta, hogy ez a bizottság, – mely a kormánynak, a törvényben kapott felhatalmazás alapján, a törvényhozás hatáskörébe tartozó intézkedéseit köteles letárgyalni, – az országgyűlés elnapolása alatt is működik. E bizottság mandátumát az 1942:XI. tc. folyó évi december hó 31. napjáig hosszabbította meg s amennyiben a kormány a rendkívüli felhatalmazással azután is élni kíván, ezt is az országgyűléstől kell megfelelő időben kérnie.

A másik országos bizottság a honvédelemről szóló 1939:II. tc. 141. §-a alapján kiküldött *36 tagú bizottság*. Ennek hatásköre a kormány ama rendelkezéseinek letárgyalására terjed ki, amelyeket a kormány háború, vagy háborús veszély esetén tesz és amelyek a törvényhozás hatáskörébe tartoznak.

A harminchatos országos bizottság mandátuma az 1939–1944. évi országgyűlés tartamára szól és ezért annak lejártáig meghosszabbítást nem igényel. A harminchatos országos bizottság valamely javaslatának letárgyalása végett elhatározhatja az országgyűlés mindkét házának összehívását s ebben esetben az országgyűlés két házának elnökei a képviselőház és felsőház összehívása iránt haladéktalanul intézkedni kötelesek. Bár a törvény nem mondja ki, de annak értelméből és a házszabályokkal való összehasonlításából megállapítható, hogy a harminchatos bizottság határozata alapján a két ház elnökei csak akkor kötelesek összehívni a képviselőházat, illetve a felsőházat, ha a két ház önmagát napolta el.

A Kormányzó és a Ház által törént elnapolás között lényeges a különbség. A Kormányzó csak az egész országgyűlést, az országgyűlést mindkét házat napolhatja el, míg az egyes házak külön-külön önmagukat is elnapolhatják. Ha a képviselőház maga napolja el üléseit, akkor a házszabályok 185. §-a értelmében a Ház összehívására háromféle mód is kínálkozik. Az elnök saját elhatározásából a Házat bármikor összehívhatja, a kormány vagy *hatvan képviselő kívánságára* pedig köteles ülést hirdetni. Ezek a lehetőségek azonban nem állanak fenn akkor, ha az országgyűlést a Kormányzó napolta el, mert ebben az esetben az országgyűlés összehívására újabb kormányzói kézirat szükséges. Erre azonban a kormány a Kormányzónak előterjesztést tehet.

A magyar országgyűlés sem a királlyal, sem a Kormányzóval szemben nem kötötte ki magának azt a külföldi alkotmányokból ismeretes jogot, hogy a királyi, vagy kormányzói elnapolás csak bizo-

nyos meghatározott időre történhessék, sem pedig azt, hogy meghatározatlan időre történő elnapolás esetében az országgyűlés bizonyos idő letelte után, újabb összehívás nélkül, ülést tarthasson. Az országgyűlés legközelebbi kormányzói összehívása tekintetében tehát egyedül a költségvetés letárgyalása és a felhatalmazás megadása bír kötelező alkotmányjogi erővel. Ha azonban politikai vagy egyéb okok indokolják, a Kormányzó az országgyűlést azelőtt is, *bármikor összehívhatja.*

Mikó Imre

AZ ERDÉLYI MAGYAR GAZDASÁGI EGYLET DÉSI KÖZGYŰLÉSE

Egy folyóiratnak nem tartozik a feladatai közé, hogy napi eseményeket regisztráljon. Mégis úgy érezzük, nem mehetünk el szótlannul az *Erdélyi Magyar Gazdasági Egyesület* dési közgyűlése mellett. Tudjuk, hogy a magyar élet nem lehet teljes addig, amíg nem sikerült a milliós magyar tömegek bekapcsolása a nemzeti életbe. Elsősorban a mezőgazdasági társadalmat kell a méltányosabb, jobb élet és a szellemi művelődés eszközeihez hozzásegíteni, enélkül az államkormányzásban való nagyobb részesedése is elképzelhetetlen. Ezért figyeljük érdeklődéssel azokat a jeleket, amelyek a paraszttársadalom érettségéről, öntudatáról és igényeiről tanuskodnak, hiszen a falunak a maga természetes erejéből, az alulról induló népi törekvések útján lehet csak újjászületnie, s a maga méltó helyét a társadalomban elfoglalnia. Akik Désen végighallgattuk az erdélyi gazdák kétnapos tanácskozásait, jóleső érzéssel láttuk, mekkora utat tett meg

népünk az utolsó néhány esztendő alatt. A gazdaköri elnökök megbeszélésén megkaptott az a hozzáértés és felelősségtudat, amellyel mezőgazdasági életünk és a magyar falu napirenden levő kérdéseihez hozzászóltak, a közgyűlésen pedig az az érdeklődés, fegyelem és tudásvágy, amellyel az előadásokat és beszédeket végighallgatták és megvitatták.

Nem egyszer hangoztattuk, hogy a társadalmat elsősorban saját magát kell alkalmassá tenni a maga feladatainak megoldására. Az EMGE munkája azt bizonyítja, mennyire járható ez az út s mennyire nélkülözhetetlen az önkéntes társadalmi munka a magyar feladatok szolgálatában. A társadalom munkája mindig kiegészítője marad az állam munkájának, azt feleslegessé az államhatalom feladatainak semmiféle kiszélesítése nem teheti, hiszen a túlzott állami beavatkozás megöli az egyéni kezdeményezést, szükségszerűen elszorvasztja a társadalmi erőket és a bürokratizmust vonja maga után. A gazdálkodás irányítását sem oldhatja meg az állam az érdekelteknek minden erejét munkábaállító és összefogó szervezete nélkül. Az államnak csak a gazdálkodás általános irányvonalát és feltételeit kell megszabnia, de meg kell szabadítania a gazdasági életet az adminisztratív túlterheltségtől és bürokratikus ellenérzésektől, a feladatok nagyrészt pedig a gazdasági élet önkormányzati szerveire kell bízni.

Ez természetesen étellel teli és a legalsó gyökerekig lenyúló érdekvédelmi szervezetek létét feltételezi, s ilyeneket talán sehol sem nehezebb létrehozni, mint épen a mezőgazdaságnál. AZ EMGE példája azonban azt bizonyítja, hogy ha nehéz is az organizációs szel-

lem megteremtése, de nem lehetetlen. Az elgondolás itt az, hogy a gazdákat birtokuk nagyságára való tekintet nélkül egységes szervezetbe kell összefogni, mert csak így lehetséges a gazdaérdekek szolgálata minden vonalon. Kisgazda és nagyobb birtokos nem állhat szemben egymással, hiszen közös gondok és törekvések fűzik össze őket. Az EMGE munkája nyomán, különösen a felszabadulás óta, a falu népe rájött arra, hogy gazdasági és művelődési téren egyaránt nagy pótolnivalói vannak, mert tudás és műveltség nélkül hiábavaló a szorgalom és a jószándék, boldogulni mégsem lehet. Felébredt a tudásvágy, s ez nem valami szalmalángszerű lelkesedés, hanem felismerése a mai magyar élet követelményeinek. Az erdélyi mezőgazdaság állapota huszonöt éve stagnál, s a javításnak nincs más útja, mint hogyha a gazdátársadalom felébred és ráveti magát a nélkülözhetetlen tudás megszervezésére. Ezen az úton igyekezett haladni az EMGE s hogy helyes volt a koncepciója, azt legjobban az bizonyítja, hogy ezt a hatalmas gazdaszervezetet eredményesen tudta a felszabadulás után a magyar testbe beilleszteni és mozgalma azóta még nagyobb erővel tör előre. Ha csak a közös elnyomás és nemes nemzeti jelszavak tartották volna össze és nem lett volna reális, gyakorlati programja, akkor a felszabadulás után alighanem elszürkül, eljelentéktelenedik. De mert nemcsak eszméket hirdett, hanem megtalálta a gondolatok realizálásának és a gyakorlati segítségnek a módját és munkájában magából a faluból indult ki, működése nyomán lassan-lassan kezd megváltozni az erdélyi falu képe.

Az ilyen munkának mindig kerülnek az útjába akadályok, ezek

részben a munka természetéből származnak. Veszélyes volna, ha egy ilyen szervezetben a hangsúly csupán a materiális segítségnyújtásra helyeződne át, s jól lebonyolított vetőmag-, gép- és tenyész-állat-akciókkal vélné eleget tenni hivatásának. A cél: a falu összes erőinek egybefogása és szellemi irányítása, mert ha az érdekvédelmi szervezetből elvész a szellemi tartalom, könnyen eshetik a túladminisztrálás és bürokrácia ugyanolyan hibáiba, mint amelyek az állam hasonló természetű szerveit jellemzik. De fel kell ébreszteni a gazdákat áldozatkészségét is, amit épen a túlzott gyámkodás és támogatás sorvaszthat el. Minél öntudatosabban ismerik fel sorsukat és minél erőteljesebbé válik szervezetük szabad tevékenysége, annál jobban fel fog ébredni bennük az áldozatosság is. Ma még nagy a szegénység és elmaradottság, s ha örömmel is látjuk az átalakulás jeleit, tudjuk, hogy az, mint minden társadalmi átalakulás, évtizedeket vesz igénybe, s körvonalai nem is láthatók mindig elég élesen. Azzal is tisztában vagyunk, hogy a szaktudás megszerzésével és a termelési kérdések előbbrevitelével korántsem oldódott meg az erdélyi falu minden problémája. Mezőgazdasági lakosságunk túlnépeseződésének gondját belterjesebb termeléssel még nem lehet kiküszöbölni s népünk az elproletarizálódás veszélyének kitéve, magasabb igények nélkül, szegénységre kárhóztatva fog élni, ha *túlsűrű agrár-népességünket le nem vezetjük az iparba, a kereskedelembe vagy telepítés útján*. Ma szűk kis földjén megélhetést nem találva, kiszorul a faluból anélkül, hogy a város be tudná fogadni, s külvárosainkban vegetál, magára hagyva, félig falusi, félig városi életformában,

jövő és életcél nélkül. Az első lépésnek a *mezőgazdaság iparosodása* felé kell haladnia, hisz már maga a magasfokú mezőgazdaság nagyvonalú iparosodást jelent, de foglalkozni kell *iparunk decentralizációjának kérdésével* is. A városba tódulás főoka a falu elmaradott kulturális és szociális viszonyaiban kereshetjük. Meg kell honosítani a kultúrát és civilizációt a falvakban is, gondoskodni kell róla, hogy a falu igényei is kiteljesedhessenek és át kell adni a falunak mindazokat a kulturértékeket, amelyeket a magyarság történelme során kitermelt. Enélkül nemcsak a faluból való menekülés, a külvárosokba áramlás tünetével szemben vagyunk tehetetlenek, de elképzelhetetlen a népi felemelkedés és történeti szerepvállalásunk is.

A dési közgyűlésen ezek a kérdések is szóba kerültek, s ha ma még nem is beszélhetünk megoldásokról, megnyugtat a régi idők nemes erőfeszítéseinek változatlan erejű folytatása s az a tudat, hogy népünk nagy kérdései felelőseinket is nyugtalanítják és sürgetik a cselekvést.

Vita Sándor

DEMAISON AZ EURÓPAI VÁLSÁG ÉRTELMÉRŐL

Közhellyé vált tétel, hogy az európai válság, mely immár negyedik éve a fegyveres megoldás tragédiákat teremtő zűrzavarába torkollott, több mint négy évtizede már *nemcsak európai, hanem egyetemes vajúdás*. Ciklikus képet mutató válsághullám, melyben életrehalálra menő küzdelem folyik az ideálisztikus életszemlélet kétezeréves hagyományai és a XIX. század materialista új tárgyilagossága

között. Nem kell jösnak lenni, csak a modern élet jelenségei közt összefüggést kereső kommentátornak, hogy megállapíthassuk: ezúttal a válságciklus olyan állapotba jutott mind az európai gondolkodás, mind az egyetemes politikai konstelláció szempontjából, hogy nem remélhetjük az utóbbi másfél évszázadban tapasztalt válságmegoldások ismétlődését, hanem valami nagyobb, elhatározóbb és gyökeresebb megoldásra kell fölkészülnünk. Készakarva használtuk a megoldás szót, mert ami a jelenlegi eszmei és fegyveres viszályt követő állapotot illeti, azt nem nevezhetjük egyszerűen változásnak. A változás feltételezi a »régi«-nek újabb formában való jelentkezését. A mai világhalkaklizma pedig fölötte nagyarányú és általános ahhoz, hogy annak kimenetelét egyszerű változásban kimerítettnek véljük.

Az utóbbi másfél évszázad politikai változásainak éppen az volt a punctum saliens-ük, hogy végeredményben mindegyik fenntartotta azokat a formákat, amelyek ellen, vagy amelyek megreformálásáért egyének és tömegek síkra szállottak.

Döreség tehát a mai világháborút úgy szemlélni, mint nagy szellemi krízist, melynek ki kell tolnia magát s azután minden visszakerül a régi kerékvágásba. Annál erősebben és ádázabban egymás ellen szabadultak a világ politikai és katonai erői, semhogy küzdelmüket aránylag rövid idő alatt megoldódó krízisként fogjuk fel.

A szellemi, társadalmi és gazdasági élet minden területén megindult általános katarzis tanúi és részesei vagyunk és ahhoz, hogy ebből a válságból kibontakozzék az új rend – véleményünk szerint – még egy emberöltő is kevés. Új

világrend nem született eddig a történelem folyamán néhány esztendő alatt.

Az első világháború négy éve csak eltakarította a vajudó gondolkodás, társadalomszemlélet, világnezet és világrend problémáit, hogy két évtized múlva annál erősebben szakadjanak fel a sebek a föld minden táján.

E gondolatok jutottak eszünkbe, amikor *Demaison André* komoly és patétikus könyvét elolvastuk. (*Le sens du conflit. A viszály értelme. Flammarion*-kiadás, Páris, 1942.)

Demaison az új francia irodalom egyik kitűnősege. Kis könyvtárt kitevő mű, cikk és tanulmány tanuszkodik szellemi tekintélyéről.

Az 1940-es francia összeomlás az ő szívében és elméjében is visszhangozta a nemzeti tragédiát, ő is a hibakeresők, a társadalmi analitikusok, a francia önvizsgálók és »tisztulók« közé lépett. Könyvet írt, amelyben komoly felkészültségre valló társadalomtudományi szakismerettel keresi a francia tragédia okait. Könyve azért tarthat szélesebb érdeklődésre számot, mert nemcsak a francia összeomlás okait törekszik megmutatni, hanem ezen túl a mai élet végzetes válságáról, a mai ember, a mai gazdasági és politikai rendszerek végzetes tévedéseiről, egyszerűen a mai általános, nagy viszályról ír.

Ne várjunk tudományos koturnusban ágáló, elvont gazdaságpolitikai megnyilatkozást Demaison művétől. A francia író tétele egyszerű: azt vallja, hogy az emberiségre szakadt, végzetesen nagyarányú viszály első oka az, hogy a liberális-kapitalisztikus alapozottságú gazdasági és politikai életben megbomlott az értékek hierarchiája. Demaison határozottan körvonalazza az örök emberi és anyagiakban fel nem becsülhető kincsek, (szerinte: »capital-humain«) és a

javak mesterségesen megállapított szimbóluma, a pénz és járulékai (szerinte: »capital-argent«) között vonható különbséget. E kettőt a liberális-kapitalisztikus gazdaságpolitika összeolvasztotta s a bajok elsősorban ebből származnak. Ez eredményezte a mai világrend nagy tévedéseit, illetve az ő kifejezésével élve: a vér és az arany bűnét (*le crime d'argent et le crime de sang*).

Tételének igazolására felsorakoztatja Demaison a francia tragédia mögött rejlő politikai eseményeket; ezek közül részletesebben időzik a francia-angol viszony vizsgálatánál és pontos adatokkal bizonyítja, hogy a franciák ezúttal az angolok áldozatai.

Demaison a mai európai válság kibontakozását egy *eurafrikai* tér-ségben megteremtett egyensúlyban látja. Egyensúly az örök szellemi tőkék suprémaciája és az anyagi erők quantitativ, de nem túlbecsült értékei között.

Demaison könyve ritka megnyilatkozás a francia politikai tragédiát elemző művek között: nem az öncélú francia nemzetszemlélet eszméin keresztül vizsgálja korunk – sőt talán a történelem – legnagyobb viszályát, hanem általános, emberi és világgazdasági, szellem-történeti alapról tekint a káoszra, amelyből a kibontakozást európeér módon, a szellemi és anyagi értékek összhangbahozásában látja.

Heszke Béla

ROMÁN MŰVELŐDÉSI ÜNNEPÉLYEK ÉSZAKERDÉLYBEN

Pusztai-Popovics Józsefnek egy éven belül már a második erdélyi tárgyú könyvét ismertetjük. Ez arra mutat, hogy szerzőnk nagy igyekezettel gyűjti az északerdélyi románság szellemi életének adatait

s számot is ad munkája eredményéről.*

Erdély sorsának alakulása szorosán összefügg a magyarság legégetőbb sorskérdéseivel. Ennek ellenére a nagy nyilvánosság alig tud valamit legbelsőbb életéről, a sajtó sem tájékoztatja róla, így aztán nem csoda, hogy a közhangulatot a problémátlanság és a biztonság többé-kevésbé indokolatlan érzése lepte el.

Pusztai-Popovics József csak száraz beszámolót kénytelen nyújtani a közönségnek, amely ezek ellenére is még mindig érdeklődik Erdély ügyei iránt. Mert mind neki, mind a pécsi Kisebbségi Intézetnek dunántúli környezetében legfőbb a helyzet hasonlósága adhatja meg az erdélyi sors megítélésének szerény lehetőségét, de azon túl kevés módja van arra, hogy a napvilágot látott sajtó hírei és adatai mögé láthasson. Mint külső szemlélő teljesen kívül marad a zajló életen s éppen ezért kevés a biztosítéka arra, hogy számadása hiánytalan legyen. Hasonló észrevételt hangoztattunk Pusztai-Popovics Józsefnek első könyvével kapcsolatban is (Hitel, VII. évf. 8. szám). Most újra csak azt kell mondanunk, anélkül, hogy a szerző és kiadó jószándékát bántani akarnók, hogy a felsorolt adatokból sem mi, sem pedig a külföld nem nyerhet helyes képet románjaink művelődési életéről. Ezt azért tartjuk szükségesnek ebben az esetben is leszögezni, mert kár volna, ha a Kisebbségi Intézet részéről tapasztalt ügybuzgalom árta az erdélyi problémák belső és külső megítélésének.

* *Pusztai-Popovics József: Román kultur-ünnepélyek Észak-Erdélyben. 1940–1943. (A pécsi M. Kir. Erzsébet Tudományegyetem Kisebbségi Intézetének kiadv. XVII.)*

Igyekszünk példákkal és tényekkel megvilágítani a kérdést. A román művelődési ünnepekről összeállított kimutatást Pusztai-Popovics József a *Tribuna Ardealului* című kolozsvári napilap és a *Săptămâna* című besztercei hetilap közleményei alapján készítette. Ezek a lapok vonatkozó híreiket ritkán fogalmazzák meg úgy, hogy mindenki felismerhesse lényegüket. Ezt bizonyítja az az egyszerű tény is, hogy adatgyűjtők nem ismerte fel »kultur-ünnepek«-nek pl. a Regna, Plugarul, Partium szövetkezetek százsámra menő gyűléseit, a hónapokig tartó s több helyen megrendezett egyháznagyi jubiláris ünnepeket s az egyházi jellegű összejövetelek tömegét. Azt is tapasztaltuk, hogy az említett lapok nem mindig adtak hírt a gyűlésekről, csak azok jutottak nyilvánosságra, amelyekről valaki jelenlévő beszámolt, vagy valamilyen ok miatt nem volt szabad az újságból kimaradniok. Ezek után bátran állíthatjuk, hogy az észak-erdélyi románok 1941–1943 között nem 158 alkalommal tartottak kulturális jellegű gyűlést, hanem jelentékenyen többször.

Továbbá azt is meg kell jegyeznünk, hogy az adatok így felsorolva egészen másként hatnak, mint ha egy kissé *közelebbről* nézzük meg őket. Így pl. – a beavattottakán kívül – kevesen akadnak nálunk, akik megértenék, mit jelent az erdélyszerte elszaporodó és biztos kereteket nyújtó román *kongregációs mozgalom*. (Erre a Hitelben annakidején szintén rámutattunk.)

Az adatok között olvastuk a *szászrégeni* és *marosvásárhelyi* Astra-fiókok 1942. április 25-én és június 19-én történt megalakításának hírért. Ezek az adatok *így* semmit sem mondanak, még annak

sem, aki az ezzel kapcsolatos felhívás-áradatot olvasta a Tribuna Ardealului-ban. De bezzeg változik a semmitmondó hír, ha rávilágítunk ennek a szervezetnek a multjára! Az 1861-ben megalakult Astra az erdélyi román irredenta főfészke volt mindig. Az egyik román katonai szakértő szerint Erdély »meghódításában« az Astra volt az, aki Ferdinánd király katonái előtt az utat előkészítette. De a közelmultból is jól ismerjük az Astra szerepét: a székelyföldi visszarománosítási hajsza, az ipari és kereskedelmi románosítás, a tízezres számban végzett vérvizsgálatok, amelyekkel azt »bizonyították« és hirdetik ma is a világ minden nyelvén, hogy a székely véralkatilag közelebb áll a románsághoz, mint a magyarokhoz; a székelyföldi kúpolás templomok, a »felvilágosító« tanfolyamok özöne, stb. mint rossz emlékek függnék össze ezzel a névvel.

Nem hagyhatjuk megjegyzés nélkül azt a bevezetőben hangoztatott és jó jelként elkönyvelt megállapítást sem, hogy a román ünnepsé-

geken magyar műsorszámok, magyar előadók is szerepeltek, óvakodjunk attól a tévhittől, mintha ártalmatlan magyar versikék elgügyögése valamit *jelentene* számunkra. Utalunk arra, hogy a megszállás éveitől mi is szavaltunk nem egyszer – igaz, hogy parancsszóra, – de ezeknek a velünk lelki közösségben nem lévő verseknek mákszemnyi nyoma sem maradt bennünk. Ugyanígy vagyunk a magyar nevű szereplőkkel. Az egy-két magyar rendező tanáron és tanítón kívül a szereplők magyar neve csak arra döbbsenhet rá, hogy az illetők *valamikor* magyarok voltak...

Folytathatnók észrevételeinket, de ennyi is elég ahhoz, hogy meggyőzzük mind a kiadót, mind a szerzőt állításaink komolyságáról. Véleményünk továbbra is az marad, hogy ilyen adatközlő munkákra szükség van, – téves szemlélet-keltések elkerülése végett azonban elengedhetetlenül szükségesnek tartjuk, hogy ne csak mennyiségileg mérjék fel az eseményeket, hanem hatoljanak be azok igazi lényegébe is.

Szőcs Lajos

SZEMLE

KOLOZSVÁR SZÍNHÁZI ÉS ZENEI ÉLETE

AZ IDEI ÉVAD ELEJÉN kegyelettel emlékezett meg Kolozsvár azokról a nemes ifjacról, akik százötven évvel ezelőtt »jádzó társaságot« alapítottak és úttörő vállalkozásukkal megteremtették az erdélyi nemzeti játékszínt. Feléjük száll első gondolatunk, a nemzet emlékezetében megdicsőült komédiások felé, kik nem is sejtették, – csak mi tudjuk, a késő utókor – hogy színháznívításuk az erdélyi játékszín megalapozásán túl az állandó magyar színjátszás kezdetét is jelenti.

A dicsőséges kezdet és a dús hagyomány azonban, amelynek sok máig visszhangzó sikere Shakespeare-ciklusokban és magyar dráma-sorozatokban csúcsozódott ki, könnyen arra csábítja a bírálót, hogy a mult nyomasztó nagyságához mérje a színház minden teljesítményét. (Sokan esnek manapság ebbe a tévedésbe Erdéllyel kapcsolatban: aki megfordul közöttünk, elvárja, hogy Kolozsvárt minden kapualjban csupa Bethlen Gáborral találkozzék, jöllehet a nagy fejedelem is egyedül állott, magányos nagyságként, a korabeli Erdélyben.) Ellene vagyunk annak, hogy a multat minduntalan fenyegetésként olvassák rá a mai színházra. Rosszul felfogott köteleességteljesítés származhatik belőle, mint színházunk újjászervezése idején, az első esztendőben: a kötelezőerejű hagyomány úgy reánehazodott az akkori vezetőkre, hogy nagysietve teljesen elmerültek a történelemben, s hónapokon keresztül prózában és operetben egyaránt csak történelmi tárgyú darabokat mutattak be. Ezzel szemben valljuk, hogy a jól értelmezett hagyomány nem béklyókat rak reánk, hanem utat mutat és eligazít kételyeink közt. Színházi hagyományaink józan értékelése és a mai magyar színjátszás művészi követelményei adják kezünkbe a mértéket, midőn évvégi számvetés céljából szemügyre vesszük színházunk munkáját.

SZÍNHÁZUNK MŰSORPOLITIKÁJÁT magától értetődően nemzeti színházi feladatok befolyásolják. A magyar és a külföldi klasszikusok s a magyar dráma fejlődésében állomást jelentő darabok nem hiányozhatnak a kolozsvári Nemzeti Színház játékrendjéről. Az új természetből a magyar problémákat megragadó és nemzeti szellemet sugalló művek az elsőség, de a külföldi drámaírás java értékeit is közvetítenie kell színházunknak. Tömören szólva, magyart és világműsört kell játszania. Statisztikánkat forgatva, ilyen számok beszélnek a lezárt évadról: két magyar klasszikus (*Az ember tragédiája*, *Bánk bán*) és két drámatörténeti fontosságú mű mellett (*Csikós*, *Csalódások*) két külföldi klasszikus állott a műsoron (Molière *Fősvénye* és a tanáros szigor mellőzésével idesorolt *Sasfűk*), tehát négy magyarral szemben két idegen; hasonló arányban nyolc modern magyar dráma mellett négy külföldi került színre. Játékos szabályossággal váltakozó számok: mindig kétszerannyi magyar, mint külföldi. A modern drámák közül kimagaslott Tamási Áron *Csalóka szivárványa*, rokonszenvet ébresztett Zilahy új színműve, a *Szépányám*, Kodolányi felújított *Földindulása*, Kovách Aladár *Téli zsolotára*, Illés

Endrétől a *Törtetők* és Bókay *Utódja*, Vojnovich Géza *Magyar passiója* szerepelt még a műsoron, Harsányi *Bolond Ásvaynéja* csak arra szolgált, hogy Bajor Gizi megragyogtathassa utolérhetetlen művészetét. A külföldiek közül Winter Keith *Tűzvészét*, Bahr *Koncertjét*, Pirandellotól *A becsület gyönyörét* és (tudj' Isten kiáltól) a *Párisi express* játszták színészeink. Ha a Koncert és a Párisi express helyett súlyosabb értékű külföldi alkotásokat kapunk, elismerésünket semmi sem korlátozhatná. De a Pirandello-darabot kivéve, a színház pesti receptet követett, ahelyett, hogy maga válogatott volna a sokat hangoztatott önállósággal és bátor kézzel. Annál biztatóbb képet nyújtanak a magyar művek. Már a tiszta számszerű eredmény is örvendetes, mivel a pesti Vígyszínház öt magyar bemutatója mellé négy külföldi, a Madáchban két magyar mellé három idegen társult az idén, sőt a pesti Nemzeti műsoran is hét-hét arányban egyenlően osztozkodtak a magyar és idegen szerzők, ellenben a kolozsvári színpadon hat külföldi darab mellé tizenkét magyar sorakozott. Minőség tekintetében is feltűnő emelkedést észlelhetünk. A magyar drámaírás már nemcsak exportképes árucikket, kelendő üzleti portékát termel, mint a világháború előtt, hanem a legjobb magyar írók színpadi megszólalása óta a magyar darab mind sűrűbben a magyar lélek hordozója és a magyar problémák kifejezője. A magyar exportdrámák jelentették itthon és külföldön az első győzelmet, az *üzletes sikert*, most van kibontakozófélben a második, a *magyar szellem győzelme* a színpadon. Ezért döntőfontosságú ma a színházak magatartása a színpadon kísérletező magyar íróval szemben. Multja is hivatásként írja elő, de jelene is kezséget nyújt reá, hogy a kolozsvári Nemzeti Színház mindig az első sorban fog küzdeni az új magyar drámáért vívott harcban.

Az előadások színvonalában, amint az könnyen elképzelhető, ingadozás mutatkozott az év folyamán. Kiemelhetjük a *Tűzvészt*, a *Földindulást*, a *Csalóka szivárványt*, a *Sasfiókot*, a *bolond Ásvayné*t és *Az utódot*: ezeknek a bemutatóin láttuk a legegységesebb és legösszehangoltabb játékokat. Az ember tragédiája, a *Törtetők*, a *Koncert*, a *becsület gyönyöre* és a *Szépányám* ilyen szempontból a második vonalba szorult. A *Bánk bán*, a *Csikós* és a *Fősvény* előadását találtuk a legegységesebbnek. Ritkán játsszák Molièret, ennek az áldásos következménye, hogy a színészek csak tapogatóztak a stílusa után. Különbösen régi dolog, hogy ha a játék színvonaláról és összehangoltságáról van szó: keresd a rendezőt. Ez a színház munkájának *punctum saliens*e Kolozsvárt is. A rendezők közül *Tompa Miklós* tavaly a *Villámfény*nél, és az *Énekes madár*, idén a *Csalóka szivárvány* rendezésével bebizonyította kitűnő képességeit és biztos érzékét az új magyar dráma problémái iránt. Az ő munkáján kívül azonban mindig azok az előadások sikerültek legjobban, amelyeknek a rendezésébe »beleszóltak« a vendégként föllépő művészek: *Bajor Gizi*, *Páger* vagy *Kiss Ferenc*. Különösen Bajor Gizi kifinomult hallását és lélektani elmélyedését csodáltuk meg, próbái a fiatalabb kolozsvári színészek számára többet jelentettek, mint a szerepek tömege és a sokéves gyakorlat. Ezért látnók nagyon üdvösnek, ha időnként vendégrendezőket is hozna a színház, kezük alatt úgy fejlődne az együttes, mint nagy karmesterek szuggesztív hatása alatt a zenekar. Hívják meg a legjobb magyar rendezőket: *Németh Antal*, *Hegedüs Tibort*, *Major Tamást*. Megérné az áldozatot, annál is inkább, mert a jól rendezett előadások magas színvonala igazolja, hogy az együttesben sok a tehetség.

Pendítsük meg végül a társulat-szervezés kérdését. Két esztendővel ezelőtt *Táray Ferenc*re hárult ez a nehéz feladat, s ami neki rosszul sikerült, annak a nyomai nehezen küszöbölhetők ki. Baj volt, hogy túlságosan nagy társulatot szervezett, kisebb, de erősebb együttes helyett.

Ebben látjuk az egyetlen hibát. Az, hogy sok fiatal szerződött, önmagában nem lett volna veszélyes. Láttuk egy fiatalokból álló társulat elindulását a megszállás idején, s megfigyeltük, hogy a kiválóbb tehetségeket a vezetőség hogyan segítette érvényesüléshez: ontotta számukra a szerepeket, állandóan a színpadon tartotta, iparkodott ismertté tenni, »kiugratni« őket. Ezt vártuk most is, de ma útját állja ennek az együttes magas taglétszáma. Kinek jut két-három szerepnél több az egész évadban? *Fülöp Kató* például, aki a legjobb tehetségek közé tartozik, csak 28-szor jutott színpadra, *Sallay Kornélia* már elégedett lehet, mert 50-szer játszott, *Görbe János* azonban 50-szer sem, pedig nagyerejű, nem hétköznapi tehetség. A sok hasonló szerepkörű színész közt nagyon megszokottak a szerepek, ez lassítja, gáncsolja, hátráltatja a komoly tehetségek kiválasztódását. Közben áll a tétel, hogy a közönséget nem pusztán a darab címe viszi be a színházba, a daraboknál jobban vonz a jónevű színész. Tisztában volt ezzel *Mihályfi Béla* is. Mihelyt számot vetett a rendelkezésére álló erőkkkel, rögtön megoldás után kutatott. Talált is hamarosan: a Tűzvész Eddyjét Págerrel, a bolond Ásvayné Bajor Gizivel, Flambeaut és Tamási Czintos Bálintját Kiss Ferencsel játszatta, a Szép-nyám főszerepeit Bajor Gizi és Timár József alakította és ide kell sorolnunk Táray Ferencet is, művészi rangjánál fogva, meg azért, mert szintén csak kötött számú fellépésre szerződött. Tizennyolc bemutató közül kilencet a vendégek tettek ünnepi szépségüvé. Legforróbb színházi élményeit ennek a *sztár-rendszernek* köszöni a kolozsvári közönség. A megoldás bevált; kinek lehet ellenvetése? – mondhatná a színház. Igaz, Jászai Mari és Ivánfi Jenő is eljárt Kolozsvárra, a vendégművészek szereplésének nevelő értékét magunk hangsúlyoztuk. A megoldást mégis egészségtelennek kell mondanunk, sokáig fenn nem tartható. Minden törekvésnek változatlanul a jól kiegyensúlyozott *együttes* megteremtését kell szolgálnia. Amellett – gyakorlatiasan nézve – hátránya a rendszernek, hogy amint Bajor Gizi például vonatra ül, a darab, amelyben föllépett, azonnal lekerül műsorról. Többé nem lehet elővenni. Sem vasárnap, sem ifjúsági előadásokra, sem vidéki vendéjátékokra. Mit vittek Désre, Besztercére? A Téli zsoldárt és a Törtetőket. Marosvásárhelyre? A Téli zsoldárt és a Törtetőket.

Ebből is látható, hogy milyen nehéz gond a színházigazgatás, még olyan államilag támogatott és sikeresen működő intézmény esetében is, mint a kolozsvári Nemzeti Színház.

A KOLOZSVÁRI ZENEÉLET képét döntően befolyásolja a Nemzeti Színház operaegyüttesének munkája. A zenekar, énekkar, balett és a magánénekesek nagyméretű és költséges szervezetet alkotnak, de éppen a rendszeres operaelőadások és az opera zenekarából alakult Filharmóniai Társaság hangversenyei biztosítanak megkülönböztetett rangot Kolozsvárnak a magyar városok közt.

A becsvággyal teli és önfeláldozóan dolgozó társulat tavaly – *Vaszy Viktor* és *Endre Béla* karnagyok, valamint *Farkas Ferenc* karigazgató irányítása alatt – tíz opera és egy balett bemutatásával vetette meg jövőbeli műsorának az alapját, és pedig ezekkel: *Bánk bán*, *Traviata*, *Aida*, *Szöktetés a szerályból*, *Sevillai borbély*, *Tosca*, *Bohémélet*, *Pillangókisasszony*, *Djamileh*, *Háry János* s a balettek közül a *Coppélia*. Ezt a játékrendet 1942/43-ban a következő operákkal gazdagították: *Trubadur*, *Turandot*, *Lakmé*, *Parasztbecsület*, *A bűvös szekrény*, *Carmen* és a Rim-szkij-Korzakov zenéjére táncolt *Seherezádé*. A műsorkritika szempontjából kifogások érték Vaszy Viktor kétéves programját. Mi tagadás, ha a magyar nem is, de a nemzetközi operairodalom elég gazdag ahhoz,

hogy ízlésünk szerint kicserélhessük a Traviatát a Simone Boccanegrával és a Szöktetést az Anyeginnel. Kellemes társasjáték az ilyen csere-bere, de aligha több, mihelyt komolyan fontolóra veszünk két kikerülhetetlen adottságot. Egyik az, hogy merőben új társulattal kellett a munkát elkezdni, frissen toborzott zenekari és énekkari tagokkal és énekesekkel, akik először léptek színpadra. Nyilván a világszerte legjobban ismert, a fülünkbe gyermekkorunk óta beidegződött operák ígérték a betanítás munkája számára a »legkisebb ellenállást«. Másik a közönségnevelés kérdése. Bár a mult század közepe táján, legkivált Káldy Gyula érdeméből, a színpadi zene itt pompásan virágzott, Verdi-bemutatókkal a nyugati nagyvárosokat, Párizst is elöztük, de a századforduló idején már egy Thomas-, vagy Flotow-opera előadása is nehézségekkel járt, wagneri mű 1913-ban szerepelt először kolozsvári színlapon (ahogy akkor írták): A bolyongó hollandi. A román opera húsz éve a magyar közönség szélesebb rétegeire politikai okokból nem lehetett hatással, ezért indokolt a műsor olyan megszerkesztése, amely a zárt formákban írt mozarti vígoperától Puccini verizmusáig jó áttekintést ad.

Operai viszonylatban más szempontok nyomulnak előtérbe, ha a társulat-szervezés problémájához közeledünk: a *művészet és kenyér* kérdését kell fölvetnünk. Tarthatatlan ugyanis, nézetünk szerint, hogy az a művész, vagy művésznő, aki operák vezető szerepét énekli, – tekintetbe véve a hangbeli adottságot, tehetséget, készültséget és a fizikai és szellemi teljesítményt, – olyan javadalmazásban részesüljön, mint egy kishivatalnok. Helyes volt, hogy két évvel ezelőtt minden jelentkező fiatal énekest szerződtek, mert csak az előadások szűrője válogathatta ki a megfelelő tehetségeket, de két év multán már kialakulhatott a tiszta kép az együttes tagjairól. Tavaly még négy drámai szopránja, két koloratúr-énekesnője és egy lírai szopránja volt a színháznak, mellettük hét mezzoszopránja és altja, öt tenorja, négy baritonja és négy basszusénekes. Gondos körültekintéssel végzett számvetés után úgy látjuk, hogy a magánszereplők száma a tavalyi 28-ról 20-ra csökkenthető, mert két koloratúr-énekesnővel, két drámai és két lírai szopránnal, négy mezzoval, ugyancsak négy tenorral, három baritonnal és basszistával minden, Kolozsvárt számbajövő operai feladat megoldható. Különben *Pataky Kálmán* és *Laczó István* egész éven át vendégként erősítették az együttest. (Bár színházunknak a reklámtól való szemérmes irtózása miatt a közönség fellépésükről nem mindig szerzett idejében tudomást.) Külföldről négy vendégünk volt: *Swarowsky János*, *Torsten Ralf*, *Warneyer Marianne* és a kolozsvári származású *Katona Gyula*.

Hangversenyéletünkről sokmindent elmond a statisztika. Filharmonikusaink hat zenekari estet rendeztek: az elsőt *Vaszy Viktor* vezényelte (közreműködött *Ticharich Zdenka*), a másodikat *Mengelberg*, a harmadikat újból *Vaszy Viktor* (ezen a hangversenyen *Károlyi Gyula* zongorázott), a negyediket *Csilléry Béla*, az ötödiket *Kodály Zoltán* és a hatodikát *Failoni Sergio* (közreműködött *Ország Tivadar*). Öt énekkari hangversenyben volt részünk: itt járt a szombathelyi *Schola Cantorum* és a *Gamma-kamarakórus* Pestről, azonkívül szerepelt a kolozsvári *Egyetemi Énekkar* és kétszer az *Éneklő Ifjúság*. Kamarazenét csak a Dahlke-triótól hallottunk. Ezzel szemben 12 esetben lépett fel önállóan hangversenyző művész Kolozsvárt az elmúlt évadban. A sort *Dohnányi Ernő* és *Zathureczky Ede* szonátaestje nyitotta meg, azután így következtek a művészek időrendi sorrendben: *Faragó György*, *Magistretti*, *Rösler Ede*, *Dammert Üdo*, *Török Erzsébet*, *Peskó Zoltán*, *Zathureczky Ede*, *Dohnányi Ernő* (most már külön-külön), *Rösler Ede* másodszor, *Böszörményi Nagy Béla* és *Faragó György* másodszor. Összesen 24 hangverseny. Félannyi,

mint a tavalyi évadban, de ebből még nem szabad ijesztő visszaesésre következtetnünk; a tavalyi szám volt fölösen nagy, meghaladta a kolozsvári zenebarátok teherbíróképességét. Az évvégi mérleg egyelőre nagyokat billen, de lassan bekövetkezik a kiegyenlítődés.

A minőségi értékelésbe céltalan volna belebocsátkoznunk, a felsorolt nevek, sőt a hiányzók is, beszélnek helyettünk. Ellenben rendkívüli súlyuk és jelentőségük miatt külön ki kell térnünk a kolozsvári *Kodály-napokra*. Négy napon keresztül a város az ő szellemének a hatása alatt állott: láttuk őt az előadósztalnál, a filharmonikusok élén, s amint többszáz diák kórusát vezényli. Aki látta és hallotta, nem vonhatta ki magát személyiségének varázsa alól. Hinni szeretnők, hogy ezzel a látogatással bensőséges és széttephetetlen kapcsolat szövődött Kodály Zoltán és Kolozsvárnak az új magyar zenéért lelkesedő közönsége között.

ELÉGTÉTELLEL, állapíthatjuk meg befejezésül, hogy minden nehézség ellenére szorgosan folyik városunkban a magyar szellemi élet második nagy központjának kiépítése. Nagy áldozatokat igénylő építkezés ez és Kolozsvár csak akkor érdemli meg, ha cserébe sohasem feledkezik meg arról, ami örök hivatása: egész Erdélyre kisugározni a magyar szellemet és műveltséget.

KÉKI BÉLA